

Kongresové centrum Praha
listopad 2000

ČESKÁ TELEVIZE

▶ ▶ **věc
veřejná**

**Diskuse o roli televize veřejné služby
v české společnosti na počátku 21. století**

Praha 2000

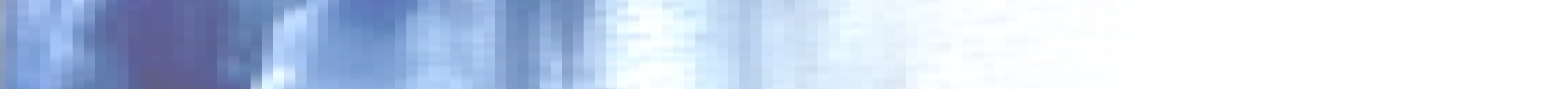
ČESKÁ TELEVIZE

▶ ▶ **věc
veřejná**

Sborník textů

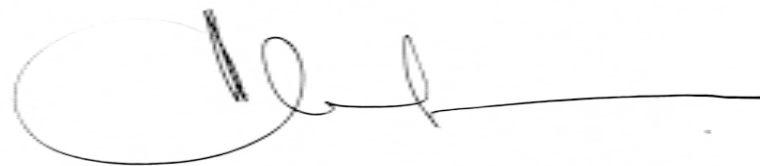
**k diskusi o roli televize veřejné služby
v české společnosti na počátku 21. století**

Před několika měsíci jsem oslovil řadu osobností veřejného života s prosbou o příspěvek do tohoto sborníku. Jedno spojuje všechny názory zde vyjádřené: víra v potřebnost televize veřejné služby.

Tento sborník je příspěvkem do diskuse o poslání televize veřejné služby.

Dušan Chmeliček
generální ředitel České televize

▶ ▶ Televize jako svědectví
o lidech a době

Může Česká televize významněji přispívat k rozvoji demokracie v ČR?

- ► „Posílení nezávislosti [ČT] by bylo na úkor zodpovědnosti, a to si myslím, že není v zájmu ani České republiky ani médií obecně.“
*Petr Bendl, poslanec ODS,
člen Stálé komise Poslanecké sněmovny pro sdělovací prostředky¹*

„Ve svobodné společnosti nakonec nerozhoduje vláda, ale duševní stav společnosti.“

Ferdinand Peroutka, 1976

„Po delším uvažování dospěl jsem k nezvratnému přesvědčení, že spisovatel (*doplňme: ani novinář, pozn. JČ*) nemá být trouba.“

Karel Havlíček

Nezávislé sdělovací prostředky, politická kultura a rozvoj demokracie²

Mezinárodní teoretikové se shodují v tom, že nezávislé sdělovací prostředky hrají klíčovou roli v každé demokracii. Opakuji svůj výchozí argument: v přednášce na schwarzenberském setkání českých intelektuálů v Teplé v říjnu 1995³ jsem uvedl:

Dvě nejdůležitější odvětví, jejichž řádné fungování je životně nutné pro zdárnou existenci každé demokracie, jsou *sdělovací prostředky a školství*.

Sdělovací prostředky umožňují ve fungující demokracii národu nezbytnou sebeanalýzu, školství pomáhá mladým lidem, aby dokázali své myšlenky a podněty dobře pochopit a vytvořit si na ně samostatný názor. Školství a sdělovací prostředky jsou pro národ *nástroje řeči*. V České republice je tento nástroj ochromen, takže systematická veřejná debata o klíčových otázkách národního zájmu neprobíhá.

Britský mediální teoretik Colin Sparks⁴ analyzuje vztah mezi sdělovacími prostředky a výkonem politické (a jiné) moci v demokratických společnostech: Sdělovací prostředky jsou nutnou základní složkou každé

¹ *Události České televize*, sobota 16. září 2000. Petr Bendl se na kameru nevyjádřil bezchybně. Doslovná citace jeho výroku zní: „Já myslím, že by posílení té nezávislosti bylo *na úkor nezodpovědnosti*, (*sic!*) a to si myslím, že není v zájmu ani České republiky ani médií obecně.“

² První, výchozí odstavce tohoto textu jsou převzaty z článku Jana Čulíka „České sdělovací prostředky a občanská společnost“, *Britské listy*, 21. 5. 1999; Jan Čulík, *...jak Češi myslí*, Milenium Publishing, Chomutov, 1999, str. 9–10.

³ *Britské listy*, 27. března 1998; Jan Čulík, *...jak Češi jednají*, Milenium Publishing, Chomutov, 2000, str. 483.

⁴ V článku „The Media as a power for democracy“, *Javnost (Veřejnost)*, 2 (1), str. 45–59.

nosné současné teorie politické demokracie. Není možné předložit ani tu nejomezenější formální definici demokracie, která by neuznala, jak základní roli hrají sdělovací prostředky pro fungování veškerých prvků demokracie.

Sparks také užívá výrazu „*tisk jako hlídací pes demokracie*“. V rámci tohoto pojmu není tisk součástí „*mocenské elity*“. Namísto toho „jedná na základě veřejnosti a zveřejňuje případy zneužívání moci vládou, státním aparátem či ekonomickými mocnostmi.“ Sparks dodává: „Motivem pro toto prospěšné jednání je buď občanské uvědomění novinářů anebo komerční hodnota tohoto druhu novinářské práce.“

J. S. Ettema a T. L. Glaser⁵ interviewovali americké investigativní novináře, kteří působí v respektovaných čelných sdělovacích prostředcích. Dospěli k závěru, že novináři „mají možnosti, jak zveřejňovat a rozšiřovat informace, které aktivizují smysl veřejnosti pro to, co je správné a to, co je špatné. Přispívají k rozvíjícímu se morálnímu dialogu ve svých společnostech.“

Funkce novináře jako hlídacího psa demokracie vyžaduje pěstování tzv. konfliktní (adversariální) novinářské práce. Tato tradice vyžaduje, aby novinář činil více, než pouze přinášel fakta. Vyšetřování každého případu je zkouškou toho, jak to charakterizoval jeden reportér, „do jaké míry funguje společenský konsensus ohledně etických hodnot a do jaké míry tyto hodnoty platí za daných okolností“. Investigativní reportéři proto udržují a rozvíjejí morální hodnoty ve své společnosti.

Vysvětlil jsem jinde⁶, jak dochází v demokratické společnosti ke změně dosud přijímaných hodnot: „Kdykoliv vznikne problém v dobře zavedených demokratických zemích, kde dobře fungují sdělovací prostředky, média se ho zmocní (přitom spolu intenzivně spolupracují) a podrobně ho proberou ve veřejné diskusi ze všech stran. Sítem debaty se protřepou ven všechny

hlouposti. Zůstane rozumný, praktický konsensus, který přijme většina národa bez ohledu na politickou příslušnost. V žádném případě to není program ani ideologie jediné politické strany či koalice. V zavedených demokraciích, jako je Británie, se uznávají na základě předchozí, velmi tvrdé veřejné debaty základní civilizační zásady, o nichž se pak už nediskutuje. Málokdo může tvářit v tvář přijatému civilizačnímu konsensu posléze prohlašovat na veřejnosti nehoráznosti, aniž by se znemožnil. Lidé ze zemí, kde sdělovací prostředky nehrají roli katalyzátoru veřejné diskuse, nemají zkušenost s tímto procesem veřejné debaty, který oddělí nosné myšlenky od špatných. Na přijatý společenský konsensus pak civí jako vyjevení.“

Je tedy zjevné, že racionální inteligentní diskuse v seriózních sdělovacích prostředcích je pro demokratickou společnost velmi důležitá. Zajímavé je i to, jak zkušenější demokratické společnosti korigují vzniklý společenský konsensus, když je zjevné, že na základě neúplných informací byl předchozí konsensus chybný.

Politickou kulturu, tržní prostředí nebo regulaci nezávislými správními orgány?

Britští politologové a mediální teoretikové John Keane⁷ a Colin Sparks⁸ argumentují, že deregulace a tržní liberalismus mají ničivý dopad na kvalitu a pluralitu novinářské práce ve sdělovacích prostředcích. Argumentují, že kvalitní veřejnoprávní rozhlas a televize nevzniknou v důsledku existence volných tržních sil, ale že je nutno ustavovat nezávislý regulační orgán s velkými pravomocemi, který bude dohlížet na to, aby sdělovací prostředky veřejné služby efektivně plnily svou životně důležitou roli „hlídacího psa demokracie“ a aby byly politikům rovným a nezávislým partnerem při kritické analýze jejich činnosti.

⁵ J. S. Ettema a T. L. Glaser, *Custodians of Conscience: Investigative Journalism and Public Virtue*, New York, Columbia University Press, 1998.

⁶ Jan Čulík, „Sdělovací prostředky v České republice“, *Kmit* č.11, 1996–1997, *Britské listy*, 12. 3. 1997, ...*jak Češi myslí, op. cit.* str. 167.

⁷ John Keane, *The Media and Democracy* (Cambridge: Polity Press, 1991).

⁸ Colin Sparks, „State, Market, Media and Democracy“, in *Media in Transition: From Totalitarianism to Democracy*, eds. Oleg Manaev a Jurij Pryliuk (Kyjev, ABRIS, 1993) str. 103–118.

Ze zkušenosti některých postkomunistických zemí střední a východní Evropy za posledních deset let však vznikají pochybnosti, zda je tento model mimo vyspělé západní evropské demokratické společnosti a zejména mimo Velkou Británii vůbec aplikovatelný. Je možné a dokonce nutné neustále srovnávat práci sdělovacích prostředků v zemích střední Evropy s většinou velmi kvalitní činností veřejnoprávních rozhlasových a televizních stanic především ve zpravodajství a v publicistice zejména ve Velké Británii. Po zkušenostech posledních deseti let však není jisté, zda vůbec v zemích, jako je Česká republika, může vzniknout obecnější vědomí, jak by mělo vypadat kvalitní zpravodajství, a zda existuje vůle mezi politiky i veřejností vznik takového zpravodajství požadovat a prosadit.

I ve Velké Británii stejně jako ve všech jiných zemích světa se politikové pokoušejí různými postranními metodami získat vliv na sdělovací prostředky. Součástí pevně přijaté politické kultury v anglosaském světě je však nezpochybnitelný fakt, že sdělovací prostředky musejí být ve prospěch demokracie rovným, nezávislým, samostatným a kritickým partnerem politiků. V Británii pak vládne společenský i parlamentní konsensus, že sdělovací prostředky veřejné služby musejí být regulovány radami či výbory, které jsou nezávislé na konstelaci parlamentní moci. V těchto případech hraje významnou roli politická kultura dané země. Ve Velké Británii existuje relativně početná vrstva občanů, která kritickou roli veřejnoprávních sdělovacích prostředků očekává a vyžaduje. Tato společenská vrstva je ochotna energicky vystupovat na obranu kriticko-analytické práce médií. Nezávislé sdělovací prostředky se mohou opřít o silný společenský konsensus, že je práce nezávislých novinářů důležitá a správná.

Po zkušenostech posledních několika let je otázkou, zda jsou teoretické principy nezávislé a kritické novinářské práce přenosné do zemí, jako je Česká republika, v níž není v parlamentě politická vůle prosazovat nezávislé novinářství, kde člen mediální komise Poslanecké sněmovny konstatuje, aniž by se nad tím veřejnost pozastavila, že by posílení nezávislosti veřejnoprávní České televize „mohlo vést k nezodpovědnosti“, a kde spiknutí hlavních parlamentních politických stran opakovaně jmenuje do kontrolní Rady České

televize až na výjimky neprofesionální osoby druhořadého významu se zjevným cílem mít je pod stranicko-politickou kontrolou.

V postgraduální práci podané na katedře středo a východoevropských studií Glasgow University ukazuje Matúš Minárik⁹, jak i Slovensko se pokusilo přejmout na Západě vyzkoušený model nezávislých sdělovacích prostředků veřejné služby, které by kontrolovaly na vládě nezávislé mediální rady, ale že se v kontextu nezralé politické kultury tento systém v devadesátých letech rozložil: „veřejnoprávní“ Slovenská televize se stala propagandistickým nástrojem Mečiarovy vlády a ztratila u občanů důvěryhodnost.

Tím se, jak se zdá, znovu navracíme k obrovskému významu samotné občanské společnosti: nejlepší předpisy a zákony nebudou k ničemu, pokud občané nebudou jejich dodržování nekompromisně vyžadovat a pokud se ve společnosti nenajdou jedinci, kteří jsou kvalitně informováni o tom, jak mají v demokratické společnosti vypadat sdělovací prostředky, a také odváží novináři, ochotní bez ohledu na okolnosti usilovat o realizaci tohoto ideálu.

Jaká může být budoucnost zpravodajství České televize?

Celkově je zřejmé, že budoucnost veřejnoprávní České televize závisí na tom, zda se dlouhodobě prosadí kuloárové mocenské dohody politiků, toužících proměnit veřejnoprávní médium v „důležitý informační prostředek parlamentu a vlády“, a zároveň partikulární existenční zájmy některých méně profesionálních zaměstnanců České televize, sdružujících se v kuloárech ČT v neformálních seskupeních, jejichž cílem je blokovat pokusy zvnějšku o profesionalizaci zpravodajství České televize, anebo zda převládne požadavek neúplatné, nezávislé a kritické profesionality. Kdo ho však bude v českém kontextu prosazovat?

Historie zpravodajství ČT za několik posledních let není zrovna povzbudivá. Generální ředitel ČT Ivo Mathé byl dobrý manažer v tom smyslu, že se mu v první polovině devadesátých let podařilo provést veřejnoprávní ČT celou

⁹ Matúš Minárik, *Media and Democracy in Slovakia*, vedoucí práce dr. Jan Čulík, Glasgow – Bratislava, září 2000.

řadou politických úskalí, avšak troufám si říci, na základě analýzy pořadů, které se tehdy vysílaly, že zpravodajství a publicistice nerozuměl, anebo snad musel řešit jiné problémy a během svého funkčního období se nedostal k tomu, aby přistoupil k radikálnější profesionalizaci redakce zpravodajství České televize. Politováníhodným symbolem úrovně zpravodajství za Mathého byl nedělní pořad *Debata* s moderátorem Otou Černým. Rada České televize právem kritizovala na jaře roku 1998 veřejnoprávní ČT za chabou úroveň zpravodajství.

Následovalo několik pokusů zpravodajství České televize zprofesionalizovat jmenováním Jakuba Puchalského generálním ředitelem ČT, Ivana Kytky šéfem redakce zpravodajství a posléze Jiřího Hodače ředitelem zpravodajství ČT. Nechci a nemohu se vyjadřovat k manažerským schopnostem těchto osob, avšak opakované selhání veškerých pokusů o reformu, opakované vypuzení lidí se znalostí profesionální západní novinářské praxe (Ivan Kytka, Andrew Stroehlein, Jiří Hodač) a opakovaný návrat k lidem s postkomunistickým hodnotovým systémem nízké profesionální úrovně (Zdeněk Šámal, Bohumil Klepetko) svědčí o tom, že se vnitřní organismus České televize úspěšně zabarikádoval proti pokusům přivést zpravodajství ČT do moderní éry.

V dlouhodobější perspektivě je tento postoj pro Českou televizi nebezpečný a kontraproduktivní. V blízkosti se éře digitálního vysílání, kdy je možné, že i v českém kontextu bude ČT jen jedním z mnoha zdrojů informací, si zachovají dosavadní média důvěryhodnost pouze potud, pokud budou schopna nabídnout vysoce profesionální službu. Zejména v důsledku jmenování nevhodného šéfa redakce zpravodajství (Bohumil Klepetko) dále v posledních týdnech upadá věrohodnost a autorita zpravodajských pořadů České televize.

Shrnuji: zlepšení zpravodajství České televize nebude možné, dokud si politikové v parlamentě neuvědomí, že je nejen v zájmu rozvíjení demokracie,

ale i v jejich vlastním zájmu, aby z České televize vznikl nezávislý, autoritativní a kritický „hlídací pes demokracie“. Politikové by si mimo jiné měli uvědomit, že obstojí-li na televizní obrazovce v ostrém rozhovoru s vysoce profesionálním, autoritativním a kritickým moderátorem, je to pro ně nejvyšší zárukou popularity u voličů. Nekvalitní, povrchní a nudné politické zpravodajství vyvolává u občanů pocit chaosu, nejistoty a nespokojenosti, který se nakonec obrátí i proti politikům.

Pokrok ve zpravodajství České televize nebude také možný, dokud nebude zlomen odpor interních struktur v redakci zpravodajství vůči reformám zvnějšku. Tento odpor je v dlouhodobější perspektivě kontraproduktivní, protože může vést postupně k takovému poklesu autority České televize, že by mohlo dojít k jejímu zrušení, případně privatizaci: takže ti lidé, kteří se v obavě o ztrátu zaměstnání nyní brání jakékoliv modernizaci, by o zaměstnání nakonec stejně přišli. I když to v současnosti zřejmě není reálné, bude nutné prosazovat v ČT personální politiku nejvyšší kvality: druhořadí novináři budou muset odejít a budou muset být nahrazeni novináři s profesionálními schopnostmi, intuici i rozhledem.

Chce-li Česká televize dlouhodoběji zachránit svou existenci, mělo by její vedení začít signalizovat, že to s profesionalizací zpravodajství ČT myslí vážně. Mělo by začít hledat lidi s velkou novinářskou autoritou, řádně jim zaplatit a dát jim velký rozhodovací prostor. Otázkou však je, zda může něco takového dokázat nynější ředitel České televize Dušan Chmelíček, jehož postavení bylo kataklyzmaty týkajícími se v posledních měsících redakce zpravodajství ČT dost oslabeno. Nedovedu si představit, že by skutečně dobří novináři šli riskovat svou existenci do České televize pod vedením tohoto generálního ředitele, pokud nenapraví svou pověst promyšleným, radikálním a úspěšným zásahem do nynější struktury zpravodajské redakce a pokud pak neprokáže pevnost a důslednost ve svých postojích, které bohužel v minulých měsících rozpornými tvrzeními poněkud zdiskreditoval¹⁰.

¹⁰ Např. v rozhovoru s *Britskými listy* konstatoval Dušan Chmelíček dne 29. června 2000, že je Jiří Hodač jako ředitel zpravodajství ČT mužem na svém místě: „nemá problémy s komunikací, je schopen řídit svou pozici v ČT“. V polovině srpna 2000 naopak Chmelíček označil Hodačovu rezignaci za manažerské selhání. Chmelíček tehdy uvedl, že „Hodač nebyl od dubna, kdy do nově ustavené funkce ředitele zpravodajství nastoupil, schopen navázat se svými podřízenými kontakty a vytvořit si potřebnou autoritu“. V témže rozhovoru pro *BL* označil Chmelíček odchod Romana Proroka a příchod Antonína Zelenky do diskusního pořadu *V pravé poledne* za „viditelné výsledky“ své reformy zpravodajství: „Pořad *V pravé poledne* je určitě jiný, než byl předtím, a určitě není špatný.“ O čtyři týdny později byl tento pořad zrušen.

Jaké jsou hlavní nedostatky zpravodajství České televize?

Psal jsem toto shrnutí poprvé pro mediální konferenci¹¹, která se konala v Edinburghu 4.-5. září 1998. Je tragické, že tytéž chyby se objevují ve zpravodajství České televize dodnes.

- Zpravodajství ČT je silně závislé na České tiskové kanceláři.
- Zpravodajství je pasivní, bez představivosti a bez samostatného kritického myšlení. Česká televize se pyšní tím, že mechanicky zprostředkovává informace, aniž by je umístila v relevantním kontextu a aniž by je zpochybňovala nebo analyzovala. ČT vidí svou veřejnoprávní roli v tom smyslu, že má být pasivním zprostředkovatelem informací. ČT neprovádí analýzu a divákům neposkytuje profesionální úsudek zkušených reportérů.
- Ve zpravodajských relacích je příliš mnoho jednotlivých zpráv. Zprávy jsou krátké a povrchní. Reportéři čtou často své komentáře obrovskou rychlostí, nezřídka se špatnou, neprofesionální výslovností. Mnoha reportérům ČT není o moc víc než dvacet let. Vnucují svůj „diskotékový“ postoj celé české společnosti.
- Zpravodajské příspěvky a rozhovory mají často špatnou strukturu. Málokdy se pokusí proniknout pod povrch problému. Česká televize nemá řádné profesionální výzkumné oddělení, a tak zpravodajství ČT nevysvětluje problémy jasně a přesvědčivě, neukazuje, jak problém vznikl a jaká byla jeho historie. Omezený časový prostor věnovaný jednotlivým zpravodajským příspěvkům často znamená, že informace je matoucí. Zahraniční zpravodajství je rutinně automatické, nezajímavé a neživotné. Silně využívá materiály zahraničních tiskových agentur. Česká televize se málokdy snaží ukázat divákovi na základě individuální lidské zkušenosti, co se děje ve vnějším světě. Události, k nimž dochází mimo území České republiky, jsou zprostředkovávány českému divákovi jakoby skrze zamížené sklo, jako něco, co se ČR vlastně netýká, navzdory tomu, že v tomto globalizovaném světě mají události ze zahraničí často přímý dopad na vývoj v České republice. I domácí zpravodajství ČT často vytváří dojem, že ČT neví, co se děje v české společnosti, že „život je jinde“.
- Je-li využívána k vysvětlení nějaké informace grafika, text na obrazovce se obvykle odlišuje od zároveň vysílaného komentáře. To je pro diváka

matoucí, protože se musí soustředit na simultánní vnímání dvou rozdílných informačních zdrojů. I při reportážních záběrech občas hovoří komentář o něčem jiném, než co vidíme na obrazovce. Jen někteří reportéři ČT (Martin Dorazín) jsou schopni si před natáčením vytvořit pro reportáž scénář s jasnou strukturou, takže jejich komentář je pak pevně vázán na obraz.

- Česká televize se málokdy snaží hledat paralely mimo Českou republiku. Téměř nikdy neukazuje podrobně, jak se jinde řeší problémy, s nimiž se v současnosti potýká Česká republika. Málokdy informuje o veřejných debatách o důležitých otázkách v jiných zemích, čímž by stimulovala obdobnou debatu v České republice. Informuje o životě v jiných zemích jen prostřednictvím krátkých, nejdůležitějších zpráv. Nesnaží se vysvětlovat, jak jiné země fungují uvnitř. Jak poznamenal jeden komentátor, parafrázuje: „Vidíme ulice v cizích městech a lidi v těchto ulicích, ale nevíme, co motivuje jejich jednání, jak je strukturován jejich život, čím se zabývají, co je stimuluje.“ Česká televize často zpovídá hrstku domácích „expertů“, zejména z oblasti finančnictví a ekonomiky. Mnozí jsou velmi mladí a z mezinárodního hlediska to jsou odborníci velmi nízkého kalibru. Tito „experti“ znovu a znovu opakují konvenční myšlenky, které kolují Českou republikou, aniž by je korigovala intelektuální konkurence z vnějšího světa, nehledě na to, že často hovoří jako „nezávislí“ experti lidé, kteří jsou na tématu osobně zainteresováni. Totéž se bohužel pravidelně děje i v televizní publicistice.
- V delších rozhovorech a v diskusních pořadech si moderátoři většinou předem před vysíláním připraví soubor nepřilíh nápaditých otázek. Moderátoři většinou nejsou schopni poslouchat a sledovat, o čem se ve studiu mluví a citlivě debatu usměrňovat. Nepřerušují politika, když se začne vyhýbat otázce anebo změni téma hovoru. Někteří moderátoři mají pocit, že by se měli vůči politikům chovat tvrdě, ale jsou necitliví a přerušují politiky na nesprávných místech. Jiní moderátoři jsou měkčí a dovolují politikům, aby žvanili bez přerušování po mnoho dlouhých minut.
- Editoři pořadů nemají správný instinkt pro to, co je hlavní zprávou dne. Za komunismu začínaly televizní zprávy formálními informacemi o tom, že zasedá ÚV KSČ, atd. Tento postoj přežívá dodnes. Česká televize je

¹¹ Viz *Britské listy*, 18. 8. 1998, viz též ...*jak Češi jednají*, *op.cit.*, 151–164.

přesvědčena, že nejprve musí ve večerních zprávách ukázat, že parlament a vláda zasedá. Teprve po těchto formálních informacích dostane prostor to, co mělo být hlavní zprávou dne.

- Stereotypizace. Jak na to poukázal ve svém souhrnném článku¹² o české mediální scéně v polském deníku *Gazeta Wyborcza* Tomáš Pecina, ČT neanalyzuje, co se děje ve společnosti, ale raději vytváří povrchní mýty. Politikům dává trvalé jednoduché charakteristiky, které málokdy odpovídají skutečnosti.
- Výběr hostů k diskusím a rozhovorům je často neobratný, nenápaditý a chybný.

Abychom nehovořili jen obecně, chci zájemce odkázat na rozbor jednoho konkrétního pořadu *V pravé poledne* z července 2000 od Tomáše Peciny¹³, na jednu z mnoha analýz zpravodajských pořadů ČT, které publikují *Britské listy*¹⁴. Je z ní zjevné, k jakým zásadním chybám stále dochází v debatních pořadech České televize. Jsou to chyby, které by nevznikaly, kdyby byli vedoucí vysílání i příslušný moderátor skutečnými profesionály a kdyby měli pro svou práci k dispozici kompetentní výzkumný a podpůrný tým. Ústav pro jazyk český se v poslední době pokusil¹⁵ o jazykovou analýzu televizních politických debat. Pokus selhal, neboť se ukázalo, že výroky pronášené v televizních debatách nelze kvalifikovat ani analyzovat jako normální jazyk – skládají se totiž z bloků mrtvých frází a banalit. Pro Českou televizi by to mělo být varováním.

O co by zpravodajství České televize mělo usilovat

V první řadě by mělo začít vychovávat velké novinářské osobnosti: lidi zvědavé, kritické a neúplatné, s velkým rozhledem. Odrazovým můstkem pro jejich práci by měla být dlouhodobá (alespoň roční) stáž v čelných západních

sdělovacích prostředcích (Reuters, BBC, seriózní britské či americké deníky), kterou by vedení ČT pro ně mělo vyjednat, případně (spolu)financovat. Jejich nezávislost by měla Česká televize chránit a rozvíjet a dát jim samostatný prostor pro rozhodování. Tyto schopné novináře by pak Česká televize měla řádně zaplatit, a to tak, aby měli větší plat než čelní čeští politikové. Andrew Stroehlein to vyjádřil¹⁶ v *Britských listech* v době, kdy pracoval na jaře roku 1998 pár týdnů v České televizi, takto:

„Cíl nedávných změn v České televizi není pro nikoho tajemstvím. Účelem je zlepšit kvalitu zpravodajství a analýzy, učinit je energičtějšími, agresivnějšími, kritičtějšími a efektivnějšími. Zdá se, že mnoho českých politiků se za posledních pár let naučilo, jak účinně manipulovat sdělovací prostředky. Teď je načase, aby se jim televizní žurnalistika vyrovnala.

Nesmírně důležité je přitom najít či vytvořit vhodné lidi pro tuto práci. Snažíme se zformovat silné reportéry, osobnosti na obrazovce a novináře, kteří budou schopni vytáhnout řádné odpovědi z neochotných, podezřívavých a honěných politiků. Často hovoříme spíš žertem o tom, že se snažíme vytvořit české paxmany (Jeremy Paxman je ostře agresivní, vysoce efektivní novinář publicistického pořadu *Newsnight* televize BBC, jeho plat ovšem převyšuje 150 000 liber ročně, tedy 725 000 Kč měsíčně, poznámka JČ.) Vlastně jsou ty naše žerty ale docela vážné.

Jací by měli být tito noví novináři? Ideální osobou z mého hlediska by byl někdo, kdo dokáže politika interviewovat agresivně. Ale tato agresivita musí být na základě znalostí, nikoliv drzosti. Taková osoba musí být sama v sobě stoprocentně sebevědomá a nesmí vyjadřovat vůči politikům žádnou servilnost. V interviewech musí jít rovnou k věci, neboť čas v televizním vysílání je velmi omezen. Reportér typu Jeremy Paxmana nedovolí politikům blábolit, jak se jim zachce.

¹² *Gazeta Wyborcza*, 26. 2. 1999, příloha *Středoevropské noviny*; viz též *Britské listy*, 1. 2. 1999.

¹³ *Britské listy*, 3. 7. 2000.

¹⁴ Stovky článků týkajících se problematiky České televize nalezne zájemce v tematickém archivu *Britských listů* na adrese <http://blisty.internet.cz/xz> pod heslem *sdělovací prostředky, Česká televize*.

¹⁵ Informace dr. Josefa Šimandla z Ústavu pro jazyk český během výročního semináře pro zahraniční bohemisty, organizovaného Obcí spisovatelů Praha, Hradec Králové, 6. září 2000.

¹⁶ „Uvnitř České televize“, *Britské listy*, 13. 5. 1998, ...*jak Češi jednájí, op. cit.*, str. 113–118.

Důležitou součástí vytvoření onoho osobního sebevědomí je potřeba vytvořit určitý image, nebo, konkrétněji, zajistit, aby moderátoři České televize měli určitou pověst. Součástí této pověsti musí být nejen, že bude novinář znám schopností dávat ostré otázky a mít agresivní styl vedení interviewů, ale novinář musí mít také ve společnosti autoritu.

Tito reportéři musejí být celostátně uznáváni jako inteligentní osoby, schopné proniknout do jádra problému, jako osoby vzdělané a kritické. Silná osobnost se nutně bude projevat i mimo televizní obrazovku. Ať se nám to líbí nebo ne, čelní moderátoři musejí být do určité míry veřejnými osobnostmi. (Samozřejmě, ve veřejnoprávní televizi, se musejí moderátoři zároveň považovat i za služebníky veřejnosti.) (...)

Takový paxman tedy zcela zjevně dělá daleko více, než že pouze dává politikům otázky. Hraje ve společnosti určitou roli, která je nenahraditelná. Odhaluje nečestné, vykrucující se a podvodné politiky, a tím pomáhá posílit demokracii. Stává se zároveň také silným vzorem pro začínající novináře. Tady musím zdůraznit, že paxmanové se na Západě vyskytují velmi často. Používám tady jméno Jeremy Paxmana jen jako příklad všeobecného jevu, který existuje v rozvinutých demokraciích běžněji. Velká Británie má celou řadu slavných novinářů, moderátorů a reportérů, kteří hrají tuto roli. Nemusím snad čtenářům sdělovat, že v České republice nehraje tuto roli nikdo a že demokracie proto v ČR trpí.“

Pluralitní myšlení

Velkým problémem zůstává v ČR pro novináře i pro veřejnost i deset let po pádu komunismu pojem pluralitního myšlení. Seriózní novinář vždycky zkoumá skutečnost ze všech úhlů pohledu a prezentuje ve své reportáži nejméně dva protikladné názory. Tento princip se většinou v České republice neujal. Novinářství se často otevřeně považuje za nástroj pro bezostyšnou manipulaci faktů ve prospěch nějakého partikulárního zájmu. Píše-li naivně a hrdě novinář

z Lidových novin, že je „pravcového přesvědčení“, neuvědomuje si, že jeho komentáře, psané z úzce stranicko-politického, ideologického pohledu mají nulovou informační hodnotu. Jeho ideologie je totiž předem daná. Jak je přitom známo z teorie komunikace, komunikační hodnota daného sdělení je nepřímou úměrná míře už známých informací v něm. Ve veřejnoprávním rozhlasu ani v televizi nemají místo propagandistické reportáže osob, jako je například Jaromír Štětina a Petra Procházková, kteří se pyšní svým „angažovaně objektivním“¹⁷ (sic!) novinářstvím, které je apriori zaujaté pro jednu stranu v konfliktu, z něhož posílají svůj materiál. Jako zcela naivní lze odmítnout námitku jednoho pozorovatele, že se v důsledku své zaujatosti „alespoň dostávají reportéři, jako je Jaromír Štětina, do míst, kam se nikdo na světě jinak nedostane“ (Čečensko). Je jasné, že taková „exkluzivní“ zaujatá reportáž má informačně jen velmi malou hodnotu a je nebezpečně manipulativní.

Stejně tak je nepřipustné, aby na obrazovce České televize vystupovali jako „experti“ činitelé humanitární organizace Člověk v tísni, financované převážně ze státních prostředků¹⁸, jejíž sídlo v České televizi, v instituci, která má být veřejnoprávní a přísně nezávislá, Českou televizi diskredituje. Aktivista humanitární organizace nemůže zároveň vystupovat jako nezávislý novinář: nemůže v daném regionu jednat a zároveň o tom podávat „nezávislé“ novinářské zprávy.

Česká televize také musí naučit českou veřejnost, že novinář má v zájmu debaty dávat interviewovaným politikům jakkoliv tvrdé otázky – a že to, že novinář určitou otázku vysloví, nutně neznamená, že se s ní názorově ztotožňuje. Zavedenou praxí se musí stát, že každému politikovi bude novinář dávat kritické otázky z hlediska stoupenců opačných politických názorů. Česká televize by měla jako první zásadu své novinářské práce přijmout toto ustanovení¹⁹ z *Producers' Guidelines* veřejnoprávní rozhlasové a televizní společnosti BBC:

¹⁷ *Literární noviny* č. 33/2000.

¹⁸ Podle její výroční zprávy za rok 1997.

¹⁹ *Producers' Guidelines: The BBC's values and standards*, (bez data), citováno v *Britských listech*, 17. 2.1998, viz též ...*jak Češi jednájí, op. cit., str. 81–82.*

„Myšlenka nestrannosti leží v samém jádru BBC. BBC slouží národu jako celku. Uznává veškerý nejrůznější vkus, všechny nejrůznější názory a postoje a v pořadech na ně reaguje. Všichni šéfredaktoři programů i tvůrci pořadů musejí zajistit, aby se vysílání zabývalo všemi závažnými společenskými činnostmi i myšlenkovými směry. Všechny názory musejí dostat stejný vysílací prostor.

Pracovníci rozhlasu a televize BBC nesmějí mechanicky opakovat konvenčně přijímané názory, jako by to byla nezvratitelná pravda. Rozhlas a televize BBC musí být neustále ve střehu před nebezpečím stereotypů a předpojatosti. Pracovníci rozhlasu a televize BBC musejí prosazovat myšlenkovou rozrůzněnost. Nesmějí se domnívat, že jejich vlastní názory a zájmy jsou reprezentativní. BBC nesmí vyjadřovat vlastní názory na politické události a veřejné problémy. Při zpracování určitého námětu musí novinář usilovat o hloubkové zjišťování pravdy. Novináři musejí kriticky analyzovat všechny názory a předpoklady prostřednictvím racionální skepse. Novinářská práce musí rozšiřovat lidské poznání a zmenšovat rozsah nevědomosti.

Novinářská práce musí být objektivní. Oficiálně poskytovaná vysvětlení, proč došlo k určitým událostem, musejí být samostatně kriticky hodnocena a porovnávána s celou řadou nezávislých názorů a postojů. Kvalitní novinářská práce musí nabídnout veřejnosti inteligentní a informovanou analýzu, která jí umožní, aby si utvořila vlastní názor.

Reportér má právo vyjádřit profesionální úsudek, nikoliv však vlastní osobní mínění. Reportérův profesionální úsudek nesmí být normativní. Musí být založen na celé dosažitelné škále názorů. Musí být zřejmé, že úsudek komentátora je bystrý a spravedlivý.

Když se zabývá publicistický nebo zpravodajský pořad problémem, který se týká mocných osobností – včetně příslušníků vlády – osoby, které mají v pořadu vystoupit, se často budou snažit klást ohledně svého vystoupení

redaktorům předem určité podmínky. Strukturu a formu pořadu však musejí určovat bezpodmínečně sami redaktoři podle nezávislých editorských měřítek. V pořadu musí být poskytnut stejný prostor argumentům všech stran. Argumenty všech stran musejí být ostře kriticky analyzovány.“

Základní profesionální zásady

Nesmírně důležitá je celá řada profesionálních zásad, jak je definoval před svým nástupem do funkce ředitele zpravodajství dne 1. dubna 1998 Ivan Kytka²⁰. Dodnes jsou tyto zásady v běžném zpravodajství ČT víceméně ignorovány.

V květnu 1997 definoval v Londýně roli BBC na konferenci americké organizace Freedom Forum Tony Hall, ředitel zpravodajství a publicistiky BBC, úlohu BBC slovy citovanými níže. I tato slova by si měla redakce zpravodajství České televize vetknout ve štít. Jen tento druh práce totiž dává novinářské činnosti smysl.

„Naším úkolem je zaujmout lidi, aby se začali zajímat o věci, o nichž **nevěděli, že existují, ale které jsou důležité**. Příliš mnoho novinářské práce se podle mého názoru soustřeďuje na dramatické zprávy dne, jistě, to se musí dělat: přírodní katastrofy, politické vraždy, války, volby, hladomory. Avšak musíme se kromě toho také věnovat novinářské práci, která funguje jako pomoc a jako průvodce. Musíme být schopni analyzovat, rozšiřovat lidem vědomí. Musíme být schopni lidem pomoci orientovat se v chaosu událostí a informací. To neznamena, že budeme hledat jednoduchá vysvětlení pro skutečnosti, které jsou svou podstatou složité. Musí to být novinářská práce, která chce vyvolat skutečnou debatu, skutečná fakta, která usiluje o to, informovat veřejnost, zaujmout a angažovat posluchače. K tomu je zapotřebí, aby novináři fungovali jako vůdčí osobnosti.“

²⁰ viz *Britské listy*, 2. dubna 2000, viz též ...*jak Češi jednají*, op. cit. str. 86–95.

Jaké jsou výhledy?

Nedokonalé, nudné, povrchní a všeobecně nevyspělé, „pubertální“ zpravodajství České televize škodí české společnosti. Je to neupřímná stínohra. Od televizních diváků vybírá Česká televize prostřednictvím koncesionářských poplatků reálné peníze, avšak poskytuje jim za to jen nereálný, „kaširovaný“ zpravodajský servis. Je to ozdravovna: pracovníci redakce zpravodajství využívají těchto peněz pro vlastní živobytí, neodvádějí však za ně divákům přiměřeně kvalitní práci.

Kdyby byla Česká televize schopna problémy inteligentním způsobem předvídat a kdyby bývala uměla systematicky informovat investigativním způsobem z kritického nadhledu o činnosti politiků a hospodářských činitelů v první polovině devadesátých let, mohla vyvoláním autoritativní veřejné diskuse o nejzávažnějších otázkách veřejného zájmu do značné míry zabránit rozkradení národního hospodářství, kolapsu bank, dlouholetému zanedbávání profesionalizace státní správy a dalším vážným problémům, které si české sdělovací prostředky začínají uvědomovat teprve v nedávné době – některé si dosud neuvědomují vůbec.

Existuje důvodné nebezpečí, že obdobně škodlivým způsobem bude ovlivňovat neprofesionální zpravodajství České televize společnost i v budoucnosti, ať už to bude v důsledku předpojatosti či povrchnosti ve prospěch jakékoliv politické strany či ideologie. Britská společnost je v současnosti hospodářsky úspěšná, konstatoval někdejší šéfredaktor týdeníku *Sunday Times* (a nynější šéfredaktor deníku *Scotsman*) Andrew Neil, právě proto, že vznikla ve sdělovacích prostředcích v posledních letech kultura profesionální investigativní práce a nezávislé kritičnosti sdělovacích prostředků. Činitelé veřejných institucí i soukromých korporací si dávají velký pozor, aby pracovali efektivně, neboť vědí, že každá jejich chyba bude sdělovacími prostředky odhalena a neúprosně pranýřována. To, že jsou britští veřejní činitelé i podnikatelé kriticky sledováni ostržitým zrakem sdělovacích prostředků, vede tedy k jejich kvalitní práci a v konečném důsledku to přispívá k hospodářské prosperitě. Rolí veřejnoprávního média je také otevírat české společnosti „okna do světa“, vysvětlovat nejnovější mezinárodní myšlenkové

trendy a odstraňovat neporozumění, které ochromuje informační výměnu mezi uzavřenou českou společností a vnějším světem.

Jak špatně to Česká televize činí, bylo zjevné například koncem září 2000 během pražských antiglobalizačních protestů, na něž byla česká společnost svými sdělovacími prostředky nepřípravena, a proto na ně reagovala zmatkem, hlubokým neporozuměním a vytvořením zkreslujícího nacionálního mýtu o „hrdinných policistech“ a „agresivních výtržnických vetřelcích“. Ke komunikaci a výměně názorů mezi zahraničními demonstranty a českou společností ve sdělovacích prostředcích nedošlo. Obě kultury, česká i mezinárodní, působily koncem září v ČR mimoběžně a česká společnost si z událostí kolem zasedání Mezinárodního měnového fondu a Světové banky nebyla schopna vzít v důsledku katastrofálního selhání českých médií, včetně České televize, žádné rozumné poučení.

Česká společnost si však tyto souvislosti ve své většině dosud neuvědomuje. Krize ve zpravodajství České televize je přímým odrazem stavu české společnosti. Česká společnost má takovou veřejnoprávní televizi, jaká odpovídá stavu jejího vědomí na počátku nového tisíciletí. Česká společnost se vyrovnává s přechodem od komunismu k demokratickému systému obtížně a dosud není jasné, jaký politický systém v České republice nakonec převládne. V postojích české společnosti stále přežívají návyky z tragických „normalizačních“ sedmdesátých a osmdesátých let, které se v postkomunistickém „období svobody“ modifikovaly spíše k horšímu. V poslední době se začínají objevovat i nacionalistické nálady, pocit nutnosti uzavřít se před nebezpečným vnějším světem. Těchto nacionalistických nálad začínají někteří politikové využívat ke svým cílům.

Česká společnost je plebejská, kolektivistická a antiindividualistická. Nechce snášet společenské menšiny ani příliš odlišné názory. Zvykla si na nemyšlení a nekritické přejímání banálních a konvenčních názorů. Dosti lehce propadají mnozí její příslušníci povrchní emocionální manipulaci a neexistuje v ní skoro žádný veřejný prostor pro složitější racionální pluralistické kritické myšlení. Tón při veřejném diskursu udávají hlasy druhořadé kvality: je to zřejmě důsledkem tragického zotročení českého národa v posledních čtyřiceti letech

a zároveň tím, že v malé „domácí“ enklávě vnějšimu světu nesrozumitelného českého jazyka je možné vystupovat bez korekce ostré konkurence mezinárodní veřejné debaty s názory nepromyšlenými a nedostatečně přesvědčivými.

Je to tedy začarovaný kruh: zpravodajství České televize v současnosti odráží stav české společnosti. Česká televize by měla mít schopnost kultivovat a rozvíjet veřejnou a politickou debatu. Bude to však schopna učinit jen tehdy, objeví-li se ve veřejné aréně průrazní a nezávislí jedinci s autoritativním a širokým rozhledem, kteří vystoupí proti konvenčnímu druhořadému společenskému konsensu a budou trvat na vytvoření skutečné kvality.

Tento pozitivní vývoj není vyloučen: i ve zdemoralizované společnosti se občas vyskytnou odvážní a schopní jedinci, kteří svým nekompromisním postojem dokáží radikálně změnit vývoj společnosti. V české historii pro to existuje celá řada příkladů. Kromě toho počet odvážných, schopných a inteligentních lidí s širokým rozhledem v české společnosti postupem času jistě poroste v souvislosti s tím, jak se mladí lidé budou při pobytech v zahraničí ve větších počtech seznamovat se zvyklostmi a étosem zavedených demokratických společností. Otázka ovšem je, zda bude tento uvědomovací proces dostatečně rychlý, aby přivodil pozitivní změny v České televizi dříve, než radikální technologický vývoj způsobí likvidaci nynějšího mediálního statu quo.

(Příspěvek Jana Čulíka pro tento sborník byl podstatně zkrácen – jeho plná verze vychází v Britských listech dne 24. listopadu 2000.)

Autor PhDr. Jan Čulík (nar. 1952) je bohemista a novinář, vyučuje českým studiím na Glasgow University ve Skotsku. V osmdesátých letech byl spoluvlastníkem produkční společnosti, která vyráběla filmy a pořady pro britskou televizní stanici Channel Four, spolupracoval také s českým vysíláním BBC. V první polovině devadesátých let byl reportérem českého vysílání Svobodné Evropy. Vydal publikace *Knihy za ohradou: Česká literatura v exilových nakladatelstvích 1971–1989* (Praha, 1991); *...jak Češi myslí* (Chomutov 1999); *...jak Češi jednájí* (Chomutov 2000); dva výběry z kulturněpolitického internetového deníku *Britské listy*; vypracoval monografické studie o českých spisovatelích pro *Dictionary of Literary Biography, Twentieth Century East European Writers*, sv. 215 a 232, Gale Group, London and Boston, 1999 a 2000.

Jak poskytovat informace ze světa vědy a zejména medicíny

Úvodem

Globální informační systém je realitou a tzv. evropské elektronické občanství blízkou budoucností. O tom, že **definitivně skončila éra tzv. zástupné žurnalistiky** nikdo nepochybuje a experti v oblasti mediální komunikace, v odpovědích na celou řadu nových a palčivých otázek, reflektují komplikovanou současnost a odhadují budoucí vývoj. Postupně také vytvářejí nástroje, jak s mediální realitou pracovat. Mimořádným problémem jsou ovšem kritéria, podle kterých by bylo nutné, možné, vhodné, nebo naopak nevhodné cíleně zasahovat. Máme zde na mysli výhradně publicistické pořady. I když mezi masová média patří také noviny a rozhlas, má televize „zásadní a stále vzrůstající vliv na veřejnost“. Televizní obrazovka je prostorem, kde se „na národní i mezinárodní úrovni odehrává celá řada událostí z veřejného života“. Návazně je zdrojem moci, tedy „potenciálním prostředkem vlivu, ovládnutí a prosazování inovací ve společnosti“ a nepochybně i „primárním klíčem ke slávě“. Podstatné je rovněž, že televize je také „významným zdrojem výkladů sociální reality a představ o ní“ a zdrojem „uspořádaných a veřejně sdílených významových soustav“, které utváření nebo podmiňují individuální hodnotové systémy diváků.⁷ **Publicistika má především ctít faktografii zprostředkovaného problému či události.** Toto elementární „dogma“ je v obecné rovině souhlasně přijímáno, realita však bývá jiná, a to nejen v důsledku nevědomých pochybení a chyb redaktorů, ale také, a to plně přiznejme, v důsledku zcela záměrné manipulace.

Jisté je, že **stav „bezbrhé svobody“ je dlouhodobě neudržitelný.**² Ponechat výběr témat, zpracování i interpretaci pouze na zkušenosti a „citu“ jednotlivých novinářů, redaktorů, popřípadě jednotlivých realizačních týmů, je riskantní. V tomto kontextu neudivují snahy velkých mediálních institucí

o kodifikaci určitých norem pro zacházení s informacemi. Ty mívají podobu jak legislativního rámce, tak etických kodexů.^{5, 8, 9, 10, 11}

Samostatnou kapitolou jsou pak různé formy dozorčích rad, jejichž úkolem je dohlížet na veřejnoprávní charakter médií (zejména televize) a sledovat pravdivost, vyváženost a interpretační linie jednotlivých pořadů.

Odpůrci jakýchkoliv omezení namítají, že hrozí tendenční manipulace. Tento problém je závažný, a proto by měly být všechny námitky, které jej konkretizují, brány vážně. Už v roce 1994 uspořádal pražský Goethe Institut konferenci na téma Nová etika a média. Úvodní přednášku tehdy pronesl Peter Glotz, expert na mediální politiku a kulturu a předseda Rady ministrů kultury Německa (analogie federálního ministerstva). Autor zdůraznil, že tzv. základní média (telefon, telegraf) dnes slouží především praktickým účelům (předávání krátkých osobních zpráv, nákupy atd.). Zato televize se stala „základní bází, na které vyrostla nová, tj. mediální mocenská architektura“.² Peter Glotz na několika příkladech doložil, kde „technologie a peníze“ sehrály větší roli než realita sama. Přednášející uvedl světově známou mediální reportáž, v níž dívka z Kuvajtu sdělovala, jak se bojí, protože „Husajn nechal mnoho lidí zabít“. Bylo zjištěno, že otec dívky byl v diplomatických službách USA a že za angažmá své dcery v této reportáži dostal zapláceno 8 milionů dolarů!! Jako další příklad toho, jak lze z reálných prvků konstruovat svébytný mediální obraz, uvedl reportáž ze života týraných obětí rumunského diktátora Ceauseska. V obraze byly totiž použity kosti zvířat a těla zemřelých, na nichž nebyla dokončena pitva. Peter Glotz konstatoval, že cílená masmediální politika vylučující uvedené „triky“ je možná a v této souvislosti zdůraznil odpovědnost všech, kteří se na publicistických pořadech podílejí. Současně uvedl, že v prostředí „technologií a peněz“ je „mechanismus vulgárního trhu neúprosným nepřítelem všech snah o věcnou nebo etickou

korekci mýtické mediální reality. Přesto, nebo právě proto, **je nutné „pokusit se o konstrukci pravidel, co už ne, a co ještě ano“**.² Dodejme, že „technologie iluze“ je nebezpečná právě proto, že obsahuje pověstná zrnka pravdy. „V šíři obrazů neexistují kritéria, podle kterých by bylo možné rozlišovat co je pravé, a co nikoliv a co je špatné, a co nikoliv.“⁷

Jsem hluboce přesvědčena o tom, že i v prezentaci informací z oblasti lékařství, popřípadě s tím související prezentaci vědeckých objevů, je třeba mimořádné obezřetnosti, protože každý člověk je aktuálně nebo potenciálně pacientem. Ostatně vysoká sledovanost všech pořadů o zdraví a nemocech je dokladem trvale vysokého zájmu diváků. V této oblasti pokládám respektování některých legislativních norem za bezpodmínečně nutný předpoklad solidního programu (např. povinná mlčenlivost a zákonné podmínky jejího prolomení). Velkou oporu mohou redaktori najít ve stávajících etických, a to jak novinářských, tak i lékařských kodexech.^{5, 8, 9, 10, 11}

Aby artikulovaná pravidla nebyla jen sterilní normou, je třeba vítat každou věcnou diskusi a podporovat vzdělávání novinářů v širokém oboru mediální komunikace. Lze jistě vítat, že na Fakultě sociálních věd Univerzity Karlovy vznikl Institut komunikačních studií a žurnalistiky a katedra masové komunikace. Také odborných i populárně naučných knih přibývá, a to jak z pera českých, tak i zahraničních autorů. Český čtenář má například od roku 1999, díky nakladatelskému počínu pražského Portálu, možnost studovat sofistikovaný text Denise McQuaila: Úvod do teorie masové komunikace.⁷

Informace ze světa vědy

Popularizace vědy patří k „nejtěžším disciplínám“. Jen někteří vědci ovládají publicistiku a jen malá skupina novinářů je obeznámena se základními principy vědecké práce, s vědeckým jazykem a s problémem, o kterém pojednává. K světlým výjimkám patří fyzik Jiří Grygar, jehož někdejší seriál Okna dokořán právem vzbudil značný ohlas a nepochybně nadchnul řadu mladých lidí pro fyziku. Mezi našimi lékaři lze najít rovněž celou řadu vynikajících popularizátorů vědy. Bez nároku na úplnost uvádím alespoň Josefa Charváta, Prokopa Málka, Františka Koukolíka a Radkina Honzáka.

Podobné výjimky lze najít také mezi novináři. Např. Karel Pacner (Mladá Fronta Dnes) řadu let propaguje kosmonautiku.

Z obecného hlediska je třeba zdůraznit nutnost popularizace vědy, protože jen široká základna nadšenců umožňuje odborný růst dobrým a posléze i vynikajícím vědcům. Samostatné pojednání by zasloužila problematika kultury vědeckého jazyka, a to v rodné řeči. „Dominace Američanů je nesporná a máme-li si my, Evropané, zachovat identitu, pak musíme dbát o svůj jazyk a svůj kulturní sluh.“² Z této péče nelze vyjmout vědecký jazyk a kulturu odborného (i novinářského) projevu. Vzpomeňme v této souvislosti na Jana Evangelistu Purkyně, který opakovaně vyzýval k péči o vědecký jazyk a naléhal na tvorbu českého vědeckého pojmosloví. Amerikanismus je expanzivní a zatím úspěšný proces, který „synchronizuje svět“. Stejný jazyk, tedy angličtina jako „řeč počítačů“, je praktický a vhodný pro vzájemné porozumění všech se všemi. Doprovodně dochází však k redukci mateřského jazyka, ve kterém je nezbytné napsat základní učebnice oborů, jejichž pozdější reprezentanti se mohou už dorozumívat „novodobým esperantem“.²

Mediální zpracování „vědeckého světa“ je náročné, ale v zásadě podléhá stejným pravidlům dobré publicistiky. Především je třeba získat **spolehlivé informace** (kde? co? kdo? kdy? případně proč? zkoumá), dále **přesné informace a dostatek faktů** k vytvoření adekvátního postupu s nárokem na praktickou úplnost. **Relevance neboli závažnost** by měla být hodnocena nejen podle zajímavosti a užitečnosti (u nás někdy dokonce podle atraktivnosti nebo pseudoatraktivnosti), ale také **podle reprezentativnosti**.⁷

Příkladů „**vytržení z kontextu**“ je celá řada. Jmenujme alespoň populární ovečku Dolly. Jen málokterý novinář se pokusil o popis procesu klonování a zprostředkoval mnohoznačný dopad klonování na živočišnou říši i lidskou populaci.

Největší problémy působí **požadavek nestrannosti**. Užití zdrojů je často nahodilé (novináři nečerpají z pramenné literatury, ojedinele pracují s rešeršemi atd.) a interpretace je často tendenční. Někdy je novinář evidentně nadšen objevem tak, že „zapomene“ nebo minimalizuje jeho případné sporné a negativní dopady, jindy je okouzlen vědcem samotným

a „fandí mu“. Oponentovi ponechává menší prostor a jeho odpovědi umně devaluje. Je třeba pečlivě oddělovat fakta od mínění a odlišovat názory jednotlivých vědců i komentátorů a věrně je interpretovat.

Velkým problémem je **odstup od problému**. Příkladem může být celá série publicistických pořadů o alternativní medicíně. Příchuť zakázaného ovoce sama o sobě přilákala množství diváků. Značný prostor k prezentaci měli nejrůznější léčitelé (což je v pořádku), malý pak byl vyhrazen jejich oponentům (což není v pořádku). Nežřídka projevoval redaktor zcela jednoznačné sympatie buď osobě léčitele, nebo prezentované metodě. **Požadovaná neutralita podání** byla opakovaně porušována emotivním jazykem (popřípadě emotivním obrazem) a celou řadou osobních a generalizujících hodnotících soudů.

Není sporu o tom, že referovat o nových vědeckých a zejména divácky oceňovaných lékařských objevech, je obtížné. Nabízí se **úvaha o vzniku speciální profese (novinářské specializace)**, pro kterou mají např. německy mluvící země označení Wissenschaftsjournalist (novinář specializovaný na vědu) nebo Medizinjournalist (novinář specializovaný na medicínu).

Informace ze světa medicíny

Ve zprávách o medicíně je bezpodmínečně nutné vyhnout se všem formulacím, které by mohly vyvolat „**neopodstatněný pesimismus, nebo neopodstatněný optimismus**“. Stejně tak je třeba „**vyhnout se bulvárnosti a atraktivitě**“. ⁸ Tato základní a v sousedním Německu striktně dodržovaná pravidla bychom měli dodržovat také. Nedochozelo by pak k celé řadě nedorozumění a k iatrogennímu poškození pacientů, popřípadě jejich rodin. O nezbytnosti dodržovat tato základní pravidla nejlépe přesvědčí odstrašující příklady.

Nedávno oznámil Josef Lux, že odstupuje z vysoké politické funkce a jako důvod uvedl své závažné onemocnění. Tímto činem prolomil mlčenlivost, a dal tak novinářům možnost, aby o jeho zdravotním stavu informovali

*veřejnost, která se pochopitelně o osud významného politika zajímala. Až potud je věc v pořádku. Opakovaně však v hlavní zpravodajské relaci zaznělo, že Josef Lux je léčen v americkém Seattlu proto, aby se tam podrobil transplantaci kostní dřeně, která je „jediným způsobem záchrany“. Odborné námitky mám vůči formulaci „jediným způsobem záchrany“, která ostatně zazněla v několika variantách, ale vždy se stejným obsahem. **Jedinou možností byla pro něj**. Protože chyběl důraz na individualitu „jeho“ případu, měla řada nemocných akutní leukémií strach, že pro ně, tento „jediný způsob záchrany“ neexistuje nebo je nedosažitelný. Referující redaktor by měl vědět, že akutní leukémie je složitě onemocnění a že jen v některých případech je vhodné a možné indikovat transplantaci kostní dřeně. Neúplnou a nepřesnou informací tak vznikl fenomén neopodstatněného pesimismu, a to nejen u nemocných, ale i u členů jejich rodin.*

Diváci jsou citliví na celou řadu „drobností“, z nichž nežřídka vyvozují dalekosáhlé a nesprávné závěry. *Příkladem může být opakovaná informace o tom, že českého (později i slovenského) prezidenta operoval „univerzitní profesor Ernst Bodner“, zatímco český chirurg Pavel Pafko byl několikrát titulován primářem, ačkoliv mu po právu náleží stejný titul. Divák tak mohl celkem pochopitelně dovodit, že rakouský chirurg je nejen na vyšším postu, ale že i „víc umí“.*

Mimořádnou pozornost vyžadují též **informace o nových metodách léčby nebo přímo o nových lécích**. Platí to dvojnásobně v těch případech, kdy vývoj nové metody nebyl ještě dokončen, nebo kdy lék nebyl ještě uveden na trh. Neopodstatněné naděje a následná zklamání některých pacientů nebo jejich rodin mohou mít původ právě v nadnesené a příliš slibující informaci.

Zvláštním problémovým okruhem je **obrazový materiál**, který je získáván z prostředí nemocnic nebo sociálních ústavů. Pacient musí dát souhlas k tomu, aby byl prezentován na obrazovce. Zejména staré nemocné lidi vidáme na obrazovce v pozicích a situacích, které jsou (tendenčně?) dehonestující. V každém případě jsou tak posilovány ageistické tendence (ageismus, obdoba rasismu, kde cílem nenávisti nebo nelibosti jsou staří lidé nebo vše, co souvisí se stářím). O natáčení ve zdravotnickém zařízení musí

být bezpodmínečně informován také ředitel nebo primář oddělení. Po dohodě s lékaři je možné také snížit „množství krve“ a frekvenci naturalistického obrazového doprovodu (např. při některých operačních výkonech).

Podobně **citlivá je sociální problematika**. Např. záměna životního minima s minimální mzdou je poměrně častá a je zdrojem celé řady nedorozumění. V současné době je diskutován důchodový systém a nutnost jeho radikálních změn. Nedávno uvedla ČT1, že marginální výdaje ze státního rozpočtu tvoří více než 80 %. Tato pravdivá zpráva byla doprovázena obrazem, který představoval „šourající“ se dědečky a babičky. Vznikl nesprávný dojem, že marginální výdaje pohlít výhradně důchodci. I když výplata starobních důchodů představuje značnou částku, marginální výdaje zahrnují ještě celou řadu dalších položek sociálních výdajů. Tendenční nebo neuváženě zvolený obrazový doprovod posílil ageistické tendence, aniž by byla jakýmkoliv způsobem zmíněna např. solidarita generací.

Literatura:

- ¹ Etický kodex novinářů USA, *Mediažurnál III*, 1996, 8, str.9–10.
- ² Glotz, P: Nová etika a média, Konference Goethe Institutu, Praha, 12. a 13. 12. 1994, osobní poznámky.
- ³ Haškovcová, H.: Lékaři a novináři - spolupráce nebo konflikt? *Zdravotnické noviny XLIV*, 1995, str. 15.
- ⁴ Haškovcová, H.: Lékaři a sdělovací prostředky, *Medica revue II*, 1999, I, str. 29–30.
- ⁵ Haškovcová, H.: Lékařská etika, 2. vyd., Praha, Galén 1997.
- ⁶ Hurst, B.: Encyklopedie komunikačních technik, Praha, Grada 1993.
- ⁷ McQuail, D.: Úvod do teorie masové komunikace, Praha, Portál 1999.
- ⁸ Německý tiskový zákon. Materiál Syndikátu novinářů ČR.
- ⁹ Profesionální kodex Radia Svobodná Evropa. *Magazín MF Dnes*, 5, 1997, 15., str. 22.
- ¹⁰ Stolinová, J., Mach, J.: Právní odpovědnost v medicíně, Praha, Galén 1998.
- ¹¹ Šmíd, M.: Etický kodex novináře – příspěvek do diskuse, *Mediažurnál III*, 1996, 8, str. 8.

Lékaři a novináři

Komunikace mezi reprezentanty zdravotnictví a novináři je složitá a **potenciálně nebo fakticky konfliktní**. Lékaři apelují na dodržování novinářské etiky, novináři naopak spoléhají na to, že lékaři nejen dodržují principy lékařské etiky, ale jsou obeznámeni i s metodami novinářské práce.^{3, 4} Příčin neutěšeného stavu je celá řada, ale zdůrazněme, že **lékaři nemají potřebný trénink v mediální komunikaci a většina nemocnic nemá ani tiskového mluvčího**. Nežřídka se lékař musí vyjadřovat k určité konkrétní a emotivní kauze a v takové vypjaté situaci dochází k celé řadě nepřesností i chyb. Novináři se naopak nejistě pohybují v lékařském světě. Z uvedených důvodů by bylo s ohledem na diváka, respektive potenciálního pacienta, vhodné hledat společné řešení na bázi vzájemného pochopení tak odlišných profesí. Přimlouvám se i za odborný a společný rozbor některých pořadů (analogicky k lékařským kazuistikám) pro poučení a inspiraci.

Autorka prof. PhDr. RNDr. Helena Haškovcová, CSc. je profesorkou lékařské etiky a vede katedru psychosociálních věd a speciální etiky na Husitské teologické fakultě Univerzity Karlovy v Praze.

Televize jako paměť budoucnosti

- ▶ ▶ „Zrak je smysl rozumu, který přihlíží,
sluch je smysl rozumu, který myslí a slyší.“

Rád bych přesvědčil váženého čtenáře o tom, že Arthur Schopenhauer nevystihl svým výše uvedeným aforismem nic jiného než podstatu televize. A to dávno předtím, než Paul Nipkow pochopil princip mechanického systému skladby bodů.

Nabídka, abych se podílel na obsahu tohoto sborníku mě zprvu zaskočila a překvapila. Ale současně i zdravě motivovala, abych se několikrát zastavil a opět jednou popřemýšlel o smyslu své práce. A také abych prohledal svůj archiv, staré zápisky a poznámky a něco málo z nich vybral. A tak je tu máte. Urovnaně-neurovnaně. A hlavně jako dílčí, rozhodně neúplné a subjektivní pohledy na vývoj české dokumentaristiky.

Myslím, že jakékoliv návraty k pramenům poznání a poznávání jsou velice užitečné. Protože odhalí vaši občasnou pošetilost považovat všechno nové za skutečně nové. A přesto je touha člověka stále něco objevovat tím nejvýkonnějším motorem života samotného. Osudy několika generací, včetně té mé, pochopitelně, provázela nesmyslná uhlířská víra „kupředu levá, zpátky ni krok“ a dogmaticky nařizovala dovolený směr našich objevů. Dělalí jsme si z toho hesla sice srandu, ale zároveň se bojím, že bylo bohužel natolik agresivní, že v mnohých lidech částečně či zcela tlumilo potřebu ohlížet se. A silně zejména v době, kdy jsme v čele státu měli Gustáva I., „prezidenta zapomnění“. Je typické pro tu dobu, že člověka jako masu charakterizovala především lhůstojnost, sobeckost, úzkostlivá obrana vlastních písečků, hovniválostí...

Co bude typické pro právě odžitou dobu let devadesátých? Nebude to opět lhůstojnost, sobeckost, hovniválostí na vlastních písečkách? Jaké svědectví vydala dokumentaristika o této době a jejích lidech? Bylo jen o těch nebohých a nebo i o těch, jejichž velikost současník zatím nechce uznat, a když, pak jejich zásluhy a ušlechtilost ocení, pochopí a připustí většinou až potomci mnohem a mnohem později? Jinými slovy je to i úvaha o archivu, v němž lze po letech objevovat poklady, které využity v nových souvislostech zprostředkují staronová svědectví a mementa právě o době, kterou nazýváme dneškem či současností, kterou žijeme s ostatními lidmi tady a teď.

Jestli něco mohu označit za silný motiv své činnosti jako dokumentaristiky, pak jsou to právě návraty a lovy v paměti minulosti, kterou mohu vnímat prostřednictvím nejrůznějších písemností, obrazů či vyprávění – a samozřejmě i kinetických materiálů, těch především. V minulosti pak hledat a nalézat zpřetrhanou kontinuitu a navazovat na ni. Není budoucnosti bez přítomnosti, v níž čerpáme z minulosti...

Vrstevník básníků Jiřího Ortena a Josefa Hiršala, jeden z nejnadanějších českých divadelníků Gustav Schorsch, který zahynul koncem druhé světové války v jednom z osvětimských lágrů, poznamenal všechny lidi, s kterými se setkal, ale i ty, s nimiž se už setkat nemohl. Jeho osud mě hluboce zasáhl v padesátých letech, v nichž jsem byl silně zmitán pubertou a dušen dusnem politických procesů, připravujících řád „nového“ života za ostatními dráty. Dostala se mi tehdy do ruky knížka *Nevyúčtován zůstává život* z roku 1947,

kteřá byla pokusem o zhodnocení Schorschova díla. Prvním a na dlouhou dobu posledním. O tomto neobyčejném člověku jsem si pak v počátcích své dramaturgické kariéry mohl vyprávět při letmých setkáních s Alenou Munkovou, která ho poznala v Terezíně. Teprve devadesátá léta (a nešlo to nijak hladce, nemyslete) umožnila, že jsem mohl realizovat její námět a o Gustavu Schorschovi natočit dokumentární vyprávění. Odevzdávali jsme je jako memento před lidskou lhostejností, která tak málo zachovává důležité okamžiky minulosti, tvořící základ k chápání současnosti i budoucnosti.

Před padesáti lety, v roce 1950, vydal významný francouzský filmový režisér René Clair dodnes pozoruhodnou sbírku svých teoretických esejů, kterou nazval *Úvahy a názory*. Francouzské televizi bylo tehdy 18 let, v USA se objevily první příznaky tzv. hollywoodské krize, která inspirovala řadu malověrných k upřímně míněným předpovědím blízkého zániku filmu. Není divu, že vážený a ortodoxní filmař vytáhl do boje za jeho obranu. Ostatně tehdy, na počátku historie televizního věku, kdy ještě nebylo vůbec jasné, co to vlastně televize je (je to jasné už dnes?) a kdy se televize stala opravdu potenciálním nebezpečím pro film a filmaře, měl k tomu všechny důvody. A tak s patřičnou skepsí prohlásil, že „v tom, co nám předkládá televizní obrazovka, nevidíme doposud nic, co by nemohlo být předváděno na filmovém plátně! Ještě zdaleka neminulo pro televizi údobí váhavých začátků, a proto by bylo moudré ji prozatím považovat spíše za prostředek šíření než za prostředek výrazu.“

Připomínám tuto padesát let starou úvahu vlastně proto, že je symptomatická pro úsvit dějin televize i u nás. Dejme René Clairovi historicky za pravdu, že hned od počátku, od onoho slavného 1. máje 1953, kdy František Filipovský zahájil z Měšťanské besedy první pokusné vysílání Československé televize, byla televize chápána jako *prostředek šíření* – v jejím programu se uplatňovaly především celovečerní a krátké distribuční filmy, později převzatá divadelní představení a jen sporadicky původní inscenace. Neboť vysílání filmů přirozeně odpovídalo programovým potřebám, které primitivní počáteční technika nemohla zatím nasycit jinak. Jako pamětník počátků publicistiky v Československé televizi si trůfám tvrdit, že dějový film tehdy dělal televizi pro její blízkou budoucnost medvědí službu, protože jeho nadměrné využívání fakticky posilovalo *dramatickou* koncepci televize. (Reklamní slogan té doby,

kteřý se objevil i na zápalkových nálepkách, zněl: TELEVIZE – MALÉ KINO DOMA!) Byl to – jak se tehdy říkalo – „názorový boj“ o tvář a povahu televizního programu. Televize byla konečně a logicky objevována i jako *prostředek výrazu*. Ale až do roku 1960 činil podíl hraných filmů ve vysílání skoro 50 %.

Zastánci dramatické koncepce měli zpočátku v rukou všechny silné karty – techniku, tradici, pohodlného diváka (*ten žije dodnes!?!*), na své straně měli i kritiky a recenzenty, této koncepci přáli i soudruzi z vedení. „Publicisté“ měli mnohdy jen entuziasmus a představy, které si ani nemohli experimentálně ověřit. Platforma televize byla spatřována ve studiové tvorbě a sem také dlouhou dobu plynuly veškeré finanční a materiální injekce. Z té doby si pamatujeme charakteristický termín „zbožnění inscenace“ – vše ze studia, to je ta pravá televize! Vždyť první přenosový vůz začal sloužit teprve až na samém konci druhého roku existence Československé televize, do roku 1958 chyběla filmová laboratoř. Tato orientace a k tomu „dřevní“ tylovská dramaturgie uplatňovaná i v nedramatických žánrech působila velice negativně na rozvoj televizní publicistiky a dokumentaristiky.

Svár mezi dramatickou a publicistickou koncepcí televize se začal otupovat až v šedesátých letech. Ale nezapomeňte, že stále v této zemi bděla všudypřítomná cenzura i mnohem záluďnější autocenzura. Nicméně tehdy se objevila jakási naděje, kterou Ilja Ehrenburg nazval „táním“, a do doby, než zemi převálcovaly okupační tanky, tu najednou byl prostor nejen pro otevřenou diskuse, ale vznikala i skutečná svědeckví o lidech a době. Dokumentární film se částečně zbavoval své „umělecké“ funkce, bral si na pomoc dosud zatracovaná sociologická kritéria a představoval realitu doby prostřednictvím lidských a společenských vztahů. Tento nový pohled přinášeli např. Ewald Schorm, Kurt Goldberger, Jan Špáta, Václav Táborský, Bruno Šefranka, Rudolf Krejčík, Bohuslav Musil, Ivan Soeldner, ale i Jan Švankmajer a nemnozí další z Krátkého filmu, opečovávaní kultivovanými dramaturgy, jakými byli Václav Borovička, Radúz Činčera, Jiří Gold, Vladimír Šilhan nebo Bohumil Sobotka (ten byl později stále dokonalejší i jako režisér). V Československé televizi současně začínaly vycházet publicistické hvězdy Jindřicha Fairaizla, Vlastimila Vávry, Jiřího Stehlíka a specifickým způsobem i Vladimíra Branislava, Ladislava Daneše a Karla Pecha. Na tomto procesu se

v televizi samozřejmě podíleli i kameramani. Za všechny připomeňme např. Miroslava Fojtíka, Hanuše Poláka, Jiřího Průchu a Jiřího Volbrachta. Filmovou dokumentaristikou vyprovokovaná léta zraní televizní publicistiky a dokumentaristiky provází očistování výrazu a metody.

Ti všichni si tehdy mohli nechat jen zdát o citlivém materiálu, nehlukných 16mm kamerách či miniaturních mikrofonech (éra videokamer byla ještě v dalekém nedohlednu), a ač je neměli k dispozici, nesporně obohatili i vývoj tehdejší dokumentaristické bomby, jakou byla metoda cinema verité, buzená a rozvíjená snahou vytvořit přímý kontakt mezi subjektem a kamerou-divákem.

Tradiční „anglické“ pojetí dokumentu, jakožto informativního nástroje, podle Paula Rothy *„obrážejícího tvůrčí metodou a v sociálních pojmech život lidí v existující realitě“* bylo otřeseno experimenty posunujícími toto pojetí do oblasti společenských věd. Tradiční tendence – příliš organizovat v dokumentárním filmu fakta (Vértov, Flaherty, Grierson, Cavalcanti aj.) – byla překonávána. Dokumentaristé se snažili proniknout do zobrazované reality tak, aby se stali její sice nenápadnou, ale o to víc aktivní a ovlivňující součástí.

Nemyslím, že svár mezi dramatickou a publicistickou koncepcí televize je v době, kdy naše veřejnoprávní instituce spěje pomalu ke svým abrahámovinám, uzavřen. Nebude ukončen zřejmě nikdy, a je to tak ostatně dobře. Mezi tyto dvě koncepce se však s léty vklínil nový fenomén televize jako zábavy (v poslední době jsem slyšel snad i vážně míněné úvahy o *„zábavné publicistice a dokumentaristice“*, s tím, že by to měla být hlavně sranda). Tento jev však vnímám spíše s rozpaky, takže odpověď na tuto otázku nechám raději povolnější, jenom si dovoluji zdvořile připomenout, že i tohle už tu bylo ...

Na tiskové konferenci ve Filmovém klubu v listopadu 1964 mně na otázku *„jak to dělá“* odpověděl Richard Leacock: *„Filmuji lidi, jen když se zajímají*

něčím jiným, silnějším, než tím, že jsou filmováni, točím, abych se podíval a poslechl, jak vlastně žijí, myslí a bezprostředně reagují. Moje ‚nepřítomná‘ kamera vlastně dosahuje podobných výsledků, jaké v ideálních případech může poskytovat i objektivní obraz pořízený přenosovou televizní kamerou. A televizní ‚účin současnosti a efekt účasti‘, nepřicházející v úvahu u filmového záznamu, kompenzuji výběrem záběrů ve střížně.“ Tenkrát jsem si zapisoval mnohá moudra a škoda, že jsem v tom později polevil (ono ale pak v sedmdesátých a osmdesátých letech zase tolik moudra oficiálně k zapisování nebylo). Po šestatřiceti letech mohou Leacockova slova znít banálně, ale tenkrát to byly nové myšlenky. Nepochybuji přitom, že pro někoho jsou nové a objevné i dnes.

Jestliže jsem si zde dovolil připomenout klasiky, a to jen některé, pak to chápejte nejen jako výraz určité pokory k učitelům, ale i jako vyznání, s nímž jsem se snažil vyrovnávat s mnoha krásnými úkoly, které mě jako dokumentaristu neminuly.

Práce pro veřejnoprávní televizi (nebo jak se teď říká televizi veřejné služby) je činnost mnohočetná, chleba je to každopádně – jako všude – dvoukúrkový, ale s trochou talentu a především houževnatostí přináší někdy i štěstí ... Je to služba službě.

A poslání? – obracejme se k minulosti, snažme se vyvarovat jejich omylů a udržujme hodnoty, které nám zanechala, abychom v přítomnosti mohli dobře připravovat i svoji budoucnost ...

Ale tohle všechno náš vážený divák přece už dávno ví!

(F. X. Šalda proslul mj. i větou „Náš vážený čtenář je vůl!“ Ona ale ještě tehdy nebyla televize...)

Autor je dokumentarista a v současné době působí jako předseda Českého filmového a televizního svazu (FITES).

Veřejná televize a vzdělávání

Nemá-li úvaha o roli veřejné televize ve vzdělávání sklouznout do obecných stesků – které jak známo nikam nevedou – musí vyjít z určitých daností a omezení. Tím není řečeno, že by autor obecná přání, jež by tyto danosti překračovala, neměl: spíše naopak. Rád bych si představil televizi – nebo aspoň kanál – který by se vzdělávání soustavně a výslovně věnoval. Zkušenost ale ukazuje, že taková přání se dosud nikde nepodařilo realizovat, respektive pouze v rámci velmi ideologicky pojatého programu vzdělávací osvěty. Vyjdu tedy z těch omezení, která je dnes radno pokládat za nepřekročitelná.

Je to především charakter televize jako média silně masového a jen ve velmi omezené míře výběrového: každá televize chce (a možná i musí) být televizí pro většinu populace.

Za druhé je to nákladnost televizních programů a televize vůbec, z níž plyne naléhavá potřeba získávání prostředků také z reklamy, jež si zase vynucuje obecný ohled na sledovanost programů: programy výrazně směřované pro nějakou menšinu a málo přitažlivé pro zbytek populace nemají velké vyhlídky.

Proti těmto omezením stojí ovšem na druhé straně skutečnost, že televize právě jako masové médium má dnes ve společnosti obrovský vliv, a to i vzdělávací – v dobrém i ve špatném, v kladném i záporném smyslu. (Jak se vůbec česky nazývá „záporné vzdělávání“? Kdysi se říkalo „kažení mládeže“.) Už z tohoto důvodu nelze otázku reálných vzdělávacích možností televize odbýt mávnutím ruky nebo bezmocným povzdechem.

Z předchozího plyne, že otázku vzdělávacího působení televize lze rozdělit do dvou oblastí, které se zčásti prolínají:

- oblast přímého působení, tj. programů výslovně vzdělávacích a
- oblast působení nepřímého, tj. vzdělávacího působení programů, které nejsou v prvé řadě myšleny jako vzdělávací.

Právě vzdělávací televizní programy zpravidla narážejí na výše zmíněná omezení a jejich role bude tedy – aspoň v dohledné době a v tomto světě – silně omezená. Budou vznikat pod neustálým tlakem, aby přitahovaly a bavily, byly „pestré“, tj. rozptýlené a rozptylující, což jejich vzdělávací význam dále oslabí. Propast, která dnes odděluje diskurz intelektuálů, odborníků a vzdělanců (v užším slova smyslu) od úrovně běžné společenské komunikace, navíc velice ztěžuje úlohu tvůrců takových programů. Jen velice málo skutečných odborníků má vůbec nějakou zkušenost z komunikace s laickou veřejností a odborné kruhy se na „popularizaci“ skutečného myšlení i vědy dívají stále spíše s pohrdáním. To jsou ovšem obecné problémy komunikace v moderní společnosti, které se televize dotýkají spíše okrajově.

Z toho, co dnes znám, pokládám za nejlepší houževnatou snahu německé televize ZDF, která v nepříliš exponovaných vysílacích časech vysílá jednou měsíčně (zato s jedním opakováním) čtyřicetiminutové přednášky různých odborníků, kteří jsou schopni i ochotni hovořit tak, aby jim běžný občan rozuměl. Program je přirozeně na štíru s požadavkem sledovanosti (a to i v Německu, kde si lidé na akademickou vzdělanost stále ještě potrpí) a udržel se jen proto, že hrstka diváků se ho pokaždé vehementně zastala

a dosáhla podpory i vlivných veřejných činitelů. Smysl programu není ovšem v tom, že by zprostředkoval nějaké soustavné vzdělávání, nýbrž v tom, že divákům dovoluje sledovat to nejlepší, co mu odborné a vědecké společenství dokáže nabídnout, že propaguje vědu a získává jí veřejnou podporu a konečně že nutí akademické odborníky, aby o svých tématech hovořili srozumitelně a prostě.

Pro současnou situaci v České republice je ale patrně významnější a naléhavější uvažovat o nepřímém vzdělávacím působení veřejné televize. Jak jsem už naznačil, může být kladné i záporné, může stavět i kazit. I zde tedy bude platit stará hippokratovská maxima „*primum non nocere*“ neboli „především neškodit“. Než se dostaneme ke konkrétnějším příkladům a možná i námětům, bude ale třeba vyjasnit, v čem takové nepřímé působení spočívá, a k tomu je zase třeba upřesnit představu vzdělávání.

Vzhledem k povaze televizního vysílání půjde zřejmě o to, čemu se běžně říká vzdělávání „všeobecné“, tj. takové, které se v dané společnosti očekává, případně vyžaduje u každého jejího občana, nikoli pouze u odborníků. To lze stručně rozdělit do čtyř oblastí:

1. Na prvním místě nepochybně stojí vzdělávání v jazykové komunikaci, které tradičně zahrnujeme do školního předmětu „český jazyk“. Jeho smyslem ale není pouze pravopis a slovní rozbor, nýbrž pěstování a zdokonalování jazykových komunikačních dovedností. Schopnost podílet se i na složitější komunikaci, schopnost přesně a zřetelně vyjadřovat vlastní postoje, názory či myšlenky a spolehlivě rozumět vyjádření druhých hrají v moderních společnostech stále větší roli. Nejen u politika, učitele nebo právníka, ale i u prodáváče a úředníka, a v posledních letech dokonce i u libovolného odborníka totiž o společenském uplatnění rozhodují stále víc právě jeho komunikační schopnosti. Kdo nedokáže své přednosti a ostatní schopnosti dát najevo, tj. přesvědčivě vyjádřit, jako kdyby žádné neměl. A nejen v české společnosti přibývá, zdá se, lidí, kteří naopak nedostatek jakýchkoli dovedností úspěšně maskují výmluvností.
2. V malé středoevropské zemi, jakou je Česká republika, nemohou tyto dovednosti končit na jejich (jazykových) hranicích. To dnes platí v plné míře pro vědce a techniky, pro stále větší řadu běžných povolání od číšníků až po policisty a začne velmi brzy platit pro všechny úředníky. Ostatně

nedávná epizoda s lákáním počítačových odborníků do Německa měla vyústění téměř anekdotické: z nabízených 50 tisíc míst se dosud podařilo obsadit jen pár set nikoli proto, že by uchazeči neuměli programovat, ale protože neuměli německy a často ani anglicky.

3. Třetí oblastí nezbytných dovedností, jež dnes musí patřit do „všeobecného vzdělání“, je schopnost kvantifikovat a zacházet s čísly. Bohužel se zatím málo kryje s tím, co se v našich školách učí jako matematika: nezahrnuje ani kvadratické ani trigonometrické rovnice, zato zahrnuje odhady veličin, základy praktické statistiky, chápání grafů a – věčná bolest masových sdělovacích prostředků – správné zacházení s procenty.
4. Konečně poslední oblastí, která ve všeobecném vzdělávání nesmí chybět, je vzdělanost řekněme občanská: všechno to, co musí vědět a umět občan jako volič, jako účastník hospodářského života a plátců daní, jako účastník veřejného života a veřejných i soukromých právních vztahů. Občan, který nerozumí funkci peněz, bank nebo daní, který neví, jaký je rozdíl mezi policistou, prokurátorem, notářem a soudcem, který netuší, s jakými záležitostmi a jakou formou se má obracet na obecní nebo sociální úřad, na obhájce a na poslance, je z veřejného života prakticky vyloučen a označení „občan“ mu vlastně nepatří.

Z tohoto stručného přehledu už začíná být zřejmé, kde bude těžiště nepřímého vzdělávacího a výchovného působení veřejné televize. Začneme oblastí jazykové komunikace. Televize dnes spolupracuje a spoluurčuje podobu našeho jazyka víc než kdokoli jiný: výslovnost televizních hlasatelů a stylistika jejich redaktorů už téměř určuje reálnou jazykovou normu. Od fonetiky přes slovní zásobu až po syntax je mluvený jazyk většiny populace odrazem jazykových zvyklostí televize, respektive jejich mluvčích. Jenže „správnost“ jazyka neznámá jen shoda s normou, ale především „správnost“ jazykového vyjadřování smyslu – a má tedy těsnou souvislost se správností myšlení. Námětem, který má asi největší šance, je tedy věnovat pozornost myšlenkové i jazykové kultuře televizních pracovníků. Bylo by skvělé, kdyby televize měla vzdělaného „trenéra“, který by mluvené programy průběžně hodnotil z tohoto hlediska a poskytoval mluvčím i redaktorům účinnou osvětu a pomoc.

Druhou oblast všeobecného vzdělávání může televize nepřímo podporovat tím, že zase její mluvčí předvedou správnou výslovnost cizích slov a jmen a že

budou obecně budit dojem, že zejména angličtina jim není neznámou pevninou. Pozitivní působení nedabovaných filmů je mimo pochybnost, do budoucna by si však měli diváci zvykat na to, že cizí jazyk není žádným vyznamenáním či ozdobou, nýbrž i v České republice samozřejmým požadavkem, respektive potřebou každého.

Podobně může televize nepřímo zvedat latku obecné vzdělanosti tím, že předvede bezchybné zacházení s procenty, grafy a vůbec veličinami, že ukáže sama na obrazovce, jak vypadá moderní vzdělaný člověk. Jednou ze soustavně zanedbávaných příležitostí ke zvyšování všeobecné vzdělanosti ve vědě jsou předpovědi počasí: Česká televize si udržuje „vědecký“ charakter těchto předpovědí (na rozdíl třeba od „počasíčka“), jenže meteorologové na diváka chrlí málo srozumitelné pojmy („okluzní fronta“ apod.), které se tak stávají jen terčem posměchu a jakousi směšnou podivností. Co kdyby se je občas pokusili i nám laikům vyložit?

V oblasti občanské vzdělanosti jsou možnosti působení televize určitě nejširší – stačilo by si uvědomit, že jde o podstatnou složku všeobecného vzdělání, a ne jen o okamžitou osvětu před volbami apod. Výklady fungování např. peněžního hospodářství by se přitom daly dělat i poměrně poutavě a byly by neobyčejně aktuální: právě množství tunelářských úspěchů je přesným indikátorem nevzdělanosti obyvatelstva v této důležité oblasti.

Pokusil jsem se tedy naznačit omezení i reálné možnosti veřejné televize v oblasti vzdělávání: shrnuto a sečteno, leží spíš v oblasti nepřímého působení, respektive dobrého příkladu, ale právě zde jsou neobyčejně široké a mohou být i velmi účinné.

Autor Doc. Mgr. Jan Sokol, DrSc. je filozof a vysokoškolský učitel.

Televize: svědectví o lidech a době – ale jakými prostředky?

Za prvé

Před čímkoliv, co bude řečeno či napsáno o televizi jako svědkovi o lidech a době, v níž žili a žijí, musí být jasno, co by mělo být prvořadou věcí v disputaci o všem, co by televize měla či neměla. Tou „věcí“ je PROGRAMOVÁ STRUKTURA.

Zdůrazňuji to proto, že sebelepší díla a sebelepší úmysly je vysílat se budou rovnat nule, narazí-li na jiné úmysly programu, byť rovněž vycházejí ze sebelepší snahy, avšak JINÉ.

V posledních letech (bohužel i měsících) odsoudila skladba programu časovým zařazením k nevšimavosti či (chcete-li) nesledovanosti řadu vynikajících děl, mezi nimi – bohužel – i děl zřetelně i výchovně svědeckých.

Takže dobrý úmysl České televize mít jako jednu ze svých priorit právě svědectví o lidech a době musí být v první řadě postaven na jasné a pokud možno pevně dané struktuře programu a jeho *totožném* žebříčku hodnot, tj. uznání proklamovaných priorit.

Za druhé

Předchozí poznámka ovlivňuje i stanovení vztahů a proporcí všech tří odnoží *televizního faktu* (jestliže v této sémantice budeme nazývat umělecké pořady *televizní fikcí*), tedy zpravodajství, ostatní publicistiky a dokumentaristiky.

Dodnes existují dny (respektive večery), kdy ČT1 je nahuštěna k prasknutí publicistikou a dokumenty (často proti publicistice a dokumentu na ČT2), a to

po určitém čase, bez ohledu na kvalitu, musí každého otrávit a vlastně donutit k přepnutí na jiný kanál, nejčastěji na NOVO. A jsem si jistý, že některý kolega z jiných diskutovaných oblastí tvorby právě kvůli (pochopitelnému) hájení svého písečku (např. původní televizní tvorba) přijde s totožnou námitkou. Což by mělo být spíše dotvrzující než zpochybňující. Samozřejmě že to opět souvisí s *celkovou skladbou programu*, která to připustila, je to však – kromě toho – i příklad nedobrého vyvážení kvantit (když pomineme i různost kvalit) jednotlivých odnoží televize faktu, které si navzájem spíše ubližují, než zdravě konkurují.

Často mám (kromě uvedených důvodů) pocit, ne-li podezření, že dramaturgie programu nečiní rozdíl mezi publicistikou a dokumentem. Je samozřejmě možné o tom či onom pořadu prohlásit, že je obojím (dokument s publicistickými rysy či publicistický pořad argumentující dokumentem), ale to *nemůže a nesmí* mít nic společného s cíleným, rozmyšleným a domyšleným *záměrem a zasazením* do celkové struktury programu, která musí brát v úvahu *všechno*, co souvisí se schopností i úmyslem *upoutat i přesvědčit*.

Taky je třeba nazírat publicistiku i dokumentaristiku (i časově) ve vztahu ke zpravodajství a jeho (právě) publicistickým výdobytkům.

Za třetí: DRAMATURGIE

Nechci se v těchto poznámkách zabývat dramaturgií jako profesí. Její nezbytnost byla tolikrát zpochybněna či označena za zcela zbytečnou (proč by také měla existovat, když konečnými arbitry jsou stále víc producenti a mnohdy i režiséři), že její nedostatečnost, ne-li přímo neexistence je brána

jako fakt, s nímž není třeba polemizovat. Přitom z množícího se počtu děl všech oblastí tvorby často přímo trčí absence dramaturgického dohledu, natož jeho odvaha postavit se proti jakýmkoliv náznakům neumětelství a neprofesionality (v poslední době je toho hrůzným a odstrašujícím příkladem *veledílo Pra, pra, pra*). O nedostatku dramaturgie v celkové skladbě programu už byla zmínka, zabývájme se tedy dramaturgií všech tří odnoží *televizního faktu*.

Zpravodajství

Příznějme si to: teď skutečně jen skalní příznivci ČT absolvují celé zpravodajství, aniž by si alespoň na chvíli nepřepnuli na NOVU. A je-li publicistická reakce na *něco* ze zpravodajství (*Tady a teď*) nezajímavá pro svoji nedostatečnou přitažlivost či neodpovídající momentální „politické“ náladě konzumenta, přepnou (jak jsem si soukromě zjišťoval u „nejskalnějších“) na NOVU téměř všichni, a to i s rizikem, že tam právě opakují některou ze zpráv ČT.

Aby nevznikl dojem, že hledám jen chyby: nedávno jsem byl ve Francii a opakovaně jsem tam sledoval zpravodajství jak na TF1 a TF2/3, tak na M6 (soukromé televizi). Odmyšleno od skutečnosti, že Francouze zajímá jen, co je francouzské (takže „zbytek světa“ je zajímavá desetkrát méně než nás), i tak musím odpovědně prohlásit, že úroveň našeho zpravodajství a jeho objektivita jsou nesrovnatelně vyšší. Možná pokulháváme za bezprostřednosti a pohotovostí reportujících i reportovaných, ale v porovnání s klady je tento zápor relativně nepodstatný. Relativně proto, že *jenom* v případě srovnání TF a ČT. Jinak ne. Francouzi si televizně víc všimají svých politiků, což taky mluví spíše ve prospěch ČT, jsou však mnohem uvolněnější a zcela bez respektu – ale i agresivní. Když vejde ve známost, že co nevidět podá demisi ministr vnitra, sesypou se na něj – ne však jako na budoucí mršinu: chtějí, aby jejich poplatníci věděli, jestli to je ministrův protest, nebo jestli udělal malér, nebo jestli to jsou „jen“ politické hrátky a jaké. Na můj vkus toho je příliš, ale ani jednou jsem neměl podezření na úbytek nestrannosti.

V té souvislosti je asi nutné poznamenat, že pro budoucí tvář zpravodajství bude pravděpodobně nejtěžší (bohužel dosud měňavá) právě ta tvář neboli „ksicht“, to jest, že nesmírně důležité (až nepostradatelné) je vnímání zpravodajství v úrovni *vnímání lidí jako osobností*. Osobnost má své rysy, svůj charakter, svoji morálku, své zásady a postoje, které právě činí osobnost z řadového občana. Když se podobnou „osobností“ stane zpravodajství, lze mu pak prominout i nějaké omyly a chyby, aniž bychom na ně zanevřeli. Pokud jich nebude příliš a pokud samo sebe nebude mít za onu „osobnost“, které je dovoleno vše. Bohužel právě tento pocit mi současné zpravodajství někdy vnucuje. Moderátorské osobnosti bezpochyby zpravodajství má – teď jde jen o to, jestli pan Klepetko zůstane stejnou osobností jako šéf. Vstup jakéhokoliv vysílání do lidských domácností je – ať už jakkoliv přeneseně – součástí intimity těchto domácností i tehdy, kdy to popírají: televize patří do jejich života stejně, jako jejich knížky, žehlička či pes. Avšak za nedílnou součást této domácnosti může být považována teprve tehdy, až překoná všechnu rezervovanost, kterou řadový občané pokaždé cítí k těm, co vstupují do jejich intimity zvenčí a jsou osobnostmi. Takové osobnosti mohou tuto rezervovanost překonat jenom svými *kladnými* vlastnostmi. Proti lidským individualitám má ovšem televize jako kolektivní osobnost jednu obrovskou výhodu: díky shluku individualit ji tvořících je (doufejme) schopna se tomu naučit.

Rozepisuju se o tom na základě přesvědčení, že zpravodajství může zaujmout mnohem víc svou osobitostí než jakkoliv naváženými poměry ingrediencí z hrůz i pohody, politiky i umění, drbů i seriózních sdělení. Ani tato osobitost se samozřejmě neobejde bez propočtů diváckých zájmů i (možná) koeficientů sledovanosti, musí však mnohem víc táhnout průměrného sledovatele ke svému IQ, než své IQ snižovat na jeho úroveň jen proto, aby se mu zalíbila. Nemohu si pomoci, ale často mám pocit, že právě v této rovině se Česká televize ve všech oblastech svého vysílání chová, jako by chtěla čímsi zaujmout právě ty diváky NOVY, kteří tolik milují *Slunce, seno a jahody*, *Peříčko* a americké filmy čtvrté kategorie. To se – bohužel – týká i zpravodajství. Přitom právě ve zpravodajství dělá „novácký“ šéf Zuna co může, aby v oblasti, které šéfuje, cpal úroveň nahoru alespoň tam, kde byla, když on byl moderátorem ČT.

Publicistika

Pro ni platí přinejmenším totožné požadavky jako na zpravodajství, kromě toho – ve srovnání se zpravodajstvím – je *neoznamovací*. Komentuje, pátrá, zkoumá. Proti zpravodajství musí být schopna *vlastního* pohledu – to je sice obecně známo, přesto však není tato zásada příliš znát. Možná i proto, že autocenzura funguje i tam, kde by neměla. Česká televize má řadu ověřených, osvědčených, a hlavně sledovaných publicistických sérií, které netřeba jmenovat. Řada jich trpí nesprávným časovým zařazením – např. pořad *Na hraně*. A možná právě u tohoto pořadu by nezaškodila přímost vysílání (*live*) – v divákovi pocit, že se dívá na cosi, co bylo s předstihem sestříháno a upraveno a autenticky se vlastně jen tváří, vzbuzuje nedůvěru. A tím, že se pořad s oním předstihem zpracovává, zároveň i ztrácí na aktuálnosti. Samozřejmě že k přímému vysílání je třeba víc odvahy a hlavně osobní odpovědnosti, ale tak už to je, a praví lidé mají být na pravých místech (a obě dámy takové bezesporu jsou – tak proč to nezkusit?) Tatáž připomínka se týká už zmíněného přídatku ke zpravodajství – *Tady a teď*.

O něco výš jsem rád přiznal ČT vyšší úroveň než jakou má TF. V jednom jsou však Francouzi lepší a pestřejší: v publicistice pro mládež. Dokonce ji mají i pro děti (přestože – na rozdíl od nás – zavalují svá rána animovanými debilitami). Ví, že se u nás už nenosí pořady pro školy různých stupňů a jedním z důvodů je (nejspíš), že se to považuje za „socialistický přežitek“, nicméně při sumě vědomostí a sociologických zkušeností, co všechno ovlivňuje mladé lidi a jaký je stav vědomostí, zájmů a morálních zásad jednotlivých věkových skupin, bych „nevliv“ televize nepodceňoval.

Možná – jako svébytný publicistický útvar – stojí za zvláštní zmínku *Jednadvacítka*. To proto, že i jí přecasto chybí dramaturgie. A když nechybí, je to spíš ta či ona aktuálnost, která je dramaturgickým zásahem sama o sobě. Z půlhodinového vysílání dovede časový harmonogram udělat nudu či blábol. Méně by mnohdy bylo více, někdy by však *více* srozumitelnosti nezaškodilo. Každý den je tolik věcí stojících za komentář, každý den se kromě tragédií, skandálů a politických hádek a hrátek a ekonomických zádrhelů stane mnoho *pozitivních a potěšitelných* věcí. Publicistika ČT – a *Jednadvacítka* obzvlášť – by se měla oprostít od mediálního klišé, že klady

jsou nezajímavé. Naopak: každý den se bez potíží dá ukázat, že COSI JDE a že tohoto COSI je nejméně tolik, kolik TOHO, CO NEJDE.

Dokumentaristika

Vždycky byla, někdy víc, někdy méně (teď naštěstí více) chloubou České televize. Ale i u ní (a nejvíc) platí, že bez doteku dramaturga je poloviční. A že zájem o ni do značné míry stanoví i vysílací čas, který je jí určen.

Dokumentaristika je bez jakékoliv pochyby svědectvím nejen o současnosti, ale i o minulosti. A o lidech v ní. Tolik, že se z toho už stala fráze. S pomocí zahraničního dokumentu dovede přilákat k obrazovce stejný (ne-li větší) počet diváků jako nejlepší tituly z fikce. Asi jsem byl osloven především proto, že jsem jedním z těch, co tvrdí (a snaží se to prokázat svou tvorbou), že k úplnosti svědectví o nás samotných potřebujeme ze všeho nejdřív oživit svoji paměť. A dokumenty o tom jsou nepostradatelné. Už jsem se zmínil, jaký vliv může mít publicistika na hodnotové stupnice mladých lidí. Bez oživení paměti, bez odкрыtí všech záhybů našich novodobých dějin to není možné. O to víc mě zlobí, že nedostatky či neochoty v dramaturgii dokumentů (nebo je to *něco jiného?*) nedovolují, aby probouzení paměti bylo co nejširší, a tím se systematickostí tohoto odkrývání vytrácí.

Vím například, co všechno natočila či má roztočeno režisérka Kristina Vlachová, vím také, jaký zlomek toho byl nakonec v ČT uveden. Kromě toho v okamžiku, kdy jsem se pokoušel zjistit, proč tomu tak je, jsem měl pokaždé pocit, že vstupuju do minového pole – přičemž nikdo neví, jestli na tom poli miny vůbec jsou. Ale mohly by být. A Vlachová je problémová. Trochu mi to připomíná situaci s vypořádáním zločinů komunismu – evidentně je nedostatek (v nejlepším případě malý dostatek) dobré vůle. Ve srovnání s předchozími lety se za poslední dobu vykonalo určitě nejvíc. Potěšilo mě prohlášení generálního ředitele, že celá problematika bývalých politických vězňů a vypořádání s totalitou zvlášť padesátých let je prioritou České televize, a v případě mé (a také Maryškovy) tvorby tomu tak je. Přesto jsem nezaznamenal *jakýkoliv* dramaturgický zájem, i s vědomím, že tvůrci dokumentů jsou tak vyhranění, že jakýkoliv pokus o dramaturgii jejich děl je

zbytečný. Ale o to přeci nejde. Jde o to, že onen „jakýkoliv“ zájem by měl být alespoň projevem či důkazem o nějaké koncepci. Připadá mi, že tvůrci přicházejí se svými nějakými představami a jen odhadují, že by se mohly hodit. A kdosi rozhodne v tom smyslu, že se to sice hodí, ale že na to nejsou peníze. To mi připadá ze strany České televize málo.

Neboť i Česká televize musí mít nějaký žebříček svých hodnot. Kde – samozřejmě – musí mít svou „šprusli“ i peníze. Ne však tu nejvyšší. Jednou z těch hořeních by však určitě měla být schopnost sebereflexe. Taky ale sebeobnovy. Moc jí to přeju.

Autor je spisovatel, scenárista a překladatel. Od roku 1992 působí jako předseda Českého centra Mezinárodního PEN klubu, od roku 2000 jako předseda Státního fondu pro podporu a rozvoj české kinematografie.

Svědectví o lidech a době a služba veřejnosti

Ve svém archivu o televizi, který shromažďuji už 30 let, se nachází publikace s názvem *Obraz doby v tvorbě Čs. televize*. Vydala ji Československá televize v roce 1987 jako propagační tisk s úvodní kapitolou *Tvořivě zobrazovat svět a pomáhat jej měnit*.

Tento tematický oddíl konference „Televize: věc veřejná“ v roce 2000 si zvolil název: „Televize jako svědectví o lidech a době“. Nevím, zda podobnost je náhodná, nebo má nějaký hlubší podtext.

Mně se však ten název příliš nelíbí. Já už jsem si ho jednou prožil. Žádalo se od nás, abychom, tehdy v monopolní Československé televizi, pod bezprostředním dohledem sekretariátu monopolně vládnoucí strany, podávali svědectví o době, zobrazovali svět a pomáhali ho měnit. Jak? No samozřejmě k lepšímu. Ale když to někteří v dobré víře zkusili, bylo jim dáno na vědomí, že tak mohou činit pouze v mantinelech monopolního světového názoru a monopolní ideologie. Všimněte si slova monopolní.

Nepopírám, že televizní vysílání – ať už veřejnoprávní nebo komerční – podává svědectví svého druhu o lidech a době, ale nejsem si jist, zda by se právě takto měl formulovat jeho hlavní cíl. To svědectví totiž vzniká jako vedlejší produkt jiné činnosti televizních žurnalistů a publicistů, kteří slouží lidem a veřejnosti tím, že jim zprostředkovávají informace o okolním světě tak, jak se s ním setkávají a vnímají ho ve svém každodenním životě.

Postavím-li před publicistu cíl „podávej svědectví o době a lidech“, pak jejich každodenní práci stavím pod normativní imperativ, neboť od něj žádám, aby – obrazně řečeno – přistupoval ke každému úkolu tak, že musí být namalováno velké plátno doby a že je třeba se koncepci tohoto plátna podvolit, zatímco

podle mého názoru jeho přirozenějším posláním je spíše vnášet kaménky do mozaiky, která nakonec obraz tohoto velkého plátna vytvoří.

Vůbec, s normativními teoriemi je potíž. Existuje jich celá řada a zvolím-li kteroukoli z nich jako měřítko, tak v podstatě žádné televizní vysílání před ní neobstojí. Nicméně právě tyto zkušenosti s normativními teoriemi jsou důkazem, že každé hodnocení performance média, v našem případě veřejnoprávní televize, má vždy úzkou návaznost na subjektivní očekávání, aspirace, které s touto performancí daný hodnotitel – ať už je to jedinec, skupina, veřejnost – spojuje.

Já se teď pokusím sestoupit od normativních teorií o jedno teoretické patro níže, k definici očekávání, která jsou obvykle spojována s existencí televize obecně, a České televize jako televize veřejné služby zvlášť, a to v rovině informační, zpravodajské, publicistické.

Doufám, že nebudu daleko od pravdy, když řeknu, že od televize jako nejmasovějšího sdělovacího prostředku se u nás očekávalo, že přispěje k transformaci naší společnosti od totalitního k demokratickému politickému systému a že bude sloužit jeho základním hodnotám.

V této souvislosti si často vzpomínám na konferenci s názvem „Československo v demokratické Evropě“, kterou organizovalo koordinační centrum Občanského fóra v dubnu roku 1990, tedy těsně před prvními svobodnými volbami po listopadu 1989. Za přítomnosti zahraničních expertů na ní byla probírána základní abeceda demokratických politických systémů a spolu s tím i úloha svobodných masových médií.

Již tam jsme byli upozorňováni na to, že získání svobody projevu je pouze výchozím předpokladem k tomu, aby masová média plnila své nezastupitelné funkce v demokratické společnosti, a stala se tak pomocníkem transformace a změny.

Společnosti, které mají s demokracií dlouholeté zkušenosti, přisuzují zpravodajské části komunikovaných masmediálních sdělení funkci korigující zpětné vazby, jež podává průběžnou zprávu o fungování celého systému, bez níž by tento systém nemohl efektivně existovat a čelit výzvám neustále se měnícího prostředí. Ve zjednodušené podobě je to funkce strážce, nebo jak se často obrazně říká – funkce hlídacího psa demokracie.

Nicméně již tenkrát přátelé ze zahraničí – byl to pan Peter Voss z německé televize ZDF – upozorňovali na jedno úskalí: ve fungující pluralitní demokracii funkce strážce, nebo chcete-li funkce hlídacího psa, nestaví publicistu a média „do opozice vůči systému jako celku, nýbrž naopak, včleňuje ho do tohoto systému jako kritický faktor“, to samozřejmě za podmínky, pokud „tento systém, politický řád je založen na svobodě a lidské důstojnosti, na demokracii a lidských právech“.

Vzpomínám si také, jak již před deseti lety jsme byli upozorňováni na nebezpečí ideologického myšlení v publicistice, které vychází z předpokladu, že otázka pravdivosti byla jednou provždy zodpovězena, a proto ji není třeba průběžně podrobovat přezkoumávání. Takový publicista, který už předem ví, co je správné, kde je pravda a kde je lež, se může dostat na scestí, pokud neustále nekonfrontuje svoje světonázorová, ale i etická východiska se zjištěnými fakty a pokud si z těchto zjištěných faktů vybírá jen taková, která se mu – lidově řečeno – hodí do krámu. Tím se obloukem znovu vracím ke svým pochybnostem o účelnosti vytyčovat před závorku publicistické práce vytváření „obrazu doby“, zvláště pokud by tato tvorba měla dostat charakter předlistopadového „tvořivého zobrazování“.

Tím se dostáváme k otázce pravdivosti, k otázce kritérií pravdivého vidění světa, kterou ve svých důsledcích nelze oddělit od hodnot obecně uznávaných danou společností. Jestliže přijmeme premisu, podle níž masová média jsou součástí demokratické a svobodné společnosti, které slouží jako

nástroj komunikace a korigující zpětné vazby, pak určitým vodítkem pro nás mohou být právě ty hodnoty, které tato demokracie již po dvě staletí úspěšně vyznává a prosazuje: jsou to svoboda, rovnost a solidarita.

Při bližším pohledu však zjišťujeme, že tyto hodnoty se vylučují, pokud se vnímají jako hodnoty absolutní. Tedy: absolutní svoboda vylučuje dokonalou rovnost a absolutní rovnost vylučuje dokonalou svobodu, přičemž obě hodnoty, stejně jako solidarita, jsou pro demokracii nezbytné a životně nutné.

Proto se tyto hodnoty musí neustále vyvažovat, musí se neustále hledat nová řešení, určovat aktuální hierarchie principů a zásad, jež jsou pro člověka a pro systém, který mu umožňuje svobodnou existenci, v dané chvíli důležité.

Tuto vnitřní rozpornost hodnot a problém hledání pravdivosti se ideologické myšlení snaží odstranit ze světa tím, že absolutizuje jen jeden princip, a tím v konečném důsledku znásilňuje přirozenost člověka. (Za socialismu to byl – alespoň v teorii – princip rovnosti.)

Zjištění, že hodnoty politické demokracie jsou sice hodnotami relativními ve vzájemném střetávání, ale hodnotami absolutními co do nutnosti jejich existence v systému, se pokusím přenést i na vzájemný vztah hodnot, které jsou – podle mého názoru – životně nezbytné k tomu, aby televize jako nejmasovější médium mohla plnit úlohu, která se od ní v demokratické společnosti očekává.

Těmito hodnotami jsou: **pluralita**, **integralita** (jazykoví puristé nechť mi odpustí tento novotvar) a **nezávislost**. Také ony jsou relativní ve vztahu ke konkurenčním hodnotám. Také u nich platí, že pokud se začne některá z nich absolutizovat, pak to může mít škodlivé účinky na performanci média. Ale také ony jsou absolutní co do nezbytnosti jejich existence v mediálním systému.

Tyto hodnoty jsou nepostradatelné pro systém masových médií jako celek. Zatímco v jiném prostředí (tisk, rozhlasové, kabelové programy, internet) mohou být realizovány množinou subjektů, pak současná terestrická televize a speciálně televize veřejnoprávní je musí obsáhnout v subjektu jediném. Takový už je charakter televize, která za to, že zasahuje tak velkou část

populace při omezené nabídce komunikačních výstupů, platí daň požadavkem na univerzalitu svého sdělování.

Proč jsem vybral právě tyto hodnoty a principy, a ne nějaké jiné?

Pluralita je hodnotou, která odráží přirozenou rozmanitost lidské existence a jejího sociálního rozměru. Česká televize by tudíž měla nabízet prostor pro různorodé myšlenky a názory, které se ve společnosti formují, měla by poskytovat arénu pro jejich konfrontaci a pro veřejnou debatu.

Pluralitní charakter masové komunikace ve svém konečném důsledku umožňuje průběžné upozorňování na nové myšlenky, nové podněty, usnadňuje uvádění těchto podnětů do života společenského systému, což vytváří předpoklad jeho pružného reagování na průběžné změny, a zajišťuje mu tak nejlepší obranu proti jeho případné stagnaci.

Po listopadu nebyl problém tuto hodnotu u nás prosazovat. Zkušenosti s jedinou monopolní ideologií jsou mezi obecnou veřejností stále živé natolik, že byly schopny generovat odpor proti jakýmkoli pokusům ideovou či myšlenkovou pluralitu omezovat. Nicméně pluralita televize stále musí čelit latentním hrozbám, které pocházejí z netolerantního stranictví politiků, z ideologického myšlení publicistů, případně z necitlivého prosazování integrality.

Integralitu média nebo mediálního systému chápou jako snahu o zajišťování a podporování sociální soudržnosti jedinců, skupin, společenství. V jistém směru se dostává do rozporu s absolutizovanou pluralitou. Zatímco pluralita bez jakéhokoli omezení může vést k neorganizované změti protikladných a nekoherentních pohledů, názorů a stanovisek, integralita média působí ve směru vyhledávání společného jmenovatele z této změti, ve směru prosazování tolerance, vzájemného porozumění, poskytování orientačních bodů pro veřejnost tak, aby vysílání příslušné televize mohlo být faktorem koheze společnosti, z níž ale nebude vylučovaná žádná minoritní etnická, náboženská či kulturní skupina.

Integrality lze dosáhnout vhodnou organizací komunikovaných sdělení, jejich hierarchizací, vyhodnocováním, kladením důrazu na to, co je v dané chvíli pro jedince, skupinu nebo společnost aktuální a podstatné.

Snaha integrovat do svého auditoria co největší počet čtenářů, posluchačů a diváků patří v podstatě k atributům každého média, které se profiluje nebo deklaruje jako médium hlavního proudu. Takže se tady dá počítat s určitými samoregulačními mechanismy, jež jsou schopny integralitu podpořit nezávisle na člověku.

Nezávislost média a jeho zpravodajství je předpokladem, nikoli však automatickou zárukou, pravdivosti, plurality a esenciality komunikovaných sdělení. Aby komunikovaná sdělení nebyla účelově deformovaná vnějšími vlivy, musí se vytvořit podmínky pro nezávislost, které umožní všem, kteří se na televizním zpravodajství a publicistice podílejí, konat svou práci bez rušivých vnějších vlivů.

Původ rušivých siločar nepříznivě ovlivňujících proces televizní komunikace je všeobecně znám. Deformující vlivy mohou vycházet buď ze strany partikulárních politických zájmů, nebo ze strany partikulárních ekonomických zájmů, a to jak od institucí, tak od jednotlivců.

Proti politickému zasahování byla Česká televize dost dlouho chráněna odstrašující zkušeností čtyřiceti let nesvobody, kdy televize byla ovládána sekretariátem jedné jediné politické strany. Demokratičtí politici a jejich strany po roce 1989 téměř celých deset let sice ČT kritizovali, protestovali, ale v konečné fázi nezasahovali.

Jak se zdá, až v letech 1999–2000 se situace začíná měnit, o čemž svědčí lavina událostí, která v posledních deseti měsících zcela změnila personální obsazení jak Rady ČT, tak klíčových míst ve vedení České televize, přičemž některým těmto změnám je připisován politický motiv. O tom, že tyto změny nebyly vždy náhodné a že asi půjde o dlouhodobější trend posilování vlivu politických stran ve veřejnoprávních médiích, svědčí neochota poslanců

podělit se o kontrolu těchto médií s dalšími složkami politického systému a občanské společnosti. Přičemž výsledek je předpověditelný: kontrolní rady a dozorní orgány se tak stávají parlamentními komisemi svého druhu, v nichž ne vždy rozhoduje racionalita řešení, nýbrž politický handling.

K obraně proti pronikání vnějších ekonomických partikulárních zájmů do svého vysílání byla Česká televize vyzbrojena způsobem svého financování prostřednictvím televizního poplatku. Nedávný případ Sazka/Klekánice se stal důkazem toho, jak ekonomicky zajištěná veřejnoprávní televize je schopna odolat vnějším ekonomickým tlakům, i když ztráta části příjmů může být nepříjemná a bolestivá. Je otázkou, zda tato nezávislost při stagnujícím poplatku vydrží i do budoucna a zda se podaří odstínit i další rušivé vlivy, které na televizní program jako celek – v menší míře pak na zpravodajství – vykonávají ekonomické zájmy producentů a vlastního personálu.

Nezávislost bude vždy představovat jistý ideál, cíl, jehož dosažení nebude v podstatě nikdy zcela v silách jednotlivců, kteří vždy budou objektivně závislí na svém původu, kultuře, vzdělání, schopnostech či individuálních zájmech.

Nicméně je to ta nejdůležitější hodnota ze třech výše jmenovaných, jejíž prosazování je podmínkou sine qua non úspěšného konání veřejné služby veřejnoprávního média. Je hodnotou nejdůležitější, ale také nejobtížnější

dosažitelnou, neboť zde se nedá spoléhat na nějaký automatismus působení vnějších vlivů, zpětných vazeb či tržních mechanismů, ale na individuální a kolektivní vůli vykonávat poctivě úkol objektivního, nezkrslujícího, přesného a nepředpojatého informátora a komunikátora.

Na závěr tuším výtku z publika. Ano, to je všechno velice hezké, ale pro praktickou potřebu televizního publicisty trochu příliš obecné. Pravda, žádný konkrétní návod, kterého politika pozvat na besedu, a kterého ne, jaké téma zvolit do čela zpráv a jaké odsunout do pozadí, nebo instrukce podobného rázu jsem v této úvaze neuvedl.

Snažil jsem se vysvětlit, že podle mého názoru masová média – a tudíž i Česká televize – tu nejsou prioritně od toho, aby podávala svědectví o době a lidech, ale jsou tu hlavně od toho, aby konala veřejnou službu demokracii tím, že budou přesně, nestranně a poctivě informovat o tom, co se ve světě děje, že budou upozorňovat na to, co je pro jedince i společnost podstatné a důležité.

Někdo může namítnout – vždyť to je totéž, co svědectví o lidech a době. V jistém smyslu bude mít pravdu, přičemž pokud tato úvaha přivedla alespoň někoho k poznání, že ono „svědectví“ musí být vždy plurálem, a nikdy už ne singulárem, pak splnila svůj účel.

Autor PhDr. Milan Šmíd je mediální analytik a pedagog na Fakultě sociálních věd Univerzity Karlovy.

Televize jako svědectví o lidech a době

Mluvíme-li o audiovizuálním svědectví vztahujícím se na se lidi a dobu, mluvíme především o dokumentárním filmu. Ten si toto svědectví klade jako svůj hlavní cíl a činí tak vědomě již od svých prvopočátků – to jest prakticky od vzniku kinematografie. Dvacáté století se tak stává první etapou lidské historie, která je těmito novými výrazovými prostředky – pohyblivým obrazem a s ním později spojeným autentickým zvukem – dokumentována a popsána.

Dokumentární film má podle mne dvě rovnocenné hodnoty: jednak působí v době svého vzniku tím, že je promítán v kinech (dříve) a vysílán v televizi (dnes – téměř výhradně), a tím působí na diváky, vzbuzuje kritické ohlasy, případně polemiky, otvírá témata k diskusi, tříbí názory svých konzumentů a v neposlední řadě i spoluvytváří specifickou filmovou řeč dokumentu, rozvíjí jeho výrazové prostředky, hledá nové možnosti obrazového vyjádření i střihové skladby. Druhá jeho hodnota, pro mne neméně důležitá, je právě svědectví o době, které dokumentárně natočený materiál může zanechat pro budoucnost, a zprostředkovat tak našim potomkům přítomnost, kterou dnes žijeme, náš všední den, naše témata, cíle, ideály, ale i naše neřesti a špatné zvyky.

Tyto dva aspekty dokumentární audiovizuální tvorby si uvědomuji už od svých studií na FAMU. Částečným impulsem k úvahám o aspektu svědectví o době pro budoucnost byly projekce archivních dokumentárních filmů a jejich aktuální sdělení nám – jejich divákům – o několik desetiletí později. Zvláště zajímavě vyznívaly s odstupem let všechny propagandistické opusy jak nacistické, tak raně komunistické. Kolik úsilí v nich bylo vynaloženo na vytvoření nepravdivých obrazů světa a jak málo hodnověrné ty obrazy byly.

V začátcích mé profesionální dráhy, na konci sedmdesátých let, se snahy nás dokumentaristů podat autentické a nezkráslené svědectví o době tvrdě

střetávaly s vládnoucími ideologickými dogmaty. Zlatá doba rozkvětu šedesátých let byla pryč, její výdobytky a objevy popřeny a odmítnuty, autoři většinou zapuzeni.

Bylo jasné, že ti, kdož momentálně rozhodují o tom, co se bude točit, mají úplně jiné představy o smyslu dokumentárního filmu.

A tak za dobu patnácti let, kdy jsem působila jako režisérka Krátkého filmu (do revoluce), jsme já i všichni moji podobně smýšlející kolegové strávili mnoho času v drobných bojích se svými šéfy právě ohledně svědectví o lidech a době. Zvykli jsme si, že každá trochu pravdivá výpověď našich hrdinů ve filmu byla malým vítězstvím nad frázovitou vládnoucí ideologií a doufali jsme, že naši diváci tyto naše „spiklenecké vzkazy“ dešifrují. Dle ohlasů soudím, že se to občas dařilo.

Zároveň ovšem tato doba skrývala pro nás jedno nebezpečí: ve všeobecném marasmu bylo lákavé hledat kladné hrdiny a třeba už výběrem témat částečně deformovat skutečnost. Například přílišným zaměřením na jedince překonávající statečně svůj handicap, čínorodé kutily a podobně. Když se dnes s odstupem času dívám na filmy této doby, jak svoje, tak svých kolegů, mohu už hodnotit, co se nám podařilo v onom druhém aspektu dokumentu – svědectví o době. Přesně se mi potvrzuje, že naše filmy té doby jsou silné tam, kde jsou „pouze“ pravdivé a autentické a kde se nesnažíme o nějakou osvětu vůči divákům, kde „pouze“ referujeme a kde „nebojujeme“. Tam, kde jsme byli pokornými kronikáři, a ne věrozvěsty čehokoli, ani třeba pravdy a lásky nebo jiné ušlechtilosti.

Již tehdy, v dobách předrevolučních, dokumentární filmy, které se vyráběly na filmový materiál a pro kina, došly svého největšího ohlasu při svém uvedení

v televizi. Po revoluci se situace dokumentárního filmu radikálně změnila ve všech aspektech. Přestalo se točit pro kina a na filmový materiál. Dokumenty se přesunuly výhradně na televizní obrazovku a televize se postupem času stala jejich největším producentem. V televizním programovém schématu získaly dokumenty svá pravidelná „okénka“, a tedy i své diváky. Divácká zpětná vazba se zmnohonásobila, přibyla reflexe dokumentů v tisku. Dalo by se říci, že dokumentu nastaly zlaté časy.

V anketě „moje média“, kterou už nějakou dobu otiskuje týdeník Reflex, uvádějí téměř všechny oslované osobnosti, že v televizi sledují dokumenty na ČT2 (buď výhradně nebo často). To je pro dokumentární film a jeho tvůrce potěšující zpráva. Přesto musím i dnešní víceméně šťastnou dobu poněkud zrelativizovat.

Vidím dvě protichůdná nebezpečí, kterých bychom si měli být vědomi.

Prvním je jistá, tentokrát dobrovolná idealizace skutečnosti. Jeden příklad této tendence: po revoluci se vynořily nové osobnosti, politici, průmyslníci, bankéři. Byli jsme jimi zaujati, do té doby se v těchto oborech vyskytovaly nezajímavé zjevy a nyní najednou tolik šarmu... Bylo jistě snadné podlehnout a točit dokumenty o těchto lidech, které k nějaké objektivitě měly daleko. Už s odstupem několika let bychom asi například některé díly z cyklu *Gen* a *Genus*, ale nejen ty, sledovali s jistou pochybností.

Druhá tendence je přesně opačná. Je to sklon k negativismu. Zaznamenala jsem postesek předsedy Akademie věd, že o práci Akademie média naprosto nejeví zájem. Nedávno ale shořely v jedné kanceláři Akademie papíry v odpadkovém koši. Přijeli hasiči, sice se celkem nic nestalo, škoda asi za 400 korun, ale neustále drnčely telefony a všechna média zjišťovala, co se děje... Zajímá nás špatné, tragické, děsivé, nenormální. A to vypichujeme. To je jistě vliv soukromých televizí, těm se ale televize veřejnoprávní bohužel hodně přizpůsobila.

Minula doba, kdy kolegyně musela z filmu o učních ovčáctví na příkaz samotného ředitele Krátkého filmu vystříhnout odpověď na otázku „Proč sis

vybral tuhle práci?“. Odpověď zněla: „Protože mi přináší pocit svobody.“ To bylo zřejmě prohlášení, které svou výbušností mohlo ohrozit socialismus.

Přesto, že ta výpověď nezazněla, socialismus padl a pocit svobody poznali i lidé dalších profesí než jen ovčáci. Dokumentaristé výrazně. Cenzura pominula a pocit jedinečné příležitosti při mapování doby a lidí trvá. Není už třeba bojovat s dramaturgií o každé slůvko, radovat se nad jinotaji, které jsou „tak výmluvné“, ani definovat sebe jako jakési věrozně.

Autoři dokumentu teď mají opravdu příležitost být nezávislími a objektivními pozorovateli, kteří autenticky registrují i klady i zápory, jak je život přináší. Je třeba zachycovat dobu a dění i s nejasnostmi, pošetilostmi a traumaty doby. Snažit se přinášet svědectví „pouze“ objektivní: i když by třeba sám tvůrce doufal v lepší konec příběhu, který točí, měl by vždy upřednostnit realitu před svými přáními nebo před jakousi hypotetickou ideou „pozitivního působení“ na národ. Svobodní diváci nepotřebují návody osvětářů, ale potřebují autentická fakta, pravdivé informace, pravdivá svědectví.

Ve filmu o uměle vytvořeném mýtu Julia Fučíka *Lidé, mám vás rád*, který jsem natočila pro Českou televizi v roce 1998, komentuje literární kritička dr. Jaroslava Janáčková první kritické a úplné vydání Reportáže psané na oprátce. Fučík v závěru textu přiznává své selhání ve spolupráci s nacistickými vyšetřovateli, motivované neúspěšnou snahou svými výpověďmi věznitele zmást a získat čas pro sebe i pro případné další oběti. Tyto pasáže nebyly v zájmu jednoznačného Fučíkova kultu nikdy před revolucí v žádném vydání otištěny. Dr. Janáčková říká: „My jsme to kritické vydání dělali i proto, abychom varovali dnešní editory před vydáváním textů jiných hrdinů, kteří se dneska vynořují z vězení, z disentu, z emigrace. Aby se literární výtvoři těchto lidí, jejich paměti a dopisy nekomolily, aby se jejich obraz nepřizpůsoboval této chvíli a této náladě, třeba i na přání příbuzných, protože jakmile to udělám, tak zakládám důvody pro pozdější znesvěcení.“

Realita, byť nelichotivá, je tisíckrát cennější než efektní polopravda. Je třeba točit skutečnost takovou, jaká je, ne jakou bychom si ji přáli mít. To platí i dnes. Syrová autenticita bývá sice mnohdy méně „fotogenická“ než třeba

sladkobolně upravená moralita, ale dokument nemusí být „fotogenický“, musí být pravdivý!

Dokument dnes nemusí nikoho vychovávat, dělat osvětu, něco idealizovat, a tím pomáhat jakémusi imaginárnímu dobru, ani nemusí lechtat diváky

hrůzami nenormality a všude číhajících nebezpečí. Konečně může být „dokumentární“ film skutečně dokumentárním filmem a přinášet svědectví o lidech a době.

Autorka je režisérka dokumentárních filmů. Natočila například: cyklus *Manželské etudy*, cyklus *Řekni mi něco o sobě* a dále filmy *Sladké hořkosti Lídy Baarové*, *Sladké století*, *Carmen story* aj.

Televize jako svědectví o lidech a době?

Snad. Potíž je ale v tom, že čas od času bývá falešné. Navíc množina těch, kdo se domnívají, že mají právo svědectví ovlivňovat, je podstatně větší, než by bylo zdrávo. Tedy, aby bylo zdrávo, neměla by taková množina vůbec existovat.

V ideálním stavu by jistě zpravodajská, publicistická a dokumentární porce televizního vysílání byla tím nejlepším způsobem, jak mapovat události, podstatné konflikty a důležitá témata současnosti. Mezi tradičními médii je televize technicky rozhodně nejpokročilejší, spolu s rozhlasem nejrychlejší, informačně nejkomplexnější a nejvlivnější.

Jenže vliv, který má na veřejnost a který je její největší silou, je zároveň největší slabinou. Je nejpodstatnější příčinou, proč ono svědectví, na které aspiruje název tohoto tematického oddílu, je samo ovlivňováno, přizpůsobováno zájmům mocenských skupin, zabarvováno.

Aspiruje-li televize na roli svědka doby, musí podobně, jako vědci započítávají do výsledku experimentu přítomnost pozorovatele a jeho vliv na naměřené hodnoty, vnímat i svou vlastní roli při vzniku událostí. Co nebylo v televizních zprávách, se pro značnou část veřejnosti vlastně nestalo. A naopak, část z toho, co se stalo, stalo se především proto, aby to bylo v televizi.

Nezbytnou součástí jakékoli mediální prezentace je tudíž snaha vyjít vstříc televiznímu štábu, počínaje časem počátku a zejména konce děje, případně přizpůsobením události tomu, aby měla šanci proniknout na obrazovku. Generál, který plánuje vojenskou operaci tak, aby překvapila nepřítele, ale ne televizní zpravodaje, není vůbec cvok. Potřebuje přece podporu politiků a politici nepodporují nic, co nepodporují voliči, kteří se skládají z televizních diváků.

Neméně podstatné je, kterou část sdělení si pak televize vybere, jaký klip veřejnosti přidělí. Ten, kdo si chce být jistý, že z obrazovky zazní skutečně to, co chce sdělit, musí buď spoléhat na výsadu přímého přenosu, které se ovšem dostává jen málokomu a jen výjimečně, nebo v případě záznamu musí počítat se střihem, který bude preferovat konfrontaci. Nemusí v tom být zlá vůle, konfrontace je jen zpravodajsky víc „sexy“. (Hovořil/diskutoval jsem před několika dny s jedním americkým sociologem a řeč přišla na slavné prezidentské předvolební televizní debaty. Připomněl mi, že hlavně televize udělala Johna Kennedyho prezidentem a od té doby stvořila i několik dalších. Na předem nerozhodnutého voliče má větší vliv, co řekne první komentátor po debatě než to, co v jejím průběhu říkají kandidáti. Komentátoři samozřejmě dobře vědí, ke kterým uším mluví především.)

Ví televize, zejména ta, které před časem dal Milan Šmíd jméno veřejnoprávní (public) a které se dnes (snad) říká televize veřejné služby, skutečně, co svou veřejnoprávností míní – zda její referenční skupinou jsou stále ještě občané, nebo už konzumenti? Zda více plní službu, či se už víc rve o podíl na trhu? Zda její forma odpovědnosti je víc společenská, nebo víc ekonomická? Zda je pro ni podstatná analýza mocenských rozhodnutí a struktura moci, nebo samotné procesy tvorby politiky a nové typy konfliktů v ní? Zda reflektuje zájmy skupin občanů v rámci státu, nebo už jednotlivce v globálním rozměru? I to determinuje formu a způsob zpravodajského, publicistického a dokumentaristického svědectví.

Což jsou ovšem problémy obecné. Když se vrátíme do Česka, musíme přidat ještě české specifikum: tím nejpodstatnějším svědectvím o lidech a době, které televize přináší, není ani tak to, co vysílá, jako to, co se kolem ní děje. Viděno takto, je svědectvím o lidech a této době zejména handrkování o televizi, o to, kdo bude skutečně rozhodovat, kdo bude kterou komerční

televizi vlastnit, kdo bude ovlivňovat tvorbu příslušných zákonů, komu bude televize veřejné služby skládat účty, jaká bude míra závislosti televize veřejné služby na politických strukturách. O to jde především, bohužel.

Autor je novinář, v současné době je komentátorem BBC.

▶ ▶ Televize jako umění

Film v (České) televizi

Když jsem byl před nějakou dobou osloven, abych přispěl svým názorem do pátrání po tom, co jest veřejnoprávní televize, cítil jsem se velice důležitě a v podstatě jsem měl hned v hlavě osnovu toho, co napíšu, až přijde čas. Ten však plynul a s ním se objevovaly události (kádrové hrátky ve zpravodajství, vyjednávání se Sazkou apod.), které mě popuzovaly a odváděly od snahy spolupracovat s tímto vedením ČT. Pak přišly urgencye příspěvku, mé výmluvy. Nakonec jsem si řekl – jde ale o film, ten máš rád – a tak jsem sedl a začal psát...

Vývoj cesty filmu k divákům doznal za dobu mého života značných změn. Film jsem mohl vidět po dlouhá léta jen a jen v kině (jenom nepřístupné příběhy se ke mně v raném mládí dostávaly ve formě mamincina vyprávění). Pak se i u nás zrodila televize, ale film netvořil zpočátku její hlavní programovou náplň. Tak jak narůstal počet majitelů oné magické skřínky, přibývalo i vysílacího času a zrod hesla „Televize – malé kino doma“ lákal lidi na filmové programy k obrazovce. V té době jsme začali zaznamenávat úbytek diváků v kině, lidé se přestali v kině ptát „Co promítáte?“, ale „Co vysíláte?“.

Kinematografie se samozřejmě bránila konkurenci novými technickými vynálezy: širokoúhlý nebo alespoň rozšířený formát obrazu, stereo zvuk, sedmdesátimilimetrový film (pamatuje si ještě někdo nájezdy diváků z celé republiky do kina v Kladně, kde se představil poprvé tento nový formát slavnou *Kleopatrou*?).

Televize se ale také nedala, obrazovka se stále zvětšovala, zbarevněla a začalo být jasné, že lidé mají na vybranou: buď se podívat na film v kině, nebo si počkat na jeho sledování v pohodlí domova. Díky ostražitým

ochráncům ideologické čistoty socialistické televize si však doma na mnohé tituly museli počkat i několik let, některých se nedočkali vůbec.

Propad návštěvnosti kin nebyl tedy až tak dramatický a na pár let se stabilizoval. Ne však na dlouho – objevil se třetí dodavatel filmových programů: video a jeho rozšíření po rozpačitém období konce 80. let nabralo u nás po společenských změnách prudké tempo, zejména díky nebyvalému rozšíření nabídky videopůjčoven.

Rozhodující úder kinům ale zasadil až razantní nástup soukromé televize. Nabídka filmových programů se zásadně změnila: na obrazovku se náhle dostal velký počet filmů, odstup jejich uvedení od premiéry v kinech se zkrátil na ve světě běžných 12 měsíců. Zvyšování nabídky kopírovalo rozšiřování počtu kanálů (Prima, Nova, HBO a další stanice v kabelových sítích).

Zhruba 3–4 roky se hlásí o své místo na slunci další fenomén – DVD a ruku v ruce s ním i nabídka velkoplošných a širokoúhlých televizorů s dokonalým stereo zvukem. Po počátečním zmatečném opojení se v současné době zájemci o zhlédnutí filmu začínají dělit na jednotlivé skupiny. Vedle těch, kteří dávají stále přednost tomu, aby viděli film na velkém plátně v kině, v atmosféře nenahraditelného pocitu z hromadného sledování příběhu s dalšími lidmi (kina jim jdou v ústřety vylepšováním interiéru, kvality obrazu a především zvuku, v poslední době odstartoval nový fenomén – multiplexy), dává valná část populace z nejrůznějších důvodů přednost sledování filmu doma. Ti, kteří vyhledávají především zábavné žánry, mnohdy i hrubšího zrna, nekladou velký důraz na umělecké kvality a nevdají jim přerušování děje reklamou (s výjimkou HBO), najdou bohatý výběr na soukromých kanálech a do určité míry i na ČT1, nejnáročnější a nejméně početní příznivci filmového umění nacházejí své

pořady na ČT2. Titulkování cizích filmů jim vadí méně než to, že v časovém nasazování se musí „jejich film“ přizpůsobovat jiným typům pořadů.

A tak jsem po možná až dlouhém úvodu došel k jádru věci, tedy k položené otázce: **Jak by měla veřejnoprávní televize ve svém programu využívat filmu?**

Podle mého názoru by si televize měla uvědomit, jaký význam pro ni film má, a podle toho s ním zacházet, podle toho mu dát místo ve svém programu.

A všechno jsem chtěl zakončit na nejposlednější chvíli o víkendu: rozvést myšlenky o tom, jak by veřejnoprávní Česká televize měla bez ohledu na zisk z „nabalených“ reklam věnovat soustavnou pozornost zejména českému filmu a nejkvalitnějším filmům zahraničním, těm současným i starším. Vždyť vlastně právě televize má tu možnost udržovat kontinuitu tvorby současné s minulou. Chtěl jsem psát i o koproducentských aktivitách ČT, kde by mělo konečně nastat rovnoprávné postavení filmového producenta-tvůrce a koproducenta-televize, atd. atd.

Jenže jsem si, asi bohužel, pustil v sobotu večer přímý přenos z vyhlášení divácké ankety o nejpoblárnější filmovou postavu tisíciletí „Hrdina filmového úsměvu tisíciletí aneb Hurvajz, vypni to!“. Takhle špatný pořad si český film opravdu nezasloužil. Presentace výsledků byla ostudná (ostatně právě tak jako výsledky ankety). Proč proboha vyhláhuje filmové hrdiny Spejbl s Hurvínkem, jejichž dialogy mají úroveň estrád z padesátých let. Ostatně i technické (aktéři vycházejí z promítacího plátna) i výtvarné řešení scény se tomuto dobovému ladění přizpůsobilo. Světlý záblesk nevyužitých možností naznačilo snad jen využití živých aktérů Postráneckého a především Svěráka s Menzelem.

Hlásí-li se odpovědní pracovníci veřejnoprávní České televize k tomu nejlepšímu, co za století trvání českého filmu vzniklo, tímto způsobem, nemá cenu dávat s nimi hlavy dohromady. Protože já bych rád o voze, a oni o koze.

Autor je filmový distributor.

Úloha České televize jako producenta původní dramatické a animované tvorby a koproducenta distribučních filmů

Po bezmála půlstoletí trvajících vysílání původně Československé, nyní České, televize, na konci starého tisíciletí, které končí obrovskými společenskými, ekonomickými a kulturními změnami, se vlastně teprve nyní zjevuje takřka fatální nutnost definovat podstatu a najít odpověď na otázku: Co je to vlastně veřejnoprávní televize, tedy termín, který ani sám o sobě nefiguruje ve stávající právní úpravě? Jaká je náplň tohoto „imaginárního“ pojmu? Co je to služba veřejnosti, tedy termín, který už právní úprava fakticky obsahuje?

Tyto otázky se staly vskutku aktuální teprve po pádu komunistického režimu, v jehož dobách mluvit o programu a schématu vysílání jako o službě veřejnosti nemohla být ani řeč, dále pak po nástupu soukromých komerčních televizí, po znovuzavedení a platnosti výrazu „svoboda slova a tisku“ atd. Otázky, na které má procitěnou a subjektivní odpověď snad každý divák, pracovník jakékoli televize, každý tvůrce, politik, zkrátka jakýkoli zainteresovaný člověk.

Předem své úvahy bych rád předeslal, že nemám ambice se dopídit přesné definice shora zmíněných pojmů, najít beze zbytku vyčerpávající odpovědi na tak choulostivá témata, ale přece jen snad stojí za to využít příležitosti a „nadhodit“ určité myšlenky a postřehy, které se v užším slova smyslu vztahují k úloze České televize jakožto výrobce, popř. spoluvýrobce distribučních celovečerních filmů, tedy filmů, které jsou určeny prvotně pro filmovou distribuci. Pro pochopení souvislostí a příčin, které vedly k současné úloze České televize jako garanta v této oblasti, je myslím důležité podniknout malý výlet do nedávné minulosti.

Před rokem 1989 se Československá televize neprofilovala, vedle vlastní dramatické a seriálové tvorby, jako zásadní a nejdůležitější výrobní subjekt celovečerních filmů. Nebylo toho ani třeba, protože tato role byla

komunistickým aparátem svěřena nejvíce Filmovému studiu Barrandov, částečně pak filmovému studiu v Gottwaldově a také Krátkému filmu Praha.

Tyto tři výrobní společnosti byly dotovány ročními příspěvky z Ústředního ředitelství Československého filmu, jehož veškeré finanční zdroje a následný přerozdělovací systém vycházel z monopolního postavení státu. Na počátku roku 1991 bylo Ústřední ředitelství na základě ročního vytrvalého tlaku filmařů zrušeno a dnem jeho oficiální likvidace byl taktéž zrušen bez náhrady do té doby jediný funkční, byť od základů ve všech možných směrech omezující, systém výroby českých filmů. Od 1. ledna 1991 se tak všechna tři filmová studia dostala do nezáviděníhodné situace, kdy přestaly existovat jakékoli státní dotace či příspěvky, a to jak na výrobu, tak na provoz. Studia se ocitla bez peněz.

Zatímco se filmová studia potýkala s novou ekonomickou realitou, s nedostatkem finančních prostředků, s problémy vyplácení mezd, s dluhy z rozpracovaných filmů a plánované investiční výstavby z poslední socialistické pětiletky a spíše řešila možnosti svého faktického fyzického přežití, Československá televize řešila žánrově zcela odlišný problém, který spíše spočíval v nutnosti zareagovat na společenské a hlavně politické změny v oblasti programu a v neposlední řadě i personálního obsazení vedoucích funkcí.

Dne 18. prosince 1991 byl, vedle stávajícího vedení Československé televize a jejího generálního ředitele pana Jiřího Kantůrka, zvolen poslanci ČNR prozatímní ředitel České televize pan Ivo Mathé, který začal tuto funkci oficiálně zastávat od 1. dubna 1992 na základě jmenování nově vytvořenou Radou ČT.

Samostatný Zákon o České televizi pak vstoupil v platnost k 1. lednu 1992. Tento zákon poprvé zmínil výraz „služba veřejnosti“, vztah státu k České televizi a naopak a taktéž potvrdil jistotu zákonné povinnosti placení koncesionářských poplatků, jakožto hlavního, stálého a nezávislého finančního zdroje. Jistota zaručených finančních příjmů byla samozřejmě pro jakékoli úvahy o budoucnosti a náplni činnosti České televize velice důležitá.

V průběhu roku 1992 se však do celkové situace velice silně promítlo státní rozhodnutí o vyjmutí jednoho celoplošného kanálu pro budoucího soukromého provozovatele televizního vysílání a taktéž stále se zvětšující politická jistota ohledně zániku Československa a vzniku dvou nových samostatných států, a tedy i o zániku federální televize. K tomu skutečně došlo k 1. lednu 1993. Jinými slovy, vedení České televize se v roce 1992 nemohlo výhradně a koncepčně věnovat svým vlastním a svébytným úvahám, které by směřovaly do budoucnosti, zvláště pak do oblasti výroby a programu. Doba byla příliš „divoká“.

Teprve v roce 1993 po vzniku samostatného českého státu se všemi ekonomickými, politickými a společenskými důsledky mělo vedení televize možnost nebrat v prvotní ohled politické kotrmelce a přemety a začít připravovat a následně i realizovat koncepční program v oblasti výroby celovečerních filmů. Při tomto rozhodování bralo do úvahy i situaci všech tří filmových studií, zvláště pak Filmového studia Barrandov, které bylo rozhodnutím vlády ze dne 17. prosince 1992 privatizováno k 1. lednu 1993.

Společnost AB Barrandov, jakožto právní nástupce Filmového studia Barrandov, jako i staronově pojmenované studio Zlín a společnost KF, a. s., tedy bývalý Krátký film Praha, byly odkázány výhradně na vlastní výdělečné finanční zdroje plynoucí hlavně z poskytování služeb. Dokázaly sice doslova přežít v nových ekonomických podmínkách a stabilizovaly se natolik, že mohly celkem s jistotou hradit své provozní náklady, přesto však bylo jasné, že postavení, které zastávaly v minulosti, je nevrátitelné a že již nikdy nebudou schopny zabezpečit stejný objem finančních prostředků pro výrobu.

Další významnou skutečností pro rozhodování byl fakt, že teprve ke konci roku 1992 byl schválen Zákon č. 241, o Státním fondu České republiky pro

podporu a rozvoj kinematografie, jakož i jeho finanční zdroje. Tato zákonná úprava po bezmála dvou letech vytvořila základ nového ekonomického modelu pro činnost filmového průmyslu. Tento zákon si hlavně vynutily změněné společenské a výrobní podmínky v oblasti audiovizuální a také tlak filmařů na užítí výnosů z autorských děl. Došlo tak k urychlené a dřívější aplikaci Zákona o Fondu než v roce 1993 k aplikaci Zákona č. 273 o některých podmínkách výroby, šíření a archivování audiovizuálních děl, o změně a doplnění některých zákonů a některých dalších předpisů. Tato časová „chyba“ vnesla do celkové situace zmatek a následné komplikace. Oba tyto stěžejní zákony se posléze v mnoha ohledech ukázaly (a stále ukazují) jako nedostatečné.

Nová komerční televize NOVA po nástupu začátkem roku 1994 rychle svojí programovou skladbou přesvědčila všechny o tom, že tato společnost se cestou podpory českého filmu určitě nevydá. Česká televize se v této situaci musela (a chtěla) stát vlastně jediným možným garantem výroby českého filmu. Měla v ruce všechny trumfy: peníze, lidi, zkušenosti, možnosti a v neposlední řadě vyvinutou technickou základnu, která byla obohacena o vlastní filmové laboratoře.

Tehdejší průzkumy sledovanosti jednotlivých pořadů dokazovaly, že se české filmy těší velkému zájmu ze strany diváctva. Byť je filmová tvorba a výroba v celé škále kulturních aktivit jedna z nejsložitějších, časově nejnáročnějších a nejdražších, ani nákup vysílacích práv není záležitostí lacinou.

Filmová tvorba a výroba je obecně, více či méně, chápána především jako umělecká oblast, která nemá (a snad ani mít nesmí) sdostatek obchodních parametrů. Ne zcela je ale takto chápána jednotlivými televizními společnostmi (včetně České televize), které si velice dobře uvědomují logické obchodní aspekty vyplývající z jednotlivých ustanovení autorského zákona ohledně výrobce (nebo spoluvýrobce), tedy právnícké či fyzické osoby, které za svůj podíl na výrobě získávají ekvivalentní práva k užítí autorského díla, a to jak na jednotlivá teritoria, tak na různé druhy šíření díla, včetně jejich časových omezení.

Právě na těchto principiálních úvahách začala Česká televize pod vedením Iva Mathé stavět svoji strategii v oblasti celovečerní tvorby a výroby. Tato strategie byla pro ČT o to vhodnější a také výhodnější v situaci, kdy se obecně ve filmové obci dál ujímal názor vycházející právě ze shora zmíněného a zažitého chápání, že filmová výroba je výlučně uměleckou činností.

Česká televize tak oproti jiným, zvláště pak Barrandovu, získala touto politikou punc sofistikované a pomalu charitativní společnosti, bez jejíž pomoci by český film zahynul.

Faktem zůstává, že je to pravda. Bez České televize by dnes skutečně celý filmový průmysl neexistoval v současné kvalitě i kvantitě. Druhým faktem zůstává, že ČT se svým, ze zákona zajištěným a trvalým zdrojem příjmů si jako jediný subjekt na tomto specifickém trhu mohla takovou politiku dovolit a nevystavit sama sebe nebezpečí strmého úpadku a nakonec bankrotu. Třetím faktem zůstává, že tato výrobní strategie byla, a stále je, pro ČT obchodně velmi výhodná.

Výroba českého filmu má vedle svých specifíků i mnoho podstatných rizik, které pravda nejsou vlastní všem projektům. Jsou to příliš vysoké tvůrčí ambice, vysoké rozpočty, nedostatečná finanční ukázněnost, absence dramaturgie, nízká návratnost, v evropském kontextu možná nedostatečná tvůrčí a názorová originalita, omezený trh, jazykové bariéry, amatérismus apod. Domnívám se, že většinu z těchto rizik si vedení České televize uvědomovalo, a proto byly ve většině projektů poskytnuté koprodukční vklady úměrné a celkem dobře spočítané tak, aby naplňovaly celkový záměr a cíl, tedy získat za smysluplnou cenu, v podstatě rozloženou do časového úseku 50 let, neomezená práva k užití díla všemi dosud známými druhy šíření televizního signálu.

Prodej práv k užití díla – filmu jakékoli televizní společnosti je vnímán filmaři, a zvláště pak producenty, jako nejdůležitější a dlouhodobé obchodní využití. Stejně tak pro televizní společnosti je možnost opakovaně vysílat úspěšné filmy na televizní obrazovce velmi výhodná. Na rozdíl od klasické filmové distribuce, která „strpí“ uvedení filmu pouze jednorázově, a to ještě ve vymezené době.

Snad právě proto lze zvláště v posledních dvou letech zaznamenat stále vzrůstající námitky, hlavně ze strany filmových producentů. Tyto námitky se netýkají principu samotného, ale směřují hlavně proti délce časového období, na něž Česká televize za své koprodukční vklady práva získává, tedy proti oněm padesáti letům. Vezmeme-li velmi zjednodušeně pro příklad, že průměr těchto investic je cca 5 milionů korun do výroby každého jednotlivého projektu, oproti dejme tomu 300 tisícům korun za nákup vysílacích práv k dvojímu odvysílání v průběhu jednoho kalendářního roku, pak se lehce dopočítáme k tomu, že ČT by měla tato práva využívat maximálně po dobu 17 let. Přirozeně je to velmi zjednodušující model, ve skutečnosti je nutné započítat i další objektivní skutečnosti a jejich souvislosti.

Další námitky pak směřují proti tzv. věcnému plnění, tedy způsobu poskytnutí koprodukčních vkladů formou služeb (kamery, světla, postprodukce, laboratoře aj.). Tyto služby jsou v případě koprodukcí oceňovány Českou televizí jako komerční služby třetím osobám a následně pak oceňovány tzv. externími (vyššími) cenami, a to i přesto, že se jedná o vlastní výrobní projekt v rámci výrobního plánu. Touto politikou pak ČT, oproti svým skutečným nákladům vycházejícím hlavně z odpisových sazeb, uměle zvyšuje svůj procentuální koprodukční vklad v projektu a ve stejném procentu se následně podílí i na čistých tržbách z dalších druhů užití díla, tedy hlavně z filmové a video distribuce.

Čeští producenti se bez České televize obejdou jen stěží a sama ČT si tento stav velmi dobře uvědomuje a využívá jej. Jiná cesta pro zajištění plného financování svého projektu, tedy cesta bez finančního příspěvku Státního fondu a hned ve druhé řadě bez vstupu České televize, je sice možná, ale natolik svízelná, že jí podstoupí jen ty nejotrlejší povahy. V tomto případě totiž nezbyvá, než neustále bombardovat svými návrhy bohaté sponzory, být jimi v podstatě neustále ignorován a posléze v mnoha případech a po uplynutí dlouhého času finálně odmítnut. Tuto anabázi musí však čeští producenti podstupovat tak jako tak, protože ani peníze získané od dvou shora zmíněných institucí nemohou současné výrobní náklady plně pokrýt.

Tato nemilá situace má však také svůj druhotný, ale stejně důležitý dopad. Vycházejme z jistoty, že Česká televize má na každý rok schválený výrobní

a dramaturgický plán. Vycházejme z předpokladu, že ČT má také definované základní dramaturgické a žánrové schéma, který tento plán determinuje. Tato úvaha pak spěje k závěru, že se může teoreticky stát to, že ČT nabízený projekt odmítne, protože se nehodí do programového schématu. Toto programové schéma můžeme s lehkou nadsázkou označit za názorové schéma toho či onoho vedení České televize. Jinými slovy: v současné době vlastně existují pouze dvě názorové skupiny lidí, kteří jsou schopni funkčně a v dostatečné výši poskytnout prostředky pro výrobu filmu. Pro potřeby různorodosti, rozvoje názorové i žánrové barvitosti českého filmu je to málo.

Řešením je přirozeně systémová realizace a uplatnění vícezdrojového (vícenázorového) financování, společně se zvýšením potřebného objemu finančních prostředků.

Jednou z možností je prosazení přímé dotace ze státního rozpočtu. Faktem zůstává, že audiovizuální oblast je jedinou oblastí v kultuře, která nemá státní dotaci. Pokud by vůbec byla tato dotace ze státního rozpočtu realizována, dá se souhlasit s tím, že by se s velkou pravděpodobností stala předpokladem pro další legislativní podněty v oblasti akumulace finančních zdrojů a jejich další smysluplnou diverzifikaci. Tuto cestu preferují někteří čeští producenti. Z mého pohledu není systémová, a to z toho důvodu, že každý rok jsme svědky zpolitizovaného boje o podobu státního rozpočtu. Do tohoto boje nevstupují pouze pragmatické potřeby jednotlivých zainteresovaných subjektů, ale promítají se do něj obecně všechny problémy společnosti tak, jak je prezentují jednotlivé ministerské resorty. V oblasti filmové výroby pak mají politici ve své neochotě a nevěli i jedno nezasloužené alibi, a to právě samotnou Českou televizi, která paradoxně situaci napomáhá tím, že systémově podporuje právě filmovou, a ne jenom televizní výrobu. Příspěvek ze státního rozpočtu by byl zdrojem ve svém objemu nestálým a každý rok nejistým.

Jako smysluplnou úvahu lze dále zmínit procento z prodeje reklamních televizních časů. Tato možnost je podle mého názoru nejvíce systémová, pružně zohledňuje celkovou inflaci i celkovou sílu celého hospodářství, která se přirozeně promítá do obrátu celého reklamního trhu, nehledě na fakt, že takto získané prostředky by vskutku nebyly malé. Další zásadní výhodou je

zvýšující se každoroční objem a jistota opřená o zákonnou úpravu, která by umožňovala například jednotlivým televizním společnostem započítat si tento odvod jako část daňového plnění v případě dosažení zisku. V této souvislosti je nutné znovu připomenout, že televizní distribuce filmových děl reprezentuje nezanedbatelný podíl v programu a že právě filmy (a nejvíce české) patří mezi divácky nejděčnější programy s jednou z největších sledovaností. Z tohoto důvodu se zdá pochopitelné, aby právě toto médium významně podporovalo tvorbu a výrobu audiovizuálních děl, a to obecně. Odvod z obrátu by se tedy týkal všech televizí s udělenou licencí pro Českou republiku, a to včetně kabelových a satelitních.

Dalším systémovým opatřením by mohly být odpisy v účetnictví v případě investice do audiovizuálního díla. Při splnění předem státem určených podmínek by mohla ve svém ročním účetnictví každá podnikající fyzická nebo právnická osoba vést investici do výroby audiovizuálního díla jako jednorázovou odpisovou položku, a to například do maximální výše 60 % celkových výrobních nákladů každého jednotlivého díla.

Existují samozřejmě i jiné možnosti, které v průběhu několika posledních let cíleně předkládali zástupci filmové obce. Jedná se o novelizaci právní úpravy v oblasti sponzoringu, dále pak rozhodnutí o maximálním zatížení všech činností a služeb v oblasti audiovizuální výroby 5% sazbou DPH, možnost zpoplatnění půjčování a prodeje nahraných i nenahraných audiovizuálních nosičů, stejně jako zpoplatnění prodeje záznamových a reprodukčních technologií pro audiovizuální díla, změnu systému tzv. korunového příplatku ze vstupného atd.

Podtrhuji, že všechny tyto návrhy sepisují v hodně zjednodušené podobě. Jejich případná aplikace s domyšlením všech variant a z toho plynoucích důsledků je o mnoho složitější. Přesto však si dovoluji tvrdit, že jsou realizovatelné. Smutnou skutečností však zůstává, že všechny tyto návrhy se mijejí účinkem a že k řešení celkové situace buď zcela chybí politická vůle, nebo jsou tyto problémy odsouvány do ústraní díky daleko závažnějším problémům a neduhům, které sužují českou společnost.

Po mnoho let taktéž probíhá rozprava na téma povinného zadávání určitého procenta výroby České televize, tedy výroby, která by splňovala základní pojmové znaky podle autorského zákona, nezávislým producentům, autorům apod.

Tento návrh však nastoluje další kardinální otázku, a tou je definice pojmu „nezávislý“. V mém chápání se jedná v podstatě o smluvní vztah s fyzickými, popř. právníckými osobami, které nejsou v zaměstnaneckém poměru nebo nemají jakoukoli vlastnickou vazbu na zadavatele – výrobce. Tato politika je v jisté míře v současnosti realizována, není však systémově upravena, jako např. v britské BBC.

V této souvislosti se také mnohokrát skloňuje pojem „nezávislý film“, jenž je v nepravém slova smyslu chápán jako jakési nezávislé vidění světa, popř. zdůrazňovaná názorová odlišnost nebo umělecká revolta proti „establishmentu“. Otázka tedy zní, co je nezávislého na filmu, který je vyráběn právě největším výrobcem?

Další otázkou k řešení je úloha České televize na volném trhu v konkurenci s ostatními soukromými společnostmi poskytujícími hlavně potřebnou techniku a technologie. Z mého pohledu by veřejnoprávní televize měla používat své výrobní, technické a technologické kapacity výlučně pro vlastní projekty, tedy i koprodukce, a neměla by v těchto oblastech konkurovat soukromým společnostem. Je to další, byť nepřímá, přesto velmi důležitá „odpovědnost“ veřejnoprávní televize, která takto ovlivňuje životaschopnost trhu. Je totiž nutné si uvědomit za jakých, a to zcela nesouměřitelných, podmínek funguje celá struktura. Česká televize je schopna krýt své investiční náklady do nových technologií z koncesionářských poplatků, zatímco soukromé společnosti jsou často zatíženy investičními úvěry a z toho plynoucími úrokovými sazbami, které zvyšují jejich náklady, a následkem toho i ceny. Česká televize tyto ceny vyrovnává, a vše se tak dostává do jednoho a nikdy nekončícího bludného kruhu.

Téma tohoto zadání byla úloha České televize jako producenta původní dramatické a animované tvorby a koproducenta distribučních filmů. Chtěl bych se v této souvislosti pozastavit nad termínem *producent*. Domnívám se,

že jeho použití v tomto kontextu je nesprávné a zavádějící a to nejenom pro Českou televizi, ale pro jakýkoli jiný výrobní subjekt, pro jakoukoli jinou fyzickou či právníckou osobu, která realizuje výrobní činnost v oblasti audiovizuálních děl a z této činnosti pak vypracovává daňové příznání.

Z důvodů, které rozvedu dále, jsem v tomto článku neustále používal termín *výrobce*, popř. *spoluvýrobce*, i když přiznávám, že druhý termín je trochu krkolomný. Zásadní poznámkou je to, že pojem výrobce, na rozdíl od producenta, je pojmem, který je znám autorskému zákonu. Druhou poznámkou je fakt, že termínem producent jsou ve smyslu zadání zmatečně nazýváni i jednotliví pracovníci ČT, kteří posuzují, rozvíjejí a realizují jednotlivé projekty v zastoupení ČT.

Podle mého názoru, který nijak nikomu nevnucuji, je důležité pojmosloví v této oblasti vyčistit a vycházet z faktického, právního, zažitého i zamýšleného stavu, tedy stavu, kdy Česká televize je výrobcem a určení zaměstnanci jsou producenty.

Výrobce je bezesporu v celé hierarchii výroby filmu nejvýše postavenou osobu. V praxi je evidentní, že výrobci jsou v drtivé většině právnícké osoby. Osoby fyzické jsou výjimkou, která potvrzuje pravidlo. Definice výrobce vycházející z autorského zákona označuje osobu, která má práva k užití jednotlivých složek audiovizuálního díla pro určitá teritoria a určité druhy jeho šíření a jako takové je vykonává.

Výrobcem bychom měli taktéž rozumět výlučně tu právníckou či fyzickou osobu, která má živnostenské oprávnění k výrobě filmů (audiovizuálních děl) a která na základě tohoto oprávnění vyrábí nebo vyrábět zadává. Podstatou činnosti výrobce je to, že vkládá hotové finanční prostředky nebo služby formou věcného plnění do výroby filmu, tudíž investuje a má potažmo právo na výnosy z užití autorského díla dle zákona.

Zatímco producent je v mém pohledu výlučně fyzická osoba, kdy podstatou jeho kreativní činnosti je iniciace sepsání synopse, popřípadě povídky. Dále pak posuzování literárního scénáře z pohledu základních předpokladů proveditelnosti, jeho kvality a žánrové originality. Taktéž vypracování koncepce

celé finanční struktury projektu, a to ve všech fázích realizace, distribučního využití a taktéž získání převoditelných autorských souhlasů k výrobě a užití díla na výrobce.

Producent svoji činnost provádí výhradně pod svým vlastním občanským jménem, a to i v tom případě, kdy je zaměstnancem výrobce nebo pro výrobce pracuje na základě smlouvy. Denní praxe stále více směřuje k tomu, že producent nevkládá své vlastní finanční prostředky do výroby filmového díla. Producent tedy jako takový nesplňuje podmínku pro splnění definice výrobce filmového díla z autorského zákona, protože nemá práva k užití jednotlivých složek audiovizuálního díla a první hmotné zachycení tohoto díla nevyrobil ani vyrobit nezařadil. Pokud by tak učinil, bylo by mu možné – nutné – již přiřknout statut výrobce.

Bylo by bezesporu možné rozvíjet zmíněné zadání v daleko širších souvislostech. Taktéž bych rád dodal, že jsem se ve svém článku cíleně nezabýval tématem původní dramatické a animované tvorby, protože jsem nikdy v této oblasti nepracoval a jako takové jí detailně nerozumím. Jistě však ve všech těchto oblastech oprávněně existuje mnoho dalších a různorodých názorů, ale právě tyto budou zcela určitě předmětem další živé diskuse na konferenci, ke které byl tento článek sepsán.

Na závěr své úvahy upřímně doufám, že podněty uvedené v tomto článku, jakož i podněty mých kolegů, splní svůj účel a snad přispějí do potřebné debaty o celkovém stavu a současné i budoucí úloze České televize na prahu nového tisíciletí.

Autor je producentem v oblasti filmu, divadla a výtvarného umění. Je členem Umělecké rady FAMU, Správní rady Nadace Národní galerie, Nadace Film & Sociologie a Nadace Centra pro současné umění.

Televize jako dáma

I kdybych si přelepil levý horní roh obrazovky leukoplastí, abych neviděl logo, měl bych po nějakém čase poznat, zda se dívám na televizi veřejnoprávní, nebo komerční. Ne podle množství reklam, ale podle chování.

Mně by se líbilo, kdyby se televize veřejné služby ještě víc odlišovala od svých prodejních kamarádek. Aby se chovala jako svobodomyšlná, živá, ale kultivovaná dáma, která ví, co se sluší, a co se nedělá. Čili aby byla přátelská, ale nikoli vlezlá. Odpustil bych jí spíš trochu koženosti než familiárnost. Taky by to měla umět s dětmi. Nesměla by na ně šišlat ani je strašit.

Pokud jde o mé zboží, o humor, chtěl bych, aby naše dáma věděla, že jsou ho různé druhy a poddruhy, a ne všechny jí sluší. Líbilo by se mi prostě, kdyby

nešla s každým. A dostat se do její společnosti aby bylo ctí, znamením kvality a úrovně.

Pokud jde o její politické smýšlení, tady si lámu hlavu, jak to zařídit, aby se naše dáma nestala služkou právě vládnoucích sil, neboť k těm právě by měla být nesmlouvavá. Když si však pomyslím, že ředitele jí volí rada, která je dokonalou bonsají parlamentu, vidím to černě. Leda že by ředitel hned po svém zvolení udělal na tu radu dlouhý nos. Ale jen tak dlouhý, aby ho neodvolala...

Autor (1936) je filmový a televizní scenárista, herec a moderátor. Spoluzakladatel mystifikačního Divadla Járy (da) Cimrmana. Mj. scénáře k filmům *Vrchní, prchni, Vesničko má středisková, Tři veteráni, Obecná škola, Kolja* (oceněn Oscarem), *Tmavomodrý svět*. S televizí spolupracuje pravidelně jako scenárista (*Případ Platfus, Hodina zpěvu*), jako scenárista a moderátor *Dobročinné akademie* (je vedoucí osobností Nadace Paraple). Je „národním učitelem“ v televizním pořadu *Diktát*.

Umění v televizi

Když už jsem byl jako dokumentarista osloven, abych se vyjádřil k umění v televizi, udělám tak, přihřívaje si svou polívčičku.

Nejen původní dramatická a animovaná tvorba může být uměním. Uměním může být i dokumentární film, jakož i jiné v televizi hojně uváděné žánry pod jednotným názvem „pořad“. Třeba vědeckopopulární film. No a všechny tyto žánry, včetně dramatické a animované tvorby, uměním být nemusí a většinou ani nebývají.

Největším nebezpečím a nepřitelem umění v televizi, jakož i všech pořadů, které by lidé vidět měli, a ne jenom chtěli, je dálkový ovladač. A tady někde vidím nejdůležitější místo, kámen úrazu, motiv ohrožení a hlavní problém veřejnoprávní televize v době existence komerčních televizí.

Asi je obtížné odpovědět na otázku, co je to umění a umění v televizi pak zvláště. Těžko je asi mít při sledování televize na tento pojem stejné nároky, jako máme na koncertě komorní hudby, nebo výstavě abstraktního výtvarného umění. Připusťme, že umění v televizi je dílo, které by divák veřejnoprávní televize vidět měl, ne vždy ale chce. Tuší sice, že by ho dílo obohatilo, přineslo radost a podněty k zamyšlení, předpokládá ale, že nároky na soustředění a myšlení jsou velké a tak to většinou z lenosti vzdává. Jak ale způsobit, jak pracovat a tvořit, aby tento divák zmáčkl na dálkovém ovladači ten správný knoflík? Když existují tak mohutní nepřátelé soustředěného televizního divání jako jsou únava, neklid domova, rodinní příslušníci toužící sledovat něco jiného, zvonění telefonu, nikdy nekončící práce a obrovská alternativní nabídka jiných činností. A tak i potenciální konzument umění často

televizi vnímá, spolu s většinou, jako nenáročnou zábavu v době, kdy je na náročnější vjemy unaven. Je to ten divák, který byl v dávných dobách, když byl jenom jeden program, proti své vůli televizí vychováván a kultivován.

Televizního umění, v kterém bývá často ukryta pro diváka a občana potřebná osvěta a motivace k zamyšlení, se tak dostává jen tomu, kdo ji nepotřebuje. Tento velmi menšinový divák u televizní obrazovky zažívá ale pocit sounáležitosti s podobně naladěnými diváky, jakož i radost ze ztotožnění se s autorem. Přesto, že se jedná často o méně než jedno procento diváků, se domnívám, že by se pro ně vysílat mělo. Je to byť malá, ale v dobrém smyslu elitní část národa a je jen dobře, aby většinový konzument platil i na jejich duševní potravu. Na druhé straně si myslím, že natáčení a vysílání řádově pro stovky mimořádně náročných milovníků umění je problematické. Takovéto otázky vyřeší možná v budoucnu spojení televize a internetu.

Myslím si, že autor původních televizních děl i distribučních filmů by si měl připustit odpovědnost k divákovi, z jehož peněz jsou díla financována. Měl by se pokoušet přiblížit k té hranici umělecké náročnosti, kterou je divák ještě ochoten a schopen akceptovat jak co do tématu, tak jazyka, kterým se vypráví. Protože pouhá zábava dnes jen supluje televizi komerční a umění, které divák vypne, jsou vyhozené peníze.

Domnívám se tedy, že **největším uměním tvůrců v televizi veřejné služby je pracovat tak, aby umění sloužilo k ošálení diváka, který by se domníval, že se dívá na to, co vidět chtěl a přitom se díval na to, co by vidět měl.**

Autor je filmový dokumentarista. Natočil sto autorských filmů, za něž obdržel šedesát cen na domácích i mezinárodních filmových festivalech.

Televize veřejné služby: několik pochybností, zkušeností, diváckých zážitků a pár teček nakonec

I.

Když jsem byl vyzván k účasti v diskusi na téma úloha televize veřejné služby jako producenta původní dramatické tvorby a koproducenta distribučních filmů, zmocnily se mě určité pochybnosti, k nimž bych se zřejmě za jiných okolností nevyslovoval. Ponechal bych je na uvážení Rady České televize a managementu, kteří ke svým rozhodnutím mají pouvoř ze zákona. Domnívám se však, že pro následnou diskusi bude užitečné, pokud je nyní vyjádřím veřejně.

Pochybnost první – „distribuční filmy“

Sám použitý pojem v kontextu tématu vyvolává otázku, zda tyto filmy bývají nutně umělecké, patří-li tedy pod pojem umění v televizi jen proto, že se z nějakých důvodů ocitly v distribuci nebo s tímto záměrem byly vyrobeny. Zřejmě se zde myslí distribuce v síti kin a na videokazetách a podobných nosičích. Ty důvody existence takových filmů bývají často spíše komerční, a nikoliv primárně umělecké, chápeme-li umění jako neodolatelnou potřebu umělce vyjádřit své niterné myšlenky a sdělit je audiovizuálními výrazovými prostředky. Má se televize veřejné služby na takových v první řadě komerčních filmech nějakým způsobem podílet, a když ano, pak proč a jakým způsobem.

Pokud je to pro televizi výhodné ekonomicky, pak ano. Existuje-li například v příštích x letech návratnost takové investice. Je-li například výhodnější držet televizní práva, než nakupovat licenci na x vysílání. Je-li vůbec divácká atraktivita takového díla dostatečně dlouhodobá, pak výhodou bude držení

takového filmu v archivu pro budoucí reprízy v období trvání práv producenta v zájmu budoucí úspory prostředků na nákup licence k vysílání. Je-li však právě tato prognostická a skladovací činnost podstatou veřejné služby, nevím.

Pochybnost druhá – „tvorba jako veřejná služba“

Tady jsou mé obavy ze schopnosti managementu rozpoznat, kterou tvorbu má, nebo nemá podporovat v rámci veřejné služby, velmi opodstatněné. Příliš mnoho pamatuji a nedaří se mi zapomenout na veřejně proklamované sliby bývalého ředitele programu Bezoušky o tom, jaký dramaturgický potenciál má Česká televize, jak nově a kvalitněji se bude pod novým vedením tvořit. Rychle zapomináme na přínos takových veličin televizního nebe, jakými byli Gordon Lovitt a Jakub Puchalský s jejich prosazováním sitcomu jako žánru, kterému diváci České televize musejí přijít na chuť, ač národní kulturní tradice k tomu nedávají téměř žádné předpoklady. Bohužel, podobně i ředitel Čapek – všichni hovoří o tom, jak právě oni zlepšují dramaturgickou práci svých zaměstnanců. My – diváci – máme pak možnost sledovat výsledky takových prohlášení.

Sám jsem občas sledoval letní televizní program, abych narazil na důkaz, že v televizi umění skutečně existuje, ale ani z archivu oprášené *Hry bez hranic*, málo pochopitelně reprízované po šesti letech od jejich šťastného zániku v televizi veřejné služby, ani takové skvosty televizní zábavy, jako je pořad *Eňo ňůňo* nebo poprázdňinový seriál *Pra, pra, pra* nepodalý mi důkaz o tom, že „umění“ v televizi existuje.

Alespoň jako diváci jsme byli ušetřeni dalších perel, o kterých víme jen z tisku a přesto je zaplatíme jako koncesionáři. Rozlet seriálu *Píplmetři* skončil jako kdysi korejské dopravní letadlo, jehož let se sovětským stíhačům podařilo rovněž „zastavit“... V České televizi funguje pro některé zaměstnance jistý druh samoobsluhy – autor si může text sám napsat, „dramaturovat“, „producentovat“, a snad i „šéfproducentovat“. V jiných případech dochází k úzké spolupráci v rámci rodiny: žena producentka – dramaturgyně, manžel režisér. Je to však zárukou, že vzniká „umění“? K odpovědnosti v České televizi zpravidla nebývá volán nikdo.

Pochybnost třetí – lze vůbec chtít něco jako „umění“ v televizi?

Je tedy reálné požadovat po televizi veřejné služby, aby nám organizovala a z koncesionářských prostředků zaplatila původní domácí tvorbu upečenou uvnitř televize, která by měla umělecké ambice? Dokázala Česká televize někdy v minulosti, že právě toto umí a nemůžeme si my jako společnost tuto veřejnou službu zaplatit jinde?

Omlouvám se za provokativní formulaci – připouštím, že i mě (občas a výjimečně) některé dramatické pořady, ale spíše však filmy, vzniklé v útrokách České televize oslovily. Podléhám depresím z opakovaných proher, které zejména v České televizi nevedou například k personálním nebo i jiným změnám. Donekonečna vidím jen hru na škatule, přeskupte se.

Nebylo by však výhodnější nakupovat pro televizní šíření teprve výsledky – nějakého (např. grantového) rozdělování prostředků na tvorbu – které kupříkladu na veřejných přehlídkách prokázají jistou životaschopnost? Zřejmě odtud pramení nápad poslankyně Dostálové prezentovaný na čtvrtletním diskusním fóru FITESu přímo převést část koncesionářských poplatků na fond kinematografie.

Pochybnost čtvrtá – existuje v České televizi „prostor pro tvorbu“?

Obávám se, že nikoliv. Podmínkou tvorby je na jedné straně *svoboda tvorby* a na druhé straně *úcta k právům autora*. Nejde jen o specifickou situaci v České televizi a problém lze vysledovat i v komerčních a dalších sférách společnosti. Mám za to, že i za dodržení těchto elementárních podmínek lze dramaturgicky pracovat v televizi veřejné služby – umějí to však zaměstnanci České televize? Ví vůbec vrcholový management, o čem je řeč?

Nezbývá mi než připomenout incident s cenzorským zásahem do pořadu *Dvaadvacítka* z května 1999 autorů Jana Krause a Jiřího Ornesta a mé maličkosti jako režiséra, k němuž došlo po schválení pořadu do vysílání odpovědným producentem. Jednalo se o zásah provedený konkrétními lidmi, kteří v České televizi dále pracují jako její zaměstnanci. Informováni byli jak Rada ČT, tak i tehdejší generální ředitel. Česká televize dodnes nevyvodila žádné důsledky a jen čeká, až se otrávení autoři budou soudit. Dnešní generální ředitel ještě jako vedoucí právního a smluvního útvaru ČT sdělil Policii České republiky, že Česká televize nechápe „*v čem spočívala ‚VÝRAZNÁ ZMĚNA‘ nebo ‚jiná podoba‘, neboť se jednalo o vypuštění 33 vteřin z celkové stopáže 24 minut 59 vteřin. Uvedená část pořadu musela být vypuštěna, neboť nesplňovala požadavky etické a estetické, a rozhodně odmítáme tvrzení, že by tímto krokem došlo ke změně obsahu a formy pořadu...*“! Nedostává se odpovědi na otázku: Jaké etické a estetické „požadavky“ má Česká televize umělecky střežit za cenu porušování autorského zákona? Incident samozřejmě měl a má i konkrétní následky: Někteří tzv. producenti České televize odmítají, aby „M.V.“ pracoval v České televizi s poukazem na skutečnost, že kritizuje Českou televizi – podle nich bych se neměl v ČT ucházet o práci nejen jako autor a režisér, ale dokonce ani jako kameraman! Jejich názor odmítám s poukazem na skutečnost, že kritizují-li Českou televizi, tak ji kritizují mj. jako koncesionář, který zatím stále ještě platí poplatky. Není mi to však nic platné.

Pochybnost pátá – lze omezit diskusi o umění v televizi „jen“ na dramatickou a animovanou tvorbu?

Doporučuji k přečtení článek Jana Gogoly, mladého dramaturga České televize *S VÁMI A PROTI VÁM – televizní manifest (Literární noviny, červen 2000)*, který mj. tímto článkem kandidoval na pozici generálního ředitele České televize. Píše zde o svém záměru přeorganizovat tvůrčí skupiny a vytvořit mj. „tvůrčí skupinu filmu a inscenací – sem patří i tzv. dokument...“ Otevírá tím pozoruhodné téma organizačního členění tvorby jako takové v rámci původních producentů center ČT, jejichž označení již na konci Mathého éry neodpovídalo skutečnosti a tzv. centrum uměleckých pořadů vyrábělo mnoho jiných žánrů, které se překrývaly s centrem dokumentu a publicistiky.

Nabízí se tak otázka, zda lze v kontextu televizních škatulek pasovat na „umění“ jen žánry dramatické a animované tvorby, existuje-li něco jako „umělecký dokument“, dokument – román, dokument – esej atd. Nebo je sféra uměleckého obsahu televize rezervována automaticky jen každé, byť bezduché fikci?

Kam zařadíme takový seriál *Motel Anathema* (ČT 1999) – „umění“, nebo obraz skutečnosti?

II. Televize jako svědectví o lidech a době

Nechtěl jsem psát o hloupých pořadech: například o „zábavných dokumentech“, které jejich autory, dramaturgy, producenty a režiséry legitimují k setrvávání v postech dramaturgů, producentů, a jiné dokonce k povýšení do postu šéfdramaturga programu. Nechtělo se mi psát o faktu, že někteří lidé umějí „dělat televizi“, protože ani to ještě nepovyšuje televizi veřejné služby do sféry umění. Naopak připadlo mi, že více je těch, kteří televizi dělat neumějí, a přesto ji bez elementární sebereflexe dělají: alespoň jejich výsledky umístěné ve vysílání tomu nasvědčují (mj. Trš & Dabrowská – *Svět bez hranic – Kanadští lékaři* aj.).

Zajímá mě pozoruhodná symbióza „lidí od umění socialistického“ s publicistikou a dokumentaristikou dnešní televize, která o sobě tvrdí, že chce být televízi veřejné služby. Nabízí se otázka: je vhodné a únosné, aby politické pořady této televize v demokratických poměrech realizovali bývalí špatní epigoni Leni Riefenstahlové? Ta se dnes věnuje africké etnografii, podmořským potvůrkám a psaní pamětí. Jsme však v Čechách a nemáme moře ani bývalé africké kolonie, a proto nacházíme práci pro všechny ty bývalé propagandisty zločinného komunistického režimu přímo v České televizi.

Vznikl zde dokonce nápad oslavovat údajně „50. výročí České televize“ (sic!). Kontinuita České televize a komunistické státní Československé televize je některými kolegy vnímána jako samozřejmost, kterou je třeba dokonce i oslavovat. Mnoho faktů je potvrzením oné kontinuity: Největšinou bývalý propagandista ČST, bojující před listopadem s vnitřním i vnějším nepřítelem, má v České televizi monopol na postvolební posměšné dokumenty o dnešních protagonistech demokratických voleb a zajištěné postavení vedoucího projektu *Ego* (ze zahraničních televízi převzatého formátu), seriálu amatérských subjektivních dokumentů. Bývalí komunističtí barrandovští pragmatici svým režijním uměním dnes v České televizi pronásledují komunisty a další v pořadech *Fakta*.

Jiní prominenti propagandy Československé televize, orgánu ÚV KSČ, se dodnes každý týden na obrazovce veřejné služby vysmívají všemu, co se v uplynulém týdnu stalo. Autorsky impotentní guláš *Stalo se* je profilujícím kusem takzvané zábavné publicistiky České televize! Komunističtí dramaturgové Krátkého filmu po jeho vytunelování našli rovněž uplatnění v tzv. dokumentu České televize. Je skutečně jedno, „kdo“ oslovuje diváka televize veřejné služby? Je jedno, kdo rozhoduje o tom, kdo a co bude natáčet? Nakolik právě dřívější kvalifikace a praxe dramaturgů a tvůrců předurčuje ono podstatné „co“? Podařilo se této sestavě oslovit veřejnost a nastolovat důležitá témata dneška k veřejné diskusi?

Postmoderní rezignace na tradiční hodnoty – snese obrazovka vše?

Neovlivňuje mj. i tato výše zmíněná praxe mladou generaci k postmodernímu přesvědčení, že možné je vše a ono široce pojaté „vše“ má také nějakou svoji hodnotu? Jan Gogola, mladý dramaturg ČT, v již zmíněném článku *Literárních novin* vyzdvihuje úlet autora a zároveň dramaturga Vladimíra Branislava, který bez uzardění zařadil do seriózně se tvářícího dokumentárního cyklu *Letopisy z Máselné Lhoty* fiktivní mystifikaci *Kamil terorista* (1995) mladého režiséra Petra Boka. Divák televize veřejné služby se skutečnosti zahalené do mystifikace dozvěděl až z tisku dlouho po vysílání. Gogola nám předkládá svoji vizi „tekuté televize“: „... rozrušování vysílaných struktur jednoznačných významů, tak jak by tomu mohlo být u následně zvolených příkladů: představme si nepřiznané mystifikace, již dříve realizované Petrem Bokem, jako části dokumentaristických cyklů...“

Dovolím si otázku: Má Česká televize na počátku 21. století dostatek „vysílatelných struktur jednoznačných významů...“, aby již dnes bylo třeba je programově „rozrušovat“?

Musím poznamenat, že ani neúmyslné mystifikace, které se vloudily do cyklu *Letopisy z Máselné Lhoty*, dodnes nepovažovala Česká televize za žádoucí opravit. Komise FITESu přesto rozdávala Trilobity.

Proč ještě dnes existují tabu českého dokumentu a publicistiky?

Situace je taková, že existují nejen tabu témat, ale i autorů a osob, jsou však vydávána za falešnou ctnost. Česká televize léta odolává námětům režisérky Kristiny Vlachové na zmapování zločinů komunismu. Téma, jako je skutečný příběh Krále Šumavy, si autorka musí vyvdorovat psaním článků o protivenstvích v České televizi do tisku.

Když jsem v roce 1993 a 94 podal námět na zpracování tématu „Exil a my“, dostalo se mi od Aleny Hynkové, dramaturgyně Febia, odmítnutí slovy

„*Emigranti? Ať si táhnou!*“ a identickou větu jsem uslyšel i od Marie Fulkové, dramaturgyně České televize! Její šéf, producent České televize, který mě za ní poslal, aby se tématu věnovala, neučinil nic. Když jsem v roce 1994 přinesl téma odbojové skupiny bratří Mašínů, grémium pomazaných hlav Producentského centra dokumentaristiky a publicistiky hlasovalo: nebrat! Nakonec téma přijal Jan Štern, producent centra uměleckých pořadů, – již v České televizi nepracuje. Film *Země bez hrdinů, země bez zločinců...* (ČT 1996) získal uznání při příležitosti udělování Trilobitů.

Když jsem přinesl pokračování tématu „Země bez hrdinů, země bez zločinců... – rod Mašínů ve 20. století“, cyklus, ve kterém byla i část „Paralelní příběhy“ o osudu bratří Mašínů na Západě a o zbylých příbuzných, známých a spolupracovnících v Čechách až dodnes, šéfredakcentka Alena Müllerová v srpnu 1998 projevila vlažný zájem, odkázala mě na producentku Jitku Pistoriusovou. Ta se rozkřičela, že na Mašiny má vlastní odborný názor... Po půl roce jsem ve vysílání ČT zhlédl *Zpověď paní Mašínové* z dílny Febia s. r. o. – pořad byl zakoupen stejnou tzv. tvůrčí skupinou. Nástupce Pistoriusové v roce 2000 Rudolf Růžička mi sdělil, že nemá vysílací okna, ředitel programu Václav Čapek a šéfredakcent Damián Kaušitz již mnoho měsíců mlčí.

Diskutoval jsem před rokem s kolegyní Andreou Majstorovičovou (dnes zástupkyní šéfredaktora publicistiky České televize), která mi potvrdila, že přebírání (zcižování) námětů je v České televizi běžnou praxí, že se jí to také přihodilo – snad i opakovaně – informovala prý tehdejší šéfredakcentku, a ta se tím nezabývala.

Vladimír Just v září 2000 na konferenci Opus Bonum referoval o své zkušenosti s prosazováním tématu „Masakr na Švédských šancích“. Šest let prý obcházel největší dokumentaristy České republiky a tzv. tvůrčí skupiny České televize, aby získal jejich zájem o padesát let tabuizované téma poválečného zmasakrování německy mluvících občanů Československa. Dokument nakonec natočila Jana Hádková a televize veřejné služby se rozhodla ho odvysílat ve 22.45 s reprízou v 9.00 dopoledne a ve tři hodiny v noci. Proč Česká televize takto programově dramaturgicky zachází s vlastní produkcí, spadne-li jí konečně do klína závažné téma?

Dokument L. Dohnala o Otovi Filipovi je dobrý pro bavorské publikum, čeští koncesionáři ho mohou díky producentovi Platzovi a Pistoriusové pouze „koprodukovat“ bez možnosti ho zhlédnout! Pracující člověk-koncesionář nemá šanci za své peníze dostat informace a vytvořit si svobodný názor. Za tímto účelem bylo třeba „posilovat dramaturgii programu ČT“? Za daného stavu se jedná o mrhání prostředky koncesionářů!

Desetiletý příběh režiséra Jiřího Krejčíka a jeho „Maturity v listopadu“ je do nebe volající. Proč za takové téma a takového režiséra musejí v České televizi intervenovat ministři? Jaká témata a jací režiséři byli v České televizi po celých deset let upřednostňováni před projektem Mistra Krejčíka? Kdo z nich se více přiblížil ideálu veřejné služby? Opět se vyznamenala dramaturgie programu a našla „vhodný“ vysílací čas!

Televizi veřejné služby v České republice se dlouhodobě nedostávalo soustavné a poučené kritické reflexe, až upadla do nicotnosti

Je obtížné psát kritickou vizi o místu umění v útrokách České televize tváří v tvář skutečnostem pojmenovaným ve „Stanovisku mediální skupiny iniciativy Brno na přelomu století k situaci v ČT Brno“, kde se mj. píše o jisté tvůrčí skupině ČT Brno: „*Tato skupina má nezanedbatelný podíl na nedobré pověsti brněnského studia. Slabé detektivní seriály, režírované normalizačními režiséry (Jiří Sequens – autor seriálu Třicet případů majora Zemana, Václav Matějka apod.). Neochota a neschopnost navázat soustavnější kontakt s kulturní obcí, která je právě v Brně neobyčejně silně zastoupená, to jsou hlavní charakteristiky produkce této tvůrčí skupiny (...)* Za iniciativu Brno na přelomu století – mluvčí: Martin Dohnal, Jan Šabata, Zdeněk Plachý a Miroslav Balaščík – V Brně dne 16. 10. 2000...“

Jestliže se v Brně vyskytla skupina lidí s tak kritickým a věcným pohledem na fungování tamního televizního studia, pak se nabízí otázka: Je v Praze (nebo Ostravě) situace jiná a lepší, jestliže výrobkům údajně existujícího Televizního studia Praha se nedostává komplexní a pronikavé reflexe? V Praze jakoby

podobné iniciativy neexistovaly. Nebo Praha nemá kulturní kritickou platformu, která by byla partnerem managementu České televize?

Po letech všeobecného mlčení a po instalaci Jakuba Puchalského do vedení České televize mnoho novinářů a tiskových titulů tolerovalo mnohá pochybení jejího managementu, protože se stali ochotnou součástí PR strategie České televize. Situace se postupně přeci jen poněkud zlepšila a od konce minulého roku je věnována kritická pozornost dílčím problémům České televize i v Praze. Častěji a soustavněji se tak děje dokonce až v Glasgow na internetových Britských listech Jana Čulíka, který však jako „člověk odjinud“ zdejší objekty kritiky velmi irituje, a zejména proto bývá bagatelizován a odkazován až k nicotnosti. Takovou a třeba i lepší kritickou platformu si Česká televize měla již dávno zřídit sama – na domácí půdě na svých internetových stránkách. My pamětníci víme, jak jistí Puchalští a Jirákové opakovaně veřejně vyslovovali přísliby takového diskusního fóra – před x lety bylo prý „*třeba jen doladit softwarové zabezpečení na serveru ČT*“. Dodnes se to nepodařilo.

Ochočené soudy katů v *Katovně* přímo na obrazovce nemohou chybějící hloubkovou a soustavnou analýzu uměleckých proher České televize nahradit. Na lepší časy se blýská díky mladé generaci studující na FAMU a jiných vysokých školách, kde rada studentů vypracovává své bakalářské a jiné práce směřované právě k činnosti televize veřejné služby.

Dovoluji si v této souvislosti upozornit na bakalářskou práci *Špatně využitá šance* (září 2000) Karla Žaluda, studenta dokumentární tvorby FAMU, který podrobil analýze již realizovaný záměr bývalého vedení ČT vysílat komunistický propagandistický seriál *Třicet případů majora Zemana* jako součást komponovaného večera pod názvem *Třicet návratů*. Vychází přitom z dokonalé znalosti seriálu a soustřeďuje se na prvních deset dílů komponovaného večera i celého mediálního cirkusu, který cyklus doprovázel. Věcně tak demaskuje naivitu, neodpovědnost a amatérství všech zúčastněných protagonistů.

Zacyklovaný program, anonymní autoři a „zábavné“ dokumenty.

Znejistěl jsem, když jsem si přečetl v novinových rozhovorech s Alenou Müllerovou, do Puchalského televize nastupující šéfproducentkou dokumentu a publicistiky, o její „*konceptci zábavných dokumentů*“. Přičítal jsem to zpočátku novinářským šumům a nedorozuměním. Až později se ukázalo, že se jedná o záměr plytkou zábavností nahradit hledání pro společnost závažných témat a pravdivých autorských sdělení.

Vedle Puchalského a Lovitta to byla i ona šéfproducentka – dnes šéfdramaturgyně, kdo přispěl významným dílem k „zacyklování“ programu České televize prosazováním dutých skořápek s nic neříkající nálepkou. Z hesel „Zblízka“, „Vzpomínáme“, „Intolerance“, „Zpověď“, „Ještě jsem tady“, „Úsměvy filmu“, „Cestománie“ a dalších si divák jen těžko může udělat obrázek o tom, jaká závažná a pro něj důležitá témata se pod těmito prázdnými názvy skrývají, který osobitý publicista nebo dokumentarista se chystá k němu promluvit svým sdělením. Jména tvůrců nejen u „zacyklovaných“ dokumentů se často ani v televizních anoncích neuvádějí. Proč taky, zřejmě jsou zbytečná. Autoři a režiséři jsou tak opět zredukováni na plniče ideově tematických plánů dnešní tzv. dramaturgie programu ČT – jako byli zvyklí za socialismu. Taková „práce s autory“, takový respekt k autorovi je zločinem mnoha televizí na českém nebi.

„Znělkaření“ České televize

Inovace pro inovaci je také výsledkem práce manažerů ČT, kteří používají stejné postupy jako komerční televize. Je to pochopitelné, mnozí se tam vyučili. Jakkoliv dynamické „znělkaření“ je pro mne, jako koncesionáře, vyhazováním peněz, není-li lákavým a opodstatněným obalem kvalitního tématu. Stydím se, že jsem kdysi z dobré vůle přijal pozvání do *Kina Čas*. Zůstala z toho jen opičárna a je trapné, když se dokumentaristé takhle natřásají. Často se stává, že ti ve znělce ofilmování nemají nic společného s filmem promítaným po znělce. Mé divácké a koncesionářské přání je

opačné. Chci znát jméno a třeba i tvář autora, který se mě chystá oslovit prostřednictvím obrazovky veřejné služby.

„Neupravená“ svědectví týdeníku

Týdeníky programované po padesáti letech, údajně vysílané tak, jak byly promítány tehdy, ale tentokrát „připravené“ paní Šimovou, jsou dnes lživým anachronismem, neřekne-li se, jak jsou „připravené“. Proč nám paní Šimová neprozradí případné originální titulky těchto opusů namísto nepřipadné kýčovitě opony? Proč třeba vlastním hlasem nepřipomene autory této komunistické propagandy? Proč nezaznějí jejich ponuré historky vztahující se ke společenské objednávce a vlastnímu autorskému vkladu tehdejších tzv. zpravodajců – ve skutečnosti komunistických propagandistů? Proč Česká televize přispívá k obecně vnucované dezinformaci, že tyto týdeníky jsou „obrazem doby“ – zvláště jedná-li se o obraz falešný? Rada ČT mlčí.

Koncepce hlazení koček po srsti

V celém polistopadovém období lze vysledovat vítězství koncepce televizní dokumentaristiky a publicistiky, kterou zjednodušeně nazvu „hlazení koček po srsti“, pohrdání divákem, vytváření laciných bludných mýtů, nostalgické vzpomínání na konzumní idyly reálného socialismu aj. Patří sem blazeované *Úsměvy českého filmu*, cyklus o dětských filmových hvězdičkách a z jiného žánru věčné reprízy *Krále Šumavy* a mnoha dalších filmů. Ne nevýznamnou ukázkou tohoto pohodlného trendu je z prvotní hříčky *Vzpomínáme* Pavla Kouteckého resuscitovaný rýzovací cyklus, který notoricky rozkecává, rozmělnuje a vyprazdňuje to, co snad v onom prvním kuse bylo snesitelné a původní. Spoluautorem bývala, jak je v ČT zvykem, dokonce šéfproducentka. Cyklus je už dlouhou dobu jen mrháním prostředků koncesionářů a sil lidí, kteří se na jeho výrobě podílejí.

Z Producentského centra publicistiky a dokumentaristiky v minulosti vzešlo i zvláště podlé dílko „takydokumentaristiky“ České televize *Slušovický záznak*

režiséra Roberta Sedláčka, mladého studenta FAMU. Producent ani dramaturg České televize nepřevzali odpovědnost, ani nebyli převedeni na jinou práci. Sám režisér se naštěstí vykoupil relativně kvalitně zpracovanými historickými dokumenty *Tenkrát* – realizovanými v jiné tvůrčí skupině.

Bezzubá publicistika a jánabráchismus televize veřejné služby

Proč moderátoři a snad i spoluautoři diskusního pořadu *Sněží* nemají ambice a odvahu stavět názory proti sobě, a naopak jsou přesvědčeni o svém nezpochybnitelném poslání vybírat si do „autorského pořadu“ jen nositele názorů jim blízkých? Proč se taková diskuse důkladně nepřipravuje, jestliže se natáčí i čtrnáct dnů před vysíláním a poté se ještě stříhově zpracovává? Skrývané nebo i otevřené stranění televizních moderátorů názorům jim osobně milým jen znevěrohodňuje nikoliv pouze tento pořad, ale televizi jako celek.

Bohužel je to nemoc nejen *Sněží*, ale i *Katoven* a 333 a dalších pořadů. O *Sama doma*, *Banánových rybičkách* (s dokonce i neskrývanou, natož skrytou reklamou), *Receptářích* a *Nedělních ránech* raději nemluvit. Z veřejnoprávní obrazovky se zdá, že podle pořadu 333 čtou literaturu v Čechách jen herci Ypsilonky a odborníky na literaturu jsou jen příslušníci rodiny Pistoriusových. Jeden jako producent, druhý jako odborný rádce, hlasatel a dodavatel kousků ze svého nakladatelství před kameru a třetí pro změnu třeba jako asistent...

Kdo se bojí frekvenční analýzy výskytu osob a politických stran na obrazovce? Měla by být součástí veřejné služby, ne nutně jako podklad pro numerické vyvažování programu nebo jednotlivých pořadů, ale pro informaci dramaturgům, kritikům i divákům – jako kontext – jeden z parametrů veřejné služby.

Kde je systém práce s autorskými projekty?

Kam se poděla pittermannovská programová koncepce dlouhých dokumentů? Kdo je připravuje? Komu lze předkládat autorsky ochráněné

projekty a kdy? Kde jsou ti „dobří lidé, kteří by pomohli vytvořit dobré podmínky pro dobré projekty“? Nebo jde naší televizi veřejné služby jen o to, aby prosazovala projekty kamarádů pro kamarády? Kde je vidět systém práce s autorskými projekty?

Pár dokumentů s autentickým a silným obsahem (např. dílka Miroslava Janka, Karla Vachka nebo *O čem sní ženy* Olgy Sommerové) vzniklo bez přímé iniciace nebo inspirace topornou televizní dramaturgií, která klidně spí zacyklovaná sama v sobě. Naopak následující dokument stejné autorky *O čem sní muži* již nese znaky rozmělnění, povrchnosti a konjunkturální plytkosti.

Zájemcům doporučuji horký text Vladimíra Mertvy o jeho obcování s televizí veřejné služby.

Logicky se proto ptám: Jak dál?

III.

Řešení neutěšené situace televize veřejné služby v České republice samozřejmě není jednoduché. Je však nutné začít od legislativního rámce její činnosti. Proto na závěr připojuji své zkušenosti člena pracovní skupiny Ministerstva kultury České republiky pro přípravu novel zákonů o České televizi a Českém rozhlasu.

Přibližně půl roku jsem na základě pozvání ministra kultury Pavla Dostála docházel do pracovní skupiny ministerstva kultury k návrhu novely zákona o České televizi. Aktivně jsem tam vystupoval, připomínkoval, argumentoval... Text, který jsme dostali 11. 7. 2000 jako výsledek našeho společného několikaměsíčního snažení, mne neuspokojoval. Proto jsem k němu připojil připomínky, které vesměs pokládám za stále aktuální.

Nemaje valnou zkušenost s procesem přípravy zákonů, ptal jsem se: proč se mi výsledek naší společné práce jeví jako téměř nicotný? Domnívám se, že tomu tak bylo proto, že se nám nepodařilo zaujmout a zapojit více poslankyň

a poslanců do práce naší skupiny, jakož i více osobností veřejného života se zájmem o uvedenou problematiku. Veřejná diskuse o této problematice byla dosti hubená. Směr našeho uvažování byl zřejmě neopodstatněně předurčen některými výroky jediného opakovaně přítomného poslance, který nám několikrát sdělil – jakoby „*jménem sněmovny*“ – co by případně bylo „*průchodné*“ sněmovnou, a co ne.

Považuji za chybu, že jsme jaksi zvykově (ještě snad z dob monopolní ČST) a automaticky brali za základ jednání návrhy institucí, které má budoucí novela zákona nově definovat a jimž má dokonce přidělovat úkoly ze zákona – České televize, Českého rozhlasu a jejich rad. Zkusme si odpovědět, kolik a jakých povinností bychom v životě naložili na svá bedra sami sobě, pokud by to záleželo jen na nás samých. Zájem a v jistém smyslu i pohodlí institucí a funkcionářů televizí, rádií a rad veřejné služby jsme tímto postupem nadřadili veřejnému zájmu. Omlouvám se, že jsem tento náš postup neshledal problematickým již dříve, ale některé souvislosti jsem si uvědomil až nad celkem textu.

Některé aspekty přípravy novely jsme tak nedostatečně diskutovali. Jedná se například o „*revoluční nápady*“, které prezentovala na červnovém diskusním fóru FITESu poslankyně Dostálová. Vyjádřila mj. své přesvědčení o nutnosti ustanovení jediné instituce pro veřejnoprávní televizi a rozhlas. Jeden z přítomných poslanců se tamtéž vyjádřil v tom smyslu, že žádné politické zadání sněmovny směrem k vládě ve vztahu k této novele neexistuje. Z toho důvodu jsme se nemuseli v našich úvahách a závěrech příliš omezovat údajně dopředu definovanou politickou vůlí sněmovny k jedinému možnému („*průchodnému*“) způsobu výběru a volby rad, počtu radních, počtu institucí veřejné služby, způsobu financování, vyjmenování nebo nevyjmenování jednotlivých historicky vzniklých studií v zákoně apod. Mám za to, že jsme tudíž mohli uvažovat o více variantách způsobu volby rady a připravit k diskusi ve vládě a případně i v parlamentu více variantních řešení s komentáři.

Vůbec jsme neměli na stole, a tudíž nediskutovali nejen komplexní návrh FITESu ze dne 26. dubna 2000 předložený mj. i ministerstvu, jakož i dřívější dílčí návrhy otevřené pracovní skupiny OPSTV – DNZ z 2. 12. 1999, které jsem zaslal několika poslancům a na vyžádání i dr. Maríně Landové na

počátku spolupráce s ministerstvem kultury. Organizátoři setkání v Divadle Na Zábradlí tehdy seznámili přítomné mj. s návrhem na rozšíření počtu členů Rady ČT na 25, aby veřejnost byla reprezentována lépe než doposud (pouhými zástupci politických stran) strukturou občanské společnosti. Část rady by měla být volena Poslaneckou sněmovnou a část Senátem, ale vždy pouze na návrh občanských sdružení a dalších organizací reálně existujících a působících v občanské společnosti. K diskusi byl předložen návrh § 4 v pracovním znění:

„Rada České televize

§ 4

(1) Orgánem, jímž se uplatňuje právo veřejnosti na kontrolu tvorby a šíření programu České televize, je Rada České televize (dále jen „Rada“). Rada má dvacet pět členů.

Patnáct členů Rady volí a odvolává Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky a deset členů Rady volí a odvolává Senát Parlamentu České republiky tak, aby v ní byly zastoupeny významné regionální, politické, sociální a kulturní názorové proudy.

Kandidáty na člena Rady navrhuje významné kulturní, regionální, politické, odborové, církevní, školské, vědecké, ekologické, etnické a zájmové organizace a sdružení podle následujícího klíče:

3 členy volené Poslaneckou sněmovnou a 2 členy volené Senátem navrhuje kulturní organizace,

3 členy volené Poslaneckou sněmovnou a 2 členy volené Senátem navrhuje politické strany a hnutí,

2 členy volené Poslaneckou sněmovnou a 1 člena voleného Senátem navrhuje regionální organizace,

2 členy volené Poslaneckou sněmovnou a 1 člena voleného Senátem navrhuje církevní organizace,

1 člena voleného Poslaneckou sněmovnou a 1 člena voleného Senátem navrhuje odborové organizace,

2 členy volené Poslaneckou sněmovnou a 2 členy volené Senátem navrhuje školské a vědecké organizace,

2 členy volené Poslaneckou sněmovnou a 1 člena voleného Senátem navrhuje etnické a zájmové organizace.“

V poslední době se stala aktuální diskuse o právu Rady, která je již dávno orgánem, jímž se „*uplatňuje právo veřejnosti na kontrolu tvorby a šíření programu České televize*“. Otázka, kterou nikoho v pracovní skupině nenapadlo se zabývat: Jakou formou má Rada toto právo veřejnosti vůči ČT uplatňovat? Lze považovat za cenzuru v rozporu s ústavou nebo zásah do exekutivního řízení ČT, jestliže Rada za tímto účelem zvolená dospěje k nějakým subjektivním názorům na jednotlivé pořady, a dokonce i moderátory? Nesdílím tento názor. Důležité je, jak management a další pracovníci ČT s těmito impulzy budou pracovat. Je překvapivé, že 9 radních dospělo v dopise Rady ČT generálnímu řediteli z 24. 10. 2000 k jednomyslné shodě – zejména to pokládám za lapsus. Kdyby se tak stalo na veřejném zasedání Rady, pak bychom snad měli příležitost tuto skutečnost lépe pochopit. Již fakt, že se Radě tímto nezvykle ostrým stanoviskem podařilo vyvolat veřejnou diskusi, je jednoznačným pozitivem.

Může a má Rada uplatňovat právo veřejnosti na kontrolu tvorby a šíření programu a jak?

Vraťme se však k mému návrhu zákona.

„(2) a) Významnými kulturními organizacemi pro účely § 4 odst. (1) tohoto zákona jsou:

PEN, Rada České filharmonie, Rada Národního divadla, Obec architektů, Obec spisovatelů, Spolek Mánes, Amnesty int., Křesťanská akademie, FITES, Česká filmová akademie, Umělecká rada AMU, Vědecká rada FSV UK (a případně další v tomto paragrafu uvedené organizace).

b) Významnými regionálními organizacemi pro účely § 4 odst. (1) tohoto zákona jsou: *Rada měst a obcí ČR, Rada hejtmanů (a případně další v tomto paragrafu uvedené organizace).*

c) Významnými politickými organizacemi pro účely § 4 odst. (1) tohoto zákona jsou: *ČSSD, ODS, KDU-ČSL, US, ODA, KSČM, ČSNS, DEU, SDZJ, CEP, Mladí sociální demokraté (a případně další v tomto paragrafu uvedené organizace).*

d) Významnými odborovými organizacemi pro účely § 4 odst. (1) tohoto zákona jsou: *ČMKOS, Syndikát novinářů, Herecká asociace, Asociace filmových kameramanů, Lékařská komora, Unie soudců, Asociace režisérů, Asociace filmových a televizních střihačů, Advokátní komora (a případně další v tomto paragrafu uvedené organizace).*

e) Významnými církevními organizacemi pro účely § 4 odst. (1) tohoto zákona jsou: *Ekumenická rada církví, Rada židovských obcí v ČR (a případně další v tomto paragrafu uvedené organizace).*

f) Významnými školskými organizacemi pro účely § 4 odst. (1) tohoto zákona jsou: *Rada vysokých škol, Konference rektorů VŠ, Sdružení ředitelů gymnázií v ČR (a případně další v tomto paragrafu uvedené organizace).*

g) Významnými vědeckými organizacemi pro účely § 4 odst. (1) tohoto zákona jsou: *Akademie věd ČR, CERGE (a případně další v tomto paragrafu uvedené organizace).*

h) Významnými ekologickými organizacemi a sdruženími pro účely § 4 odst. (1) tohoto zákona jsou: *Hnutí Duha, Greenpeace, Jihočeské matky, Pražské matky (a případně další v tomto paragrafu uvedené organizace).*

i) Významnými etnickými organizacemi a sdruženími pro účely § 4 odst. (1) tohoto zákona jsou: *ROI, Svaz Slováků v ČR, Svaz Poláků v ČR, Svaz Němců v ČR (a případně další v tomto paragrafu uvedené organizace).*

j) Významnými zájmovými organizacemi a sdruženími pro účely § 4 odst. (1) tohoto zákona jsou: *Obec Sokolská, ČSTV, Svaz myslivců, Svaz zahrádkářů, Klub za starou Prahu, Svaz komínářů (a případně další v tomto paragrafu uvedené organizace).“*

Vyjmenování organizací oprávněných podávat návrhy kandidátů na člena Rady přímo v zákoně (jako je tomu např. v Německu aj.) je v mém návrhu jen naznačeno a očekávám, že bude v připomínkovém řízení ministerstvem vnitra, které je registruje, a dalšími náležitě doplněno.

„(3) a) Oprávněné organizace a sdružení své řádně zdůvodněné návrhy s podrobnými životopisy, písemným souhlasem a případně dalším vyjádřením kandidátů předkládají na výzvu Ministerstvu kultury ČR – OHSP.

b) Ministr kultury zajistí vhodnou formou (internet, ČTK, veřejná deska apod.) zveřejnění všech došlých návrhů kandidátů včetně jejich životopisů po dobu min. 1 měsíce a shromáždí připomínky veřejnosti k jednotlivým návrhům, které po 1 měsíci („ohlášek“) předá Parlamentu ČR.

(4) Poslanecká sněmovna PČR volí 15 členů Rady ČT podle § 4 odst. (1) zákona z předložených kandidátů do 1 měsíce po předání podkladů Ministerstvem kultury ČR a má právo jí zvolené členy Rady z vážných důvodů odvolat.

(5) Senát PČR volí 10 členů Rady ČT z dosud nezvolených navržených kandidátů postoupených sněmovnou do 1 měsíce od ukončení volby sněmovnou. Senát má právo jím zvolené členy Rady ČT z vážných důvodů odvolat.

(6) V případě neúspěšné volby se celý proces opakuje.“

Naše přemítání o budoucí podobě zákonné úpravy televize a rozhlasu veřejné služby v pracovní skupině na ministerstvu limitovalo i zadání legislativního plánu vlády: „pracovat na novele“, tedy držet se osnovy stávajícího zákona, které jsme respektovali. Členka mediální komise sněmovny na čtvrtletním diskusním fóru FITESu v červnu 2000 však prohlásila, že ona nestojí o jakoukoliv novelu, ale že je na čase uvažovat o zcela novém zákonu. Mám za to, že by bylo třeba vést širokou diskusi

o všech existujících návrzích, shromáždit vždy argumenty pro a proti, aby tak vznikl komplexní podklad pro následný rozhodovací proces.

Dovolím si připomenout vlastní dřívější návrh paragrafu 2 a 3:

„§ 2 Televize veřejné služby

Česká televize poskytuje službu veřejnosti České republiky (dále jen službu) šířením a tvorbou televizních pořadů na celém území České republiky. Touto službou Česká televize přispívá k prohlubování a rozvoji demokracie a vytváření soudržnosti ve společnosti. Tato služba je založena na úctě k lidským právům, svobodě, zákonům, ohleduplnosti k životnímu prostředí, úsilí o kvalitu, rozmanitost, kulturní různorodost a pluralitu.

Službou pro potřeby tohoto zákona se rozumí zejména:

- a) poskytování objektivních, ověřených, všestranných a vyvážených (souborů?) informací veřejnosti pro svobodné vytváření názorů,*
- b) vysílání širokého výběru kvalitních informativních, vzdělávacích, uměleckých a zábavných pořadů,*
- c) zprostředkovávání veřejnosti děl domácích, evropské a světové filmové a televizní tvorby,*
- d) vysílání, výroba a nákup pořadů, které ve svém celku chrání, rozvíjejí a představují ducha a originalitu národní kultury a spoluvytvářejí širší evropské povědomí i vědomí globální odpovědnosti lidského společenství,*
- e) poskytování informací o většinových i menšinových společenských skupinách z hlediska veřejného zájmu, ať už jde o různost náboženství, kulturu, rasu, pohlaví či sexuální zaměření,*
- f) vytváření svobodného veřejného prostoru – zajištění práva na sebevyjádření a široký přístup ke komunikaci, úsilí o kvalitu, rozmanitost, kulturní různorodost a pluralitu,*
- g) zprostředkovávání veřejnosti informací o výsledcích vědy, výzkumu, techniky a technologiích,*
- h) ověřování a zavádění nových televizních, filmových a vysílacích technologií a tvůrčích postupů.*

§ 3 Poskytování veřejné služby

Česká televize provádí službu podle § 2 tohoto zákona zejména tím, že:

- a) provozuje televizní vysílání nejméně na dvou vlastních televizních okruzích v rozsahu podle § 3a,
- b) vysílá, vyrábí, nakupuje a prodává televizní pořady,
- c) zřizuje a řídí televizní studia a síť vlastních zpravodajů,
- d) vytváří archivní fondy, udržuje je a podílí se na jejich využívání jako součásti národního kulturního bohatství,
- e) opatří alespoň 25 % vysílaných pořadů skrytými nebo otevřeným titulky pro sluchově postižené,
- f) podporuje rozvoj české kinematografie (produkce a koprodukce),
- g) zajistí, aby alespoň na jednom programu byl poskytován 24hodinový programový a zpravodajský servis,
- h) zajistí, aby evropská díla tvořila více než 50 % vysílacího času na každém jejím programu,

ch) zajistí, aby nejpozději od roku 2001 tvořila produkce evropských nezávislých producentů nejméně 10 % vysílacího času,

- i) poskytuje jako součást služby zrcadlové účetnictví na internetu,
- j) poskytuje veřejnosti frekvenční analýzu osob, politických stran a komerčních aj. subjektů ve svém vysílání.

§ 3a

České televizi se vyhrazuje k použití síť vysílačů s potřebnou částí kmitočtového spektra, umožňující pokrytí území České republiky obrazovým, zvukovým a datovým signálem s využitím nejméně dvou vysílacích okruhů a prostřednictvím distribuce signálu cestou pozemních tras a satelitního přenosu.“

Epilog

Mé předcházející připomínky a návrhy nebyly vzaty v potaz. Z důvodů pracovního pobytu mimo republiku jsem se omluvil, že nemohu být přítomen zasedání pracovní skupiny na ministerstvu dne 3. 10. 2000 a kolega Martin Skyba mě posléze informoval, že mé připomínky, z nichž mnohé stále pokládám za věcné a diskuse hodné, byly shledány „nezpracovatelnými a extrémními“. A to je konec mé práce pro novelu zákona o České televizi.

Autor je pedagogem katedry dokumentární tvorby FAMU, režisérem, kameramanem a publicistou. Pořady realizované pro Českou televizi – dokumentární filmy: *Diagnóza 90 aneb malé české a slovenské rituály* © ČST 1991, *Zpráva o cestě za tlustou čáru* © ČT 1994, *Alois mezi námi* © ČT 1994, *Americký zápisník Vladimíra Mertvy* © ČT 1994, *Opus Bonum Anastáze Opaska* © ČT 1995, *Země bez hrdinů, země bez zločinců...* © ČT 1996, *Cesty do nebe* © MV 1996, *Nenechám tu rozvaliny* © ČT 1998, *Cikáni jdou* © ČT 1999, *Cesty Zdeňka Mácala* © ČT 1999, *Proti komunismu se zbraní v ruce* © ČT 1999, *Cesty víry* © ČT 2000; režie 25 dílů satirického pořadu alternativní zábavy *Dvaadvacítka* © ČT 1996 – 1999 a další.

▶ ▶ Televize jako okno
do světa

Televize jako okno do světa – s jakou vyhlídkou?

Česká televize nás tu a tam upozorní, že „žije s námi“. Neurotický divák by si to mohl vysvětlit poněkud orwellovsky, i když televize to jistě myslí dobře – chce s námi trávit co nejvíc času a plnit naše přání. Protože všem se zalíbit nemůže, snaží se uspokojit především zájmy většiny, tedy tak zlověstně zvaného masového diváka. Ten je ale pro kýžené soužití partnerem nestálým a proradným. Spolehnout se na něj jen v jednom – z nabídky existujících televizních společností neomylně volí program nejstupidnější a nejvulgárnější. Přála bych si, aby se Česká televize o své příznivce ucházela důstojně a bez podbízivosti.

Pomyslné okno do světa nám otvírá Producentké centrum převzatých pořadů. Zaslouží si chválu, které se mu v tisku příliš nedostává, a jak je to s ohlasy diváků, netuším. Ale aniž bych chtěla lézt do zelí znalcům lidských duší, byla bych při posuzování „dopisů diváků“ opatrná a programové oddělení by se při výběru nemělo nechat zastrašit názory pisatelů. Předpokládám, že mírné bytosti, které sledují například cyklus iránských filmů, nepíší exaltované děkovné listy. Příspěvek na téma „co přinesl listonoš“ bych si na konferenci ráda vyslechla či někdy přečetla (pokud možno s komentářem psychologa).

Stejně tak ráda bych se dozvěděla od dramaturgů pořadů ze zahraničí, s jakými potížemi se potýkají – a nemyslím jen ty finanční. Navrhují například pořady a filmy, které jsou zamítnuty kvůli obavám z nízké sledovanosti? V každém případě těmto lidem patří díky za množství výborných dokumentů, naučných seriálů a celovečerních filmů, jejichž prostřednictvím jsme v uplynulých deseti letech nahlédli do všech koutů světa (dokumenty o přírodě a umění, portréty významných umělců, cykly filmů slavných režisérů i méně známých kinematografií, Simpsonovi, Monty Python a další).

Pokud jde o časové rozložení pořadů v průběhu dne, ideální situace nenastane nikdy. Už jsem se smířila s tím, že nebudu-li každou chvíli něco nahrávat na video, některé odpolední pořady zkrátka neuvidím. Tahle „nazlobenost“ na druhé straně svědčí o tom, že i přes den se vysílá solidní program (platí to zejména o ČT2), a chápu nemocné či důchodce, kteří netouží trávit odpoledne s bábovkou u romantické telenovely, ale chtějí vidět třeba zajímavý dokument. Loni v létě jsem odevzdaně hleděla na znamenité islandské filmy v hloubi noci, v strašidelném půlnočním čase, kterému v BBC říkají „hřbitovní“ (graveyard slot). Pro mnohé příslušníky „pracující inteligence“ je ovšem nepřijatelná i doba v půl desáté večer, a mnoho znamenitých zahraničních klubových filmů tak stihne osud slabé sledovanosti.

Připomínku mám k premiérám kvalitních filmů v létě – letos si nízkou sledovanost vysloužil hudební snímek Woodyho Allena *Všichni říkají: miluji tě*. Není divu, když lidé v létě nejenom cestují, ale dokonce si někdy ještě ve 21.30 svévolně pečou buřty nebo hrabou seno. Léto je nepochybně dobrý čas pro reprízy – letos mě potěšil například *Tichý muž* a další starší zahraniční filmy.

Vítám zprávu, že Česká televize chystá cyklus *Evropané* o výrazných osobnostech evropské kultury. Obzvlášť si cením záměru, aby rozhovor vedl člověk, který má k portrétovanému vztah. Věřím, že se tak pořad vyhne povrchnosti a stereotypním otázkám. Podobné profily by se jistě daly natočit i o mimoevropských osobnostech, které navštíví Českou republiku. Už dnes by bylo dobré zajímat se například o hosty příštího Festivalu spisovatelů. Ukázkou dokonalého portrétu je podle mne dokument o americkém básníkovi Galway Kinnelovi, natočený jeho překladatelem Antonínem Přidalem.

V americkém snímku *Poslední magnát*, vysílaném v srpnu na ČT2, vysvětluje šéf filmového studia producentům, že hodlá natočit kvalitní, ale prodělečný film, který nepřinese zisk, zato společnosti vytvoří dobré jméno seriózního podniku. Totéž platí o České televizi. Hodnotnými pořady s nízkou

sledovaností si nevydobude lásku přízemních diváků, které odpuzuje všechno, co se vymyká jejich zkušenosti, zato si získá respekt a dobrou pověst. A divákům přeju, aby z okna, které jim Česká televize otvírá, byla vždy zajímavá a inteligentní podívaná.

Autorka je tlumočnice a překladatelka. S Českou televizí spolupracuje jako autorka filmových titulků.

Film v televizi a jeho působení

Veřejnoprávní televize, jakou je Česká televize, by v ideálním případě měla při výběru zahraničních audiovizuálních pořadů dramatických i dokumentárních (ať již filmových, televizních či původně určených pro video) slučovat dvě kritéria – vedle požadavku na diváckou atraktivitu, který funguje jako důležitý motivační faktor, ať již je tato okolnost přiznávána či nikoli, je to rovněž obeznamování se současnou i minulou tvorbou jednotlivých zemí.

I.

Při výběru pořadů rozhoduje jednak nabídka majitelů monopolních práv, jednak osobní iniciativa každého z příslušných dramaturgů, jednak bez pochyb i finanční nároky. Stěží se prolomí praktiky, kdy objednávky musí být vázány do balíků; tato praxe vylučuje nákup jediného konkrétního díla či konkrétních děl bez dalších přivažků. Skladba těchto balíků prozrazuje, že na žádané tituly jsou vázány další, již méně žádoucí, zpravidla seriálový balast. Mechanické přijímání těchto zakázek možná šetří čas i zmenšuje pracovní zatížení, avšak programovou nabídku zahrnuje podřadnostmi.

Pokud příslušný dramaturg, odpovědný za určité teritorium, je podrobně obeznamen s tamějším děním a má přesnější představu o titulech, které by chtěl získat (postupuje tedy opačnou cestou – namísto zvenčí přijímaných nabídek sám iniciuje nákupy), naráží na řadu těžkostí, počínaje někdy obtížným sháněním majitelů monopolních práv, případně jejich neochotou. Díky této snaze se však například daří v programové nabídce vytvářet mimořádně záslužné autorské cykly, jak se děje zejména na programu ČT2.

Výběr pořadů ze zahraničí je však také závislý na prioritách programového oddělení České televize. Dramaturgové sami, odpovědní jen za výběr a českou verzi díla, totiž nerozhodují o uvedení příslušného titulu. Zdá se, že představy pracovníků programového oddělení o tom, co je záhodno upřednostnit a co nikoli, někdy nabývají notně svérázných podob, možná ovlivňovaných i osobními zálibami. Dochází tak jednak k přesouvání významných titulů do okrajových časů (např. animovaná trilogie v Anglii i jinde kultovních příhod Wallace a Gromita), jednak dokonce k nežádoucímu hromadění k vysílání přichystaných děl, jejichž uvedení se léta odkládá a o jejichž zařazení na obrazovku někdy rozhoduje jedině blížící se konec monopolních práv – v takovém případě premiéru i reprízu od sebe dělí sotva několik týdnů (viz například anglický film Srpnové velryby atd.).

Tato praxe vede i k odmítání některých „menšinových“ teritorií, údajně kvůli diváckému nezájmu – například zemí bývalé sovětské zóny, ale také Řecka, Španělska, Portugalska, Skandinávie atd. Tak třeba za prvních devět měsíců letošního roku byl v premiéře uveden jediný maďarský film, z Řecka žádný atd. Bývají ještě uváděny filmy již zakoupené pro kina, avšak vlastní iniciativa vyhledávající i tituly v Česku jinde neuváděné je spíše mizivá.

Jistou snahu přiblížit filmové i televizní dění zaznamenáme u anglicky mluvené tvorby, rovněž s přiblížováním frankofonní oblasti lze vyslovit spokojenost, částečně též u italské a anglické, i když zahrnované druhořadými produkty – zaznamenáme například absenci významného režiséra Mika Leigha, z jehož u nás neznámých děl (a nalezneme mezi nimi i pozoruhodné televizní inscenace) nebylo uvedeno ani jediné. Veřejnoprávní televize by se neměla zaměřovat jen na současná díla, ale měla by přibližovat významné etapy ve

vývoji světové kinematografie – počínaje stále zanedbávanou němou érou. Nezbyvá než tuto oblast uzavřít konstatováním, že mapování mnohých teritorií zůstává spíše náhodné, bez pevnější představy o tom, co důležitého tam vzniklo i vzniká.

Poněkud podceňovaným problémem jsou české názvy. Bývají vedeny snahou co nejadekvátněji přeložit původní originál, ale někdy pomíjejí názvy již zavedené jinými médii (při předchozím uvedení v kinech, na videu či v jiné televizi). Příklady z letošního roku: Snímek *Chasing Amy* se na videu uváděl jako *Zoufalec*, v ČT se objevil jako *Hledám Amy*. Snímek *Second Best* známe z kin pod názvem *Ten nejlepší*, ČT jej obdařila titulem *Druhý nejlepší*. Snímek *Widows' Peak* měl distribuční název *Vdovy z Widows' Peak*, ale ČT jej přejmenovala na *Návrší vdov*. Snímek *Zebrahead* byl nejdříve uveden na HBO jako *Barva lásky*, letos na ČT coby *Zebří hlava*. Dochází tak k rozkolísání českého názvového systému, kdy k témuž filmu se poji několik variant překladu (v nejhorším případě až osm, pokud by se lišily názvy pro uvádění v kinech, na videu a v jednotlivých televizích – ČT, Nova, Prima, TV 3, HBO, Hallmark).¹

Velice sporným bodem v konstrukci televizního programu v České televizi, pokud se takový princip stane nedotknutelným principem, je členění programu do schématických oken. Je patrná snaha každému dni přisoudit stabilní vysílací termíny, které by se co nejméně posouvaly. V takovém případě je nejideálnější televizní seriál, který by pokud možno zaplnil celý kalendářní rok a jehož délka by byla stabilní. Tento postup je zvláště zhoubný v případě dokumentů, které se do předem vymezeného času (například hodinového) nemusí vejít, pokud jsou delší – v takovém případě jsou diskriminovány tituly přesahující stanovenou délku, byť by byly jakkoli přínosné.

Pokud není vůbec zavedeno schématické okno pro určitou tematickou oblast (a to platí zejména pro dokumentární pořady), není rovněž myslitelné uvedení pořadu, který by do ní spadal. Dochází k absurdní situaci: dramaturg smí nakupovat pouze pořady pro určitý programový typ, schválený předem jak ředitelstvím programu, tak ekonomickým vedením. Následky jsou zřejmé: pokud dramaturg ví, že by mohl narazit, sporným titulům se pro jistotu vyhýbá.

Takovou situaci považuji za krajně nezdravou – domnívám se, že o prioritách vysílání by měli spolurozhodovat i dramaturgové.²

II.

Hojně diskutovanou otázkou je rovněž vyznění filmů původně určených pro velké plátno a kolektivní vnímání na malé, vše miniaturizující obrazovce, často sledované jako pouhá kulisa při jiných činnostech. Při rodinné seanci se jen stěží prosadí těsné emocionální sepětí, jaké může nastat v kině. Potvrzuje to i italský semiotik Umberto Eco: „*Vizuální techniky nás uvádějí do nové psychologické dimenze, kterou si zatím nedokážeme plně uvědomit. Což platí jak pro film, tak zejména pro televizi, zvláště budeme-li mít na zřeteli, že při televizním recipování je hypnotická fixovanost diváka izolovaného v davu, který má kolem sebe v kině, v rodinném prostředí u obrazovky korigována mnohem většími možnostmi věnovat pozornost něčemu docela jinému.*“³ Ačkoli u televize kvalita barevného obrazu i zvukové efekty milovými kroky směřují vpřed, uvedení filmu v televizi (či na videu!) zůstává pouhou informací o něm. Stále platí postřeh amerického teoretika Marshalla McLuhana, který v 60. letech napsal: „*Televizní obraz je dnes mozaikovou sítí světlých a tmavých bodů, kterou filmový obraz nikdy není, a to ani v těch případech, kdy je obrazová kvalita filmu velmi slabá.*“⁴ Takto se vyslovují někteří zásadní zastánci klasické filmové projekce i dnes, třebaže zůstávají v drtivé menšině a jejich stanoviska jen málokdo bere vážně.⁵ Režisér Krzysztof Kieślowski dokonce tvrdil, že „*zatímco v kině je předvádění filmu kulturním počinem, v televizi se stává propagandistickým aktem.*“⁶

Zhlédnutí filmu na televizní obrazovce se však stalo běžně přijímaným fenoménem: ostatně většinu filmů spatří v kinech řádově desetitisíce návštěvníků, kdežto televizní sledovanost dosahuje i stonásobně vyšších hodnot. Právě televize tak přijímá podobu média, které nejenže spotřebovává bezkonkurenčně největší počet filmů, ale zároveň přitahuje šiky diváků, kteří by příslušný film zřejmě nikdy nespatri – ať již proto, že kino nemají v přijatelné blízkosti, či je pro ně drahé, takže stejně čekají na televizní uvedení. To se pro ně změnilo v běžný způsob prezentace.

Padly tak někdejší výhrady spatřující v zařazování filmů na obrazovku stejnou nesourodost jako v uvádění divadelních záznamů. Ostatně v prvních letech existence televize nebyl zkoumán přednostně fenomén vysílání filmu v televizi, větší pozornost si vydobily aktuálněji pocíťované ryze televizní formy, které kdysi fascinovaly, které oslovovaly zřejmě intenzivněji než dnes, protože dnes je přijímáme jako samozřejmost, navíc znevýhodněnou sugestivnějšími fabulacemi hraných filmů – totiž přímý přenos a živé vysílání hry, přičemž druhá položka z televizního vysílání prakticky vymizela.⁷

Ostatně stále zřetelněji se stírá rozdíl mezi díly prvotně určenými pro obrazovku a díly teprve druhotně se na ní objevivšími. Stírá se rozdíl i mezi použitým nosičem – videozáznam se vyrovnává klasickému filmovému pásu. Posuzujeme-li současnou produkci, v obou případech je položen důraz na klipovou akčnost vyprávění, na jasně čitelná výstavbová schémata zpracovávající na úrovni melodramat takzvané „příběhy ze života“, zpravidla zachycující nějakou vyhrocenou rodinnou konstelaci (nevěra či maniakálnost partnera, nemoc, ohrožení dítěte atd.).

V obou případech zaznamenáme důraz na detaily, na ponuru atmosféru – moderní snímávací technika dovoluje evokovat noční či jinak potměšile scenerie bez výraznějšího přisvětlování. Právě v těchto aspektech, tedy jednak ve zrychleném a současně jakoby těkavém tempu vyprávění, jednak v modelaci prostoru osvětlením, se současná tvorba liší od té, která pochází z předešlých desetiletí. Rovněž užití počítačových technik dovoluje manipulaci s obrazem dříve jen stěží myslitelnou. Lze pozorovat opačný mechanismus: pokud se dílo, původně určené jen pro obrazovku, promítne na filmovém plátně, intenzita jeho působení se umocňuje (pokud neruší eventuální primitivita pojednání či vyprávěčský kolaps).

Ačkoli dnešní možnosti televizní prezentace filmového díla, vedle technické dokonalosti i zásluhou zpravidla vyhovujícího dabingu či podtitulků, jsou nesrovnatelné s poměry panujícími v minulých desetiletích (např. Ladislav Smoljak dokládá, jak počátkem 60. let televizní uvedení zcela zničilo divácký zážitek z francouzské komedie *Můj strýček* – černobílá obrazovka nedovolila převést práci s barevnými kompozicemi a stažená hlasitost originálu kvůli odosobněnému čtenému simultánnímu překladu zatemnila původní zvukovou

stránku⁸), nadále platí, že televize zatím nedokáže zprostředkovat plnohodnotný vjem. Ostatně praktiky podobné právě popsanému případu přetrvaly až do 90. let – stačí připomenout stanici Premiéru (dnes Primu) v jejich začátcích, kdy obecenstvu nabízela neuvěřitelné zhůvěřilosti: jedním hlasem simultánně překládané americké filmy původně nadabované do italštiny!

Současně je však obrazovka jediným zdrojem nabízejícím zhlédnutí filmů již stažených (ať již nedávno, či před dávnými časy) z programů kin, případně tam zcela absentujících. Běžný divák totiž nemá šanci spatřit na plátně jiné filmy (nanejvýš s výjimkou archivního kina) než ty právě uváděné v premiéře. V tomto ohledu je role televize, speciálně programu ČT2, nezastupitelná, protože videonabídka nezahrnuje významná klasická díla a málokdy skýtá soudobě náročnější snímky. Domnívám se, že Česká televize by mohla ještě větší důraz klást na zpřístupňování celosvětové filmové (a možná i televizní) klasiky než doposud. Také je nutné vzít v úvahu, že s dospíváním každé další generace – tedy v patnáctiletých intervalech? – by mělo být samozřejmě opakování již jednou vysílaných děl.

Kinematografie totiž zůstává jedinou oblastí, která dosud blokuje volnou šířitelnost svých děl. Zatímco jakoukoli knihu si lze bez časového omezení koupit či vypůjčit, zatímco existují volně dostupné hudební nahrávky, zatímco výtvarná či sochařská díla lze vyhledat v galeriích a muzeích, film takovou otevřenost šíření zatím neposkytuje (i když v zahraničí, nanejvýš v USA, Velké Británii či Německu, je nabídka filmových titulů na videu daleko obsáhlejší a pestřejší než v Česku).

III.

Hojně diskutovanou otázkou je zpětný odraz televizního vysílání na lidskou psychiku. Zkoumá se psychická závislost na televizi, zejména pak u dětí. Výjevy šířené obrazovkou a z nich plynoucí významy bývají přijímány jako realita sama, nikoli jako její určitá, více či méně přesná, více či méně zavádějící interpretace. Dalším neuralgickým bodem je návodnost zobrazení, zvláště pak v souvislosti s dětským divákem. Zejména přitažlivost násilí

(eventuálně sexuálně zbarveného) zřejmě pramení z jakýchsi atavismů v především mužské psychice; jakoby se zhmotňují navenek nepřiznané sny a fantazie.

Původním i převzatým dramatickým pořadům v televizi bývá vyčítána přemíra bezcitnosti, krutosti, jsou obviňovány ze šíření mravního rozkladu. Musíme však připustit, že i v minulosti se často stávalo, že z demoralizujícího působení byla obviňována díla, která tuto demoralizaci popsala a zobrazila. Dohady, jakým směrem se vlastně ubírá vliv (zda film ovlivňuje tvářnost reality, či je tomu naopak), lze předběžně uzavřít v tom smyslu, že prostupování se jistě děje souběžně oběma směry. Dílo ukazující určitou realitu může tuto realitu samo dále formovat třeba poskytováním určitého vzoru. To je případ některých kultovních děl, třeba amerických snímků *Rebel bez příčiny* či *Bezstarostná jízda*.

Rovněž není zcela pravdou, že by eskalace násilností byla záležitostí až současné doby – stesky na upadající mravy zásluhou nevhodných filmů provázejí kinematografii od jejich začátků. Ostatně hrůzné vraždění a patologické vztahy nalezneme v Shakespearových dramatech, znala je už antika. Čím jiným jsou osudy Oidipovy?

Takže problém netkví v samotném zobrazení násilnosti fyzického i psychického rázu či jinak problémového jednání, ale ve způsobu tohoto zobrazení a katarzním účinu. Doslovnost bojových scén a brutálních výjevů otupuje diváckou vnímavost, která pak není schopna vnímat náznak, není schopna domýšlet přímo nevyřčené či nezobrazené. Katarze, prozkoumaná a požadovaná již Aristotelem, se nekryje s pouhým mravním ponaučením, je to hluboké souznění a soucítění s příběhem, tak říkajíc očistění duše.⁹ Máloukteré dílo však takové vyznění nabídne a jen málokdo je schopen aktivně

toto vyznění vstřebat. Naopak vzniká uzavřený kruh, kdy „se divákům nabízejí stále horší programy a ti je akceptují jenom proto, že jsou kořeněny různou chuťovou příměsí, to jest násilím, sexem a senzačností. Čím intenzivněji se těchto příměsí užívá, tím více jsou lidé vychováváni k tomu, aby se dožadovali stále vyšších dávek.“¹⁰

Spornou záležitostí je vliv násilnických scén na dětské či adolescentní diváky. Je jisté, že nejsou schopni vnímat dílo v celém jeho myšlenkovém kontextu, že registrují jen jednotlivé detaily, zpravidla takové, které provokují svým ztvárněním (a to dokonce i v animovaných groteskách!). Protože ještě nedomýšlejí rozdíly mezi fikcí takového zobrazení a případnými důsledky v realitě, přebírají ochotně takové vzorce chování a jednání, považující je za běžné. Napomáhá tomu navíc nápodoba s nimi spřízněných skutků, které vidají ve své rodině, ve svém okolí.¹¹

Lze uzavřít, že špatný vliv televizního (či jakéhokoli jiného) pořadu, knihy atd. není zásadně diskvalifikující – záleží na mravní vyspělosti divákově, v případě dětského či adolescentního diváka i na rodinném prostředí. Může ovšem vyburcovat osobnost zprimitivnělou, nemluvě o narušené; pak zřejmě opravdu nabírá podobu spouštěcího mechanismu, kterým by se ovšem mohlo stát i cokoli jiného. Přitažlivost televize ovšem rychleji vybízí k naprosté sebeidentifikaci a proměně fikce ve skutečnost. Velice proměnná je pak i míra zžitkování přinášených údajů, jejich bezvýhradné přijetí totiž vylučuje odstup spojený s kritickým zhodnocením. Výmluvný je citát z jedné americké studie: „Televize vzdělává nejvíce ty, kdo už jsou vzděláni, a ti také nesledují jen ji. Naproti tomu minimálně vzdělává nevzdělané, kteří navíc sledují jen ji. Tato informační propast se stále prohlubuje.“¹²

O ohni se tvrdívá, že je dobrý sluha, ale zlý pán – a tentýž příměr platí i pro televizi.

Odkazy:

- ¹ Další případy až křiklavě špatných českých názvů zmínil např. Vladimír Hendrich v Týdeníku Televize (1994, č.15, str.19).
- ² Rozhovory s televizními dramaturgy, kteří se ovšem převážně vyjadřují k pořadům, které již nakoupili nebo by chtěli nakoupit, nikoli k úskalím své práce, otiskl *Film a doba* (2000, č. 1, str. 29–31).
- ³ Umberto Eco: Skeptikové a těšitelé, Praha 1995, str. 359.
- ⁴ Marshall McLuhan: Jak rozumět médiím, Praha 1991, str. 290.
- ⁵ O rozdílech ve vnímání filmu na plátně a na obrazovce pojednává mnoho statí i knih. Velice podnětný je například sborník studií *Film i telewizja*, vydaný roku 1982 v Polsku.
- ⁶ Krzysztof Kieślowski: Funkcje filmu w telewizji i w kinie; Kino, 1978, č. 1, str. 21.
- ⁷ Jan Kučera: Setkání s televizí, Praha 1964.
- ⁸ Ladislav Smoljak: Televize a umění; in: Čtyřikrát o televizi, Praha 1961, str. 131.
- ⁹ Aristoteles píše: „*Je tedy tragédie zobrazení vážného a uceleného děje s určitým rozsahem, a to takové, při němž se používá řeči zkrášené v každém úseku příslušnými prostředky zvláště, děj se nevypráví, ale předvádějí se jednající postavy a soucitem a strachem se dosahuje očistění takových pocitů.*“ (Poetika, Praha 1996, str. 69).
- ¹⁰ Karl Raimund Popper: Moc televize; Lidové noviny 14. 12. 1994.
- ¹¹ Bohuslav Blažek: Tváří v tvář obrazovce, Praha 1995, str. 143–187.
- ¹² Tento citát uvádí Bohuslav Blažek v knize *Tváří v tvář obrazovce*, str. 145–146.

Autor PhDr. Jan Jaroš vystudoval Filozofickou fakultu Univerzity Karlovy. Působí jako filmový kritik a historik.

▶ ▶ Televize menšinám

Televize menšinám

Již z takto formulovaného tématu vyplývá, že nejde o to, zda pro menšiny vysílat, nýbrž za jakých podmínek. Když se ovšem snažím nalézt odpověď, narážím nutně na to, že je třeba také definovat, co to ty menšiny jsou. Je snadné se shodnout, pokud jde o romskou menšinu, o lidi s postížením, o skupiny zabývající se ekologií atd. Pro všechny tyto skupiny lidí se dnes už více či méně vysílá. Je dobře, že existují pořady vyhrazené speciálně pro ně, protože potřebují informace, podanou ruku i pocit, že v životě nezůstávají opuštěni. Tady bych mohla klidně svůj příspěvek skončit. Jenže tak jednoduché to není. Problém začíná tam, kde definovat menšinu už není tak snadné.

Téměř každý z nás „většinových diváků“ patří čas od času k nějaké menšině. Patřím k ní i já, protože můj nejoblíbenější program je ČT2. Nejednou už jsem zaslechla hlasy kladoucí otázku, má-li smysl vysílat pro malé procento lidí, když to platíme všichni. Zdá se mi, že tady jsme teprve u jádra věci a teprve tady můžeme klást ty správné otázky. Kde jsou ty hranice, které určí pro kolik lidí se má vysílat a pro kolik lidí už ne? Kdo a jak určí toto procento? Je pro veřejnoprávní televizi důležitá sledovanost? Či lépe řečeno: je sledovanost ten nejdůležitější parametr?

Dnešní doba se ráda ohání vkusem a chutí většiny. Kolik je jedno procento? Je sto tisíc hodně nebo málo? Počítá-li se v milionech, je to málo, v těchto číslech se vždycky pohybovaly totalitní režimy. Jednotlivci je nezajímali. Přitom právě tito jednotlivci mohou mít ve společnosti velký význam. Konečně i v naší historii více znamenali jedinci, kteří byli většinovým proudem zcela opuštěni, a přece svými postoji ovlivňují zásadně i naši současnost. Proto si myslím, že je nejen třeba vysílat pro menšiny, chránit jako poklad ČT2, ale také hledat menšinové prvky v pořadech pro většiny. Nepodbízet se „většinovému vkusu“, ale jít svébytnou a sebevědomou cestou, která nebude vychylovaná větrem momentálních nálad či průzkumů. Tak totiž i tento „většinový divák“ může najít mnohé důležité poznatky

i postoje, které ovlivňují každodenní život. Rezignace na tento úkol znamená učinit z jednoho z nejmocnějších nástrojů ve společnosti jen duchovně upadlé médium, které přispívá k vnitřnímu spánku nás všech.

Abych se však nepohybovala pouze v abstraktních pojmech, uvedu na závěr příklad z toho, co důvěrně znám a na co dostávám nejrůznější reakce ze společnosti, ve které žiji. *Adventní koncerty* jsou vlastně také zaměřené k menšinám, protože ukazují menší skupiny nemocných či postižených a oslovují menší část společnosti, neboť stále ještě je méně těch, kteří je sledují a přispívají, než těch druhých. Přesto se jejich sledovanost i význam stále zvětšují. Když *Adventní koncerty* začínaly, byly zcela na okraji zájmu společnosti. V 90. letech žili lidé spíše politikou a obrovskými změnami, které hýbaly námi všemi. Česká televize se ovšem nenechala znejistit a ve vysílání *Adventních koncertů* pokračovala. Léty se situace začala měnit. Přesto, že se mnohým lidem nedaří právě dobře, vybrané částky stoupají, stoupá i počet diváků, ale hlavně – zvyšuje se porozumění pro lidi v nouzi i touha pomáhat a nevidět pouze svůj vlastní osud, ale dívat se na ty druhé.

Stalo se mi nejednou, že mi prostí lidé říkali, že Vánoce jsou pro ně spojeny s *Adventními koncerty* pro poselství, které nesou, pro pocit, že oni sami mohou myslet na druhé a pomáhat jim. Znamená to, že lidé jsou otevření a pozitivně přijímají to, co se zdálo být zcela na okraji. Nejsme samozřejmě jediní, a to je dobře.

Podívám-li se do budoucnosti, vidím tu dvě cesty. Cestu „krmení“ většinového diváka pilulkami pro spánek a přeplněný žaludek a cestu nabídky pomoci ve všech směrech. Televize by neměla být nástrojem otupování ducha, ale jeho bystření.

Toto všechno je pro mě obsaženo v tématu televize menšinám.

Autorka je divadelní a filmová herečka. Aktivně se angažuje v různých občanských sdruženích a nadacích.

Jinakost – kyslík veřejnoprávní televize

- ▶ „... uznání přirozené důstojnosti a rovných a nezcizitelných práv členů lidské rodiny je základem svobody, spravedlnosti a míru ve světě.“

(Úvod Všeobecné deklarace lidských práv, 1948)

I.

Všeobecná deklarace lidských práv otevřela novou epochu v pojetí legitimacy politické moci, vztahu jedince a státu, postavení individua ve společnosti. Řada dalších mezinárodních úmluv a paktů vzešlých z její inspirace vytvářela právně závazné formy schopné chránit každého člověka před zvlí státní či ekonomické moci.

Podnětem k deklaraci byla mizérie politických, sociálních a duchovních poměrů. Totalitní režimy popřely hodnotu a autonomii individua a občanské společnosti a ponížily stát na nástroj stranického cíle. Praxe těchto režimů předvedly nadmíru přesvědčivě, že proti obecné nelidskosti se může lidstvo bránit jen společným úsilím. Samozřejmě že je poctivé si ihned položit otázku, zda lidská práva v té podobě, v jaké je dnes chápeme, jsou vskutku univerzální, a lze tudíž na všech žádat jejich dodržování, anebo zda jde o produkt jedné kultury, který nelze vnucovat kulturám jiným, založeným na jiném pojetí světa, na jiných tradicích, na odlišných vrozených dispozicích. Žádná skupina nemůže dost dobře tvrdit, že to, na čem se ona shodla, co ona považuje za správné, platí automaticky i pro všechny ostatní. Pakliže přistoupíme na to, že respekt k lidským právům je výrazem mravních závazků, zakotvených v obecné lidské zkušenosti, můžeme hledat odpověď v tom, co je společné rozmanitým kulturám a z jakých východisek vyrůstají. Pátráme-li pod povrchem, se zadostiučiněním odkryjeme, jak si jsou daleko bližší, než

jsme ochotni přiznat, jak jejich deklarovaná jinakost zakrývá ve skutečnosti provázanou příbuznost. Svědectví o tomto poznání, které má v moci smířit nesmiřitelné či inspirovat zarputilou pravdu jedněch, aby přinejmenším respektovala pravdu druhých a realizovaly se obě v koexistenci, mají v moci šířit citlivou a přístupnou formou média. Protože většina komerčních médií je sebestředná a do hlubin jakékoli problematiky sestupuje pouze po šprycích zisku, zbývá nelehká povinnost prosazovat a ochraňovat tuto křehkou nádobu na veřejnoprávních rozhlasových vlnách či televizních signálech.

Kromě aspektů neslevujících z odpovědného profesionálního vypětí, například aktuálního nestraničního zpravodajského servisu – servírovaného stále ještě krásnou a výmluvnou češtinou anebo kvalitního poučení ve sféře rozšiřování vzdělání – díky nementorským, velmi kreativním cyklům dokumentárních filmů či projekce klenotů hrané filmové tvorby – s adekvátním dabingem proslulé české školy nebo prezentace náročných výsledků divadelní, hudební, výtvarné či taneční oficiální a nezávislé scény – ve smyslu pozitivní diskriminace českého diváctva, zpuchřelého planou komercí anebo relaxace u zábavy nepitomoučkého charakteru – na což, chápu, nejsou lidi, neboť Eben je jen jeden, **spatřuji proto smysluplnost veřejnoprávních médií v naplnění poslání OMBUDSMANA**. Zvláště když politická reprezentace není ochotna jeho fyzickou existenci realizovat a předvádí občanům v praxi, jak i v demokratickém systému může arogance moci bezohledně slavit úspěch...

II.

Veřejnoprávní televize jistojistě svou roli ombudsmana naplňuje každodenním životem. Pořady jsou podrobeny kritice diváků, někteří si píší o jiné, další dokáží svým příběhem inspirovat ke vzniku nových. Investigativní relace pomohly jednotlivce usvědčit z nepravostí, nebo naopak jim podaly pomocnou ruku, když bylo nutné domoci se práva. Vyřešit v národě stížnostníků veškeré individuální ublíženectví je však i nad síly veřejnoprávního televizního ombudsmana.

Proto má veřejnoprávní televize spíš dopad v případě, že dokáže dát prostor mozaice většiny menšin většinové společnosti. Vytváření celospolečenských postojů k menšinám je komplikovaným a dlouhodobým procesem ovlivňování společenského vědomí. Podstatně se při něm uplatňují ideologické a religiózní aspekty, právní i medicínské postavení menšiny, vlastní osobní zkušenosti většiny s menšinovým jevem, prezentace a popularizace odborných znalostí a zkušeností a také celkové liberální či konzervativní ladění ve společnosti. Jistě, svoboda a důstojnost každého občana je nejvyšší hodnotou demokratické společnosti a obhájit lidská práva menšin je zákonitým a pozitivním sociálním jevem... Ale teď jak na to?

Není mým úkolem ani ctižádostí vymezit množinu menšin, které si zaslouží mít pevné vysílací časy a dostatečný svobodný prostor k obhajobě zajisté oprávněných, většinou specifických požadavků. Dostali bychom se přes národnostní, etnické a třeba sexuální menšiny k nezpochybnitelným právům menšin dětí, žen, seniorů, zdravotně handicapovaných, uprchlíků, bezdomovců, vězňů, až k menšinám občanů písících levou rukou, se zrzavou kšticí, obrýlených, šmařchavých, pařchavých, vnadných, nevnadných, kteří se potkali s Jářou Cimrmanem a kteří nikoli... Mnozí z nich ani nestojí o medializaci svého jiného já, která zdůrazní ještě pronikavěji, co je rozděluje.

Všechny nás však spojuje hlubina lidství, společného údělu žít tento život, na této zemi, s těmito lidmi, ve shodě s vesmírem, s různými determinanty, ale s právem na shodnou výchozí pozici, která zaručí plnohodnotnou akceptaci jinakosti, jejíž práva končí tam, kde začínají práva jiných, která neubližuje, ale druhé obohacuje. A tady vidím nealibistický, trpělivý, poučený, ale razantní vstup veřejnoprávního subjektu jako nezbytný.

Pokusím se to znázornit na jedné z nejpočetnějších menšin u nás – gayů a lesbiček a na menšině (díky Bohu a programu prevence) početně zatím miniaturní – HIV pozitivních.

III.

Patnáctého května 1897 byla v Berlíně založena první organizace na světě, která se programově hodlala zabývat zrovnoprávněním gayů a lesbiček, Das Wissenschaftlich-humanitäre Komitee. Toto datum lze považovat za počátek organizovaného boje za práva těch, kterým byla po staletí upírána. Těch, kterým nejprve mytologie a doba starověkého Řecka a Říma přisoudila úctu a privilegia, těch, kteří byli posléze za svou přirozenost upalováni na hranicích zažehnutých katolickým fanatismem a tmářstvím, těch, kteří byli za svoji jinakost týráni v žalářích, kam je zavírala zkostnatělá justice, těch, kteří umírali s růžovým trojúhelníkem na srdci v nacistických lágrech, těch, kteří v totalitních režimech prožili a prožívají životy ve lži, v předstíraných manželstvích, v anonymních láskách, v úzkosti z prozrazené pravdy, tak zneužitelné tajnou policií k vydírání.

Devětatdvacátého června 1990, takřka o sto let později, bylo založeno SOHO, Sdružení organizací homosexuálních občanů v České republice. Pustilo se do zápasu s veřejným míněním, v té době zcela předpojatým, neinformovaným, zbabělým, často primitivním, jakmile šlo po čtyřiceti letech mlčení o rovnoprávnost spoluobčanů, které spojuje jinakost.

Za deset let se vstřícně proměnily legislativa a veřejné mínění a ustrašená minorita začala akceptovat sama sebe. To vše mimo jiné vlivem postupně stále serióznějšího přístupu ze strany sdělovacích prostředků. To všechno víme a žijeme. Ze všech stran slyším, jak je to dobré, jak nás, homosexuály tolerujete... ano, vy, vy – pane heterosexuále redaktore ČT či paní heterosexuálko redaktorko ČT, které nepodezírám z předpojatosti, ale právě – z pouhé – tolerance! Jste kvalitativně vyšší bytosti, zaštitěné většinovým davem, a tak blahosklonně – tolerujete. Tolerance je málo. Toleranci vyjadřujete svou nadřazenost. Akceptace má smysl.

Česká televize bezesporu nabídla pomocnou ruku. Ale většina z publicistických pořadů, dokumentů i živých diskusí přes upřímnou snahu pomoci se nevyhnula vymezení na vy a my. My jsme byli homosexuálové a vy pan Novák, paní Přecechtělová. Trochu jsme si to zavinili sami – v názvu organizace máme, že jsme homosexuální občané... Nicméně před deseti lety jsme neměli potuchy, že svět odsunul termín homosexuál tam, kde si už lebedil jeho příbuzný heterosexuál – do ordinací, do hantýrky odborné veřejnosti. Homosexualita je diagnóza pranic nevyovídající o kvalitách člověka. Je trapné slyšet z obrazovky, že homosexuálové mají sraz, homosexuálové mají olympiádu, homosexuálové protestují, žádají... Přijatelný je kosmopolitní, ve světě zažitý termín gay (moderátory a dabéry prosím, aby neříkali gáj, to se píše guy a znamená to anglicky chlapec, zmíněné slovo se čte gej a je to synonymum slova veselý, jež se osamostatnilo k vyjádření životního stylu, celistvosti člověka, kterého citově, do důsledků přitahuje stejné pohlaví).

Mnohem víc je mi smutno, když jsem svědkem toho, jak se rok co rok předkládají veřejnosti zpravodajská svědectví o průvodech, které ve světových velkoměstech demonstrují touhu po rovnoprávnosti, po legitimizaci partnerských vztahů, po akceptaci. Dopadne to vždy tak, že se v prostřihu střídají detailní záběry několika transvestitních či transsexuálních exhibicionistů. Že v čele statisíkových průvodů kráčí významné osobnosti politického, kulturně společenského života (například letos v červnu v New Yorku Hillary Clintonová), které – společně s ostatními v průvodu, včetně příznivců jiné orientace, včetně rodičů, kteří přišli podpořit své děti – signalizují světu, že jde o jinou kvalitu než o karneval. Když se ke lži a manipulaci uchýlí bulvární média, víme předem, že to je jejich nedopečený chléb. Ten veřejnoprávní by měl být zadělán pečlivěji, s fortem a s odpovědností ke konzumentovi.

Průlom nastal v projekci filmů s gay tematikou. Nebylo jich málo, většina kvalitních. Ale proč v pozdních nočních hodinách? To, že je normální, že dva kluci spolu chodí, nebo dvě děvčata spolu žijí, už sdělila nastupující generaci Lucie Bílá. I v amerických rodinných seriálech tato alternativa soužití našla svůj přirozený prostor. Už dávno tu nejde o prohibiční téma – naopak, konzervativním rodičům, gayům se sebevražednými sklony, primitivům

s homofobními mindráky bourá dogmatické přehradu a staví mosty z umělého problému do života.

Absence skutečných skvostů gay filmografie však přetrvává (Philadelphia to nezachráni). Čeho se veřejnoprávní instituce obává? Je gay orientace pouhým panoptikálním exponátem, nebo platnou a plnou účastí na obecném lidském údělu? Umění přece vždy – i v době klasické – využívalo situací mezních a krizových, protože právě jimi nejostřeji a nejzřetelněji pronikáme k poznání základních možností, jež utvářejí naše bytí. V běžném životě málokdy dovádíme tyto možnosti do úplných důsledků, jež by nám patrně každodenní existenci rozvrátily. Je však prospěšné poznat, jaká je nejvyhranější poloha toho, co nás tvoří, jakého základního slohu a tvaru jsme poslušni. Umění není opatrné kroužení ve snaze dobrat se ideálně prostředního lidství – chce naopak postihnout celé jeho rozpětí.

Ovlivněn pravidelnými pořady pro Romy, věřící, vozičkáře či zahrádkáře zabývám se několik let myšlenkou inspirovat vedení České televize k zařazení alespoň měsíčníku, určenému gay a lesbické minoritě (která je z nich ze všech nejpočetnější), a nejen jí. Těch odfláknutých nebo jen plytce probraných témat (gay a rodina, gay a škola, gay a církev, gay a armáda, gay a zaměstnání, gay a kamarádi, gay a vězení, gay a historie, gay a umění, gay a zločin, gay a AIDS, gay a veřejnoprávní televize...), těch nerealizovaných reportáží (devět ročníků celostátní soutěže o titul nejsympatičtějšího gaye ČR – „misáka“, česká výprava na gay olympiádě v Amsterdamu – GAY GAMES 1998 – devatenáct medailí, gay filmové festivaly, koncert stošedesátiletého gay sboru z USA v Rudolfinu, gay výstavy, koncerty, divadlo...), těch nedobojovaných bitev (registrované partnerství, dotazníky transfuzních stanic, které promiskuitního heterosexuála vítají a jakéhokoli homosexuála nepřipouští k dárcovství krve...), co vybízí uchopit!

Český rozhlas – Radiožurnál již dva roky vysílá každé pondělí půlhodinový magazín Bona Dea. Více než sto pořadů. Bez problémů – sledovanost, zpětná vazba, vysoká úroveň. Umíte si představit takového osmnáctiletého kluka v chalupě jihomoravské vesnice, který už ví..., a každé pondělí ždímá pod peřinou minirádio a ladí 94,6 – jako my kdysi Svobodnou Evropu? Umíte si představit, kolik rodičů vyhadzuje ročně své sotva zletilé děti proto, že jsou

takové, jaké je zplodili? A kolik z nich se pokusí o sebevraždu? A kolika z nich se to podaří? A kolik z nich nemá na život a šlape na Hlavním nádraží? A čichne k drogám? A k automatům? A k životu na hovno? Ale veřejnoprávní televize zve rodiče k srdcervoucím případům majora Zemana (nic proti seriálům – a zároveň všechno), k různým Kondelíkům (nic proti filmům pro pamětníky – zbožňuju je), k diskusím s nic neřešícími politiky (nic proti politikům – nezbožňuju je), k fotbalovým středám u pivka (nic proti fotbalu – sám jsem ho hrál)...

Ale budme spravedliví – díky Aréně poslal otec svého syna, aby mi šel dát telefonicky hlas, protože TO o synovi tušil a nevěděl, jak by mu TO měl sdělit, aby neublížil. Kluk rudej až za ušima přispěl k mé první velké satisfakci v boji o veřejnou podporu registrovaného partnerství a s tátou a mámou TO pak společně zapili... Doják? Ne, banální život.

Díky *Jednadvacátkám*, dokumentům Febia se čas od času ta citovější, intelektuálnější smetánka společnosti rozněžní, rozhorlí ve prospěch zdravého rozumu a gay minority a ve vlastním verbálním náručí usne upokojena. Veřejné právo má čárku, kultivovaná špička národa zadostiučinění a poslanec Tollner za potlesku křesťanských hodnot se v zákonodárných prostorách sněmovny rozhovoří o těch, kteří se v minulosti jmenovali třeba Platon, Michelangelo, Shakespeare, Wilde, Cocteau, Visconti, o těch, kteří jsou dnes jeho spoluobčané, jako o buzerantech, provádějících zvrácenosti a prasečiny. Ale zatímco bulvár ho propírá, veřejné právo je diskrétní.

Skini vyhlásí, že nastala mobilizace a je na čase se vyzbrojit a strílet buzeranty jako škodnou.

Tvrdím od počátku, že cílem SOHO je jeho sebezničení. Aby nebylo třeba. Aby nebylo třeba speciálních gay klubů, aby rozmanité dvojice šly bez obav na Petřín. Nebo do hospody. Aby nebylo zapotřebí speciálního typu gay pořadu v ČT typu Klíč nebo Romale.

Taková chvíle ještě nenastala. Veřejnoprávní svědomí potřebuje systematický, velmi razantní dopink, aby se zbavilo jisté míry pokrytectví. Okyslíčí ho to. Gay a lesbická minorita (a nejen ona) potřebuje nezbytně pravidelný pořad z veřejnoprávní obrazovky! Okyslíčí ji to.

IV.

Závěrem něco optimistického: Česká společnost AIDS pomoc, která už víc než deset let pomáhá HIV pozitivním nevzdávat boj o budoucnost, dlouho hledala prostory pro své aktivity.

Jedny z prvních našla před pár lety na Žižkově. Svépomocně je upravila, připravila slavnostní otevření, pozvala média. S jedinou prosbou: nezabírejte průčelí domu. Pojedlo se, popilo a zpravodajství nejmenované TV přineslo důkladnou reportáž o úspěchu boje proti AIDS. S průčelím domu... Nájemníci okamžitě sepsali petici na příslušný úřad: Dokud nevypadnou, nepustíme děti ven. Mohly by se nadýchat ejdsu... Děti šly za dva dny do školy...

Nebo: Před deseti lety se u nás přenášel virus HIV takřka stoprocentně homosexuálním kontaktem. Z dosud 465 HIV pozitivních (k 31. 7. 2000) jsou už evidovány 244 případy kontaktem heterosexuálním. Z toho tři novorozeňata byla infikována matkou při porodu.

Proti milionové promořenosti Afriky nebo Asie i některých částí Evropy si můžeme juchat. A český národ juchá – nás se to, mámo, netýká. Bodejť, když se to netýká v posledních letech veřejnoprávní České televize.

Totíž: Když bylo před pár lety vyčleněno ze státního rozpočtu sedmdesát milionů (korun) na prevenci a léčbu, zbylo dost i na výrobu spotů, které ČT zhusta vysílala. Včetně besed, dokumentů, statistik. V posledních letech musí Výkonný výbor Národní komise pro boj s AIDS (jehož jsem členem) vystačit na prevenci a léčbu (za vzrůstajícího počtu nemocných a cen léků či služeb) v průměru s miliony třiceti (korun). A tak se veřejnoprávní televize odmlčela. V poslední době není v českých zemích po AIDS ani památka.

Totíž: Když SOHO pořádalo před časem v Praze Týden filmů s AIDS tematikou a na jeho konci benefiční koncert v Lucerně za účasti hvězd, které pělý zdarma, obrátil jsem se na redakci Dobrého rána, zda by občanům ve své jinak bohaté nabídce nesdělila, že by mohli kamsi přijít, leccos vidět či slyšet a ještě přispět. Kompetentní veřejnoprávní zástupce mi do telefonu sdělil: Zamítá se, nebudeme proboha hned po ránu lidi děsit ajdsem! Rok se sešel s rokem a veřejnoprávní ČT dnes pro jistotu neděsí lidi aidsem ráno, odpoledne ani večer.

Takže: Cítím velký dluh veřejnoprávního ombudsmana.

Jeho možnosti ho přerůstají. Protože chce moc. Vyzrát na konkurenci jejími vlastními zbraněmi...

Brání se být svůj... Jinaký...

Autor je herec a prezident Sdružení organizací homosexuálních občanů (SOHO) v České republice.

Televize menšinám

Když jsem skoro po dvaceti letech zase dostala pas, letěla jsem v březnu 1990 do Švédska, abych zjistila, jak vypadá „svět“ a hlavně, co se přednáší na univerzitách z tzv. aplikované sociologie či také sociální práce v ekonomicky vyspělých zemích. Na letišti v Arlandě jsem viděla několik lidí na vozíčcích, v letadle rodinu s dítětem s Downovým syndromem, v restauraci na letišti mne obsluhoval mladý muž, jehož pravou ruku nahrazovala protéza. Na černé tváře pasažérů jsem si zvykla již v letadle. Několik jich také přistoupilo v Kodani, kde bylo mezipřistání. Trochu mne to udivilo. Za socialismu byli všichni, co nevyhovovali „normám“ odvozeným z „většiny lidu“, někde ukryti v ústavech či nemocnicích a z cizinců k nám snad emigroval pouze George Amado a jednou zde byl i Nazim Hikmet. Američany jsme odsuzovali v oficiální socialistické ideologii za to, že jsou rasisti vůči černochům, sami jsme ale svoji averzi vůči cikánům (Romové se nesmělo říkat) za rasismus nepovažovali. Na tento rasismus vůči občanům cikánského původu, kteří byli nuceně socializováni či integrováni v krajích, kde byla třeba laciná, nekvalifikovaná pracovní síla, upozornili pouze disidenti v dokumentu z roku 1978 (Charta 77, Praha 1990). Mimochodem, je symptomatické, že v tomto dokumentu jsou uvedeny prakticky všechny problémy, které se okolo této minority vyskytují až dodneška, případně se ještě prohloubily.

Skoro v téže době, tedy v létě 1990, mne pozval kdysi významný pracovník UNHCR Tom Luc, pocházející z Náchoda a emigrovavší kdysi do Švýcarska, na konferenci do Vídně. Na té se jednalo o problematice uprchlíků a o světové migraci. Doprovodil to tehdy poznámkou: „Budete to potřebovat znát! Zařad' to do tematiky studia“. Nechápala jsem přesně, proč se mám s tímto problémem seznamovat, ale jela jsem tam.

Postupně, spolu s demokratizací naší země a s otevřením hranic země i s otevřením ústavů pro handicapované, jsem pochopila, že se nyní budeme s lidmi, kteří patří k menšinám, setkávat častěji než dříve. Že tito lidé již

nebudou izolováni, ale budou žít, dle svého vlastního způsobu, mezi majoritou, že je budeme denně vidět, budeme se muset naučit brát na ně ohledy a současně je přijímat jako rovnocenné občany, kteří mají stejná práva jako většina. Mohli jsme se toto naučit i v předstihu, ale za socialismu se o problému minorit nemluvilo, proto tato společnost není připravena řešit problematiku minorit ani na úrovni obecné, právní, ani na úrovni mezilidských vztahů. Tuto tematiku neznají ani rodiče dětí, které dnes vyrůstají, ani učitelé a ve společnosti jsou veřejně pronášeny výroky, které si sice občas lidé ze západních demokratických zemí také myslí, ale vědí, že je nemají pronášet. Tuto nevzdělanost v oblasti lidských práv nenacházíme jenom mezi prostými občany, ale bohužel i mezi politiky, přednosty úřadů, úředníky, policisty. Vzdělávat v určité oblasti celý národ není možné ze školních lavic, ani přes učebnice či internet. Vzdělávání v této oblasti musí být přes nejmasovější prostředek, tedy přes televizi. A zase v pořadech, které sleduje většina diváků, a ne jen v pořadech pro úzkou diváckou „minoritu“, jakou je například ČT2 či některé pořady v kabelové televizi.

Mnohé z těchto problémů jsme se mohli naučit již i v předstihu, tedy dříve, než se k nám dovalila vlna uprchlíků a lidí stěhujících se za prací. Všechno to bylo napsáno, všechno to bylo zpracováno a stačilo jenom včas a na správném místě otevřít knihy. Například filozof Erazim Kohák, reemigrovavší do této země z USA, z bostonské univerzity, mnohokrát psal a ve svých přednáškách opakoval, že v demokracii nejde jen o vládu většiny (většina si dokáže prosadit a uhájit svoje práva sama), ale o citlivý vztah a hájení práv a nároků menšin, které se zákonitě v každé „otevřené“ demokratické společnosti vyskytují.

Dle citlivosti vůči menšinám se hodnotí stupeň demokracie určité země. Citlivost a nároky menšin, ať již národnostních, národních, etnických, handicapovaných, nebo nároky pseudomenšin, jakými jsou například ženy

(početně nejsou menšinou, ale někdy jednají jako skupina s inferiorním statutem) se nedá „nadekretovat“, ale musí se postupně vytvářet. Musí se o těchto problémech jinakosti druhého či druhých, kteří jsou občany tohoto státu, nebo se vyskytují na tomto území, mluvit, psát, natáčet filmy, relace v televizi i v rozhlase. A také reagovat na případnou diskriminaci takovýchto skupin. A současně s tím prosazovat legislativu, která by napomáhala všem jedincům dosáhnout stejných možností při startu k jejich úspěchu či uplatnění, což zapadá do liberálního i demokratického pojetí společnosti. (Barša, P., 1999). Takováto výchova či přetváření názorů a postojů majority vůči menšinám není a nesmí být jednorázovou kampaní, ale dlouhodobým projektem, pro který se musí spojit jak učitelé, tak rodiče dětí, tak i všechna média. Obvykle ale tomu tak není. Nebo se to sice dělá, ale nevhodným způsobem. A tato chyba se objevuje nejen u nás, ale ve skoro všech postkomunistických státech.

Ve všech postkomunistických státech se současně se získanou svobodou objevily i nacionalistické a fašistické útoky na etnicky odlišné minority, projevy netolerance, jakoby získaná svoboda uvolnila i tu horší část v lidech. Opravdu uvolnila. Mnozí až do té doby poslušní občané socialistického státu sami znejistili, ztratili kontinuitu svého života (Šiklová, J., 1999) a vrátili se v té vnitřní nejistotě k osvědčenému postupu, kterým byli vychováni během doby socialismu: za vším hledat třídního či jiného nepřítele. A tak v těchto postojích ožívá dřívější způsob uvažování, kdy všechny nesnáze socialismu byly vysvětlovány jako důsledek spiknutí, zásah třídního nepřítele, kulaka nebo západoevropských, případně amerických imperialistů. Dneska jsou tyto dřívější třídní nepřátelé nahrazeni často jenom teoriemi o jiných spiknutích nebo mafiích, či obecněji averzí vůči azylantům, cizincům. A protože na minulém režimu se nějakým způsobem podílela většina obyvatelstva (minimálně tím, že mlčela, chodila k volbám), tak se obvykle i ti, co se dnes cítí ukřivdění či poškozeni tím, že jejich sny o blahobytu se nerealizovaly, snaží najít příčinu v těch, kteří jsou pro nás jako většinu něčím neznámým, obvykle v cizincích. Nebo mezi těmi, kteří zde sice žili, ale byli jako menšina „neviditelní“, neboť se nesměli stěhovat, případně ani navštěvovat Prahu, jako tomu bylo v případě Romů, tehdy nazývaných cikány. Je typické, že k obdobnému procesu došlo a nadále dochází i ve všech ostatních postkomunistických státech. Znejistění obyvatelstva vyvolává strach, který se projektuje na ty, kteří jsou odlišní a které je možné obvinít, neboť jsou

„viditelnou minoritou“, jsou odlišní a pro svoji odlišnost nemohou být ztotožňováni s celkem. Určitě to nejsou lidé, které řadíme do skupiny „my“.

Obdobná situace je i v jiných státech. Většina útoků na cizince je v nových zemích přičleněných k Německu, tedy na území bývalé NDR, a většina národnostních konfliktů vzniká ve státech, ve kterých byla dříve silná diktatura. Diktatura společného vládce v podobě neomylné komunistické strany a jí podřízených orgánů státu nechtěně homogenizovala všechny indiferentní i všechny, co byli proti takovému režimu. Národnostní rozdíly, křivdy překryté ideou „homo sovjeticus“ či idejemi proletářského internacionalismu najednou ožily jako duch vypuštěný z láhve. Pocit křivdy, která byla na lidech spáchána a kterou oni dovolili spáchat, se promítl vůči tomu, kdo jim byl nejbliže. Abstraktní idea socialistického státu a jeho učení je již neohrožovala a nikoho jiného nebylo možné – kromě sebe sama – pojmenovat a označit za viníka.

Uvolnění v oblasti výkladu historie, možnost psát odlišné interpretace dějin, připomenout to, o čem se nesmělo mluvit (například odsun německého obyvatelstva z pohraničí ČR) přispělo k hledání příčin současné nespokojenosti. Romové dislokovaní do oblastí, kde byli nuceně „usazeni“, se mohou, podobně jako všichni občané, volně stěhovat a cizinci z Východu sem přicházejí jako „levná pracovní síla“, podobně jako čeští občané odcházejí pracovat do zemí na Západ od naší republiky.

Působení na veřejnost prostřednictvím veřejně sdělovacích prostředků ještě zkomplikovalo tuto složitou situaci. Svoboda tisku a projevu umožnila to, že veřejnost byla náhle informována o jevech, které se vyskytovaly na našem území, ale o kterých se nesmělo dříve psát, neboť se předpokládalo, že jsou to „jenom přežitky kapitalismu“, které po vítězství socialismu automaticky zmizí. Proto se po celá desetiletí nepsalo o postavení minority Romů, o ničení jejich původní kultury a hierarchie hodnot násilným zařazením do většinové společnosti, o jejich závislosti na sociálních dávkách poskytovaných státem ani o násilné změně jejich života. Nepsalo se o kriminalitě, o prostituci, natož pak o organizovaném zločinu.

Současně s těmito informacemi bylo obyvatelstvo vystaveno i druhému proudu: jakémusi školení ve formě požadavků, které byly na nás kladeny jako na zemi, která by měla vstoupit do Evropské unie. Aníž jsme na to byli sami

psychicky připraveni, aniž jsme byli patřičně informováni, objevovaly se v našich médiích pořady, výzvy k toleranci, informace o tom, že je správné, aby tyto minority získaly určité výhody a podpory. Byla to dobrá myšlenka, se kterou plně souhlasím, ale byla v novinách i v dalších médiích prezentována jako „nároky“, jako „lidská práva“, jako určité „výhody“, které dostávají a získávají příslušníci některých minorit jenom proto, že jim bylo dříve „ublíženo“. Uvozovky v předchozí větě jsou zcela na místě a ten, kdo zde žil, jim porozumí.

V případě Československa a pozdější České republiky přispěla k určité averzi vůči minoritám etnickým i vůči uprchlíkům a migrantům z Východu i snaha zlepšit postavení těchto skupin. V zemi, ve které tzv. pozitivní diskriminace či afirmativní akce byla uplatňována a propagována vůči sociálním skupinám, třídě diferencovaným, někdy tato nová a dobře míněná opatření vyvolala opětně jakýsi pocit nespravedlnosti. Většinové obyvatelstvo bylo především znejistěno změnami, ke kterým došlo. Současně vidělo, že příslušníci některých menšin dle nich dostávají jakési výhody, což v nich opětně vyvolalo zášť, ke které jsme byli po čtyři desetiletí vychováni. Po čtyři desetiletí se zde nemluvilo o lidských právech, a když to již bylo možné, tak většina se o toto dovolené nezajímala. Přešli jsme z diktatury do stadia demokracie bez přípravy. Proto mnozí mají dosud pocit, že někteří mezi námi, například příslušníci menšinového obyvatelstva, dostávají od „tatička státu“ více, než dostávají ti ostatní. V případě handicapovaných jedinců to většinové obyvatelstvo ještě jakž takž chápe, neboť si dovede představit sebe sama v obdobné situaci. Ale v případě sociálně po staletí diskriminovaných menšin, například Romů, vyvolává podpora od státu přímo až averzi, zvláště když to není vhodně vysvětlováno, nebo je to dokonce úmyslně v médiích zkreslováno. Dlouho se například nemluvilo a nepsalo o perzekuci Romů za druhé světové války. Skoro nikdo to nevěděl, včetně jich samých. Po převratu se o této skutečnosti začalo psát a uvádět toto v médiích, především pod nepřímým tlakem mezinárodních nevládních organizací. Ve většinové populaci to vytvořilo pocit ještě větší averze, a navíc to bylo zkreslováno bez uvedení historických souvislostí (Protektorát Böhmen und Mähren neměl například právo vykonávat tresty smrti). Na straně Romů to vyvolalo syndrom „psychologie obětí“, pocit, že většinové obyvatelstvo se na nich provinilo, tedy je jim něco dlužno. A opětně to bylo interpretováno bez historických

souvislostí, tedy zkresleně. Většina Romů žijících na našem území není seznámena s historií holocaustu ani s dějinami druhé světové války, ba ani se svým vlastním původem a příčinami, pro které se nacházejí na tomto území. U části Romů tyto skutečnosti vyvolaly zvýšené požadavky vůči majoritě obyvatelstva, což opětně eskalovalo pocit nespravedlnosti. Požadavky byly kladeny, aniž byla většinovému obyvatelstvu vhodně vysvětlena práva menšin. Požadavky menšin byly tak chybně chápány jako další vytváření nerovnosti a další nespravedlnost. Přitom menšiny – jakéhokoliv druhu – nedostávají, jak obvykle uvádí Miro Kusý (Kusý, M., 1998) ve svých knihách, něco „navíc“, ale získávají pouze něco, co vyrovnává jejich dřívější, původní handicap: handicap sociální, handicap národnostní, handicap zdravotní. Slovo handicap znamená vlastně „ruku v kapse“ či jednu ruku přivázanou k tělu, což se používalo ve „staré dobré Anglii“ tehdy, kdy spolu měli zápasit či jinak se střetnout dva jedinci, z nichž jeden byl výrazně vyšší, silnější (nebo byl mužem a druhý ženou) a jejichž zápas byl nemohl být opravdu „fair play“. Jde tedy o vytváření stejných možností pro všechny (včetně toho zápasu či střetu), především při jejich startu do života či startu k uplatnění ve společnosti. Je to umožnění rovnosti, a ne přidělování nějakých „výhod“ určité skupině. V nenasycené a zraněné společnosti otrávené ve svých hodnotách a kontinuitě však může tento dobře míněný postoj a výchovné působení vyvolat i negativní postoj vůči minoritě, nejčastěji formulovaný požadavkem „nejen lidská práva, ale i povinnosti“ nebo vulgárněji „chtěl bych mít jejich výhody“! Televize (samozřejmě i tisk a film) spíše posilovala tento pocit „nespravedlnosti“, než aby postoje společnosti urovnávala a většinu i menšinu „odlišnou formou působení“ (!!!) motivovala ke vzájemnému pochopení.

V České televizi se například objevovaly „výchovné pořady“ vzbuzující soucit vůči minoritám a současně pořady, ve kterých minority byly ukazovány jako agresivní či kriminální činitel. Obojí bezesporu do televize patří, ale ve vyváženějším poměru a s přihlédnutím, ve kterém čase je televize sledována a kým.

Samu myšlenku podpory minorit a zvýšení informovanosti o jejich postavení a problémech, tedy přiblížení života minorit pro majoritní populaci, jednoznačně vítám. Minorita je svým způsobem diskriminována již proto, že je minoritou.

Každá skupina, která se odlišuje od většiny, je v určité nevýhodě. Je svým způsobem „zvláštní“, odlišná, její příslušníci vzbuzují větší pozornost než příslušníci majority a jejich chování, oblečení, zvyky, ba i jen výraz obličeje, je z jedince častěji generalizován na celek. Většina populace, pokud není informována o určité menšině, se snaží tyto svoje neznalosti v jejich zařazení rychle vyrovnat právě tím, že odlišné jedince nějak sama pro sebe zařazuje, schematizuje, pojmenuje, vyčlení, vytvoří si o nich svoje představy, stereotypy, případně předsudky. Někdy se tomu také říká „nálepkování“. Toto chování majority vůči minoritě je naprosto pochopitelné, neboť všichni máme zájem se co nejrychleji orientovat ve svém okolí a odlišný jedinec či skupina odlišných jedinců bezesporu do tohoto okolí patří. Všichni „nálepkujeme“ či stigmatizujeme si ty druhé, abychom se v nich lépe vyznali, a tím hledáme pro sebe zjednodušené odpovědi o lidech, kteří se od nás nějak liší nebo které dostatečně neznáme (Tajfel, H., 1995).

Takovéto postoje většiny ovlivňují zpětně chování menšin kolem nás. Nikdo si netvoříme svůj názor o sobě jen na podkladě vlastního sebehodnocení, ale i dle hodnocení a reakcí na sebe sama od ostatních členů společnosti. Jinak jsme hodnoceni a přijímáni v primární, sobě vlastní skupině či rodině, širší rodině či obci (partikulární vztahy), a jinak jsme hodnoceni dle toho, jak se začleňujeme a jak obstaráváme ve vztazích univerzalistických, tedy v celospolečenských celcích, jak obstaráváme v konkurenci pracovního trhu, z hlediska kritérií společnosti jako celku a jejího systému. Jedinec, který by byl schopen zachovat si vysoké sebehodnocení i v případě, že by byl svým okolím hodnocen negativně, případně napadán, by byl opravdu výjimkou.

K systematickému vytváření představ o druhých ve většinové společnosti a zvláště dospělé části společnosti, kterou není možné ovlivňovat výchovou ve školách, přispívá nejvíce televize. A ta je předmětem této úvahy.

Soukromá televize se musí především „uživit“, na ni není možné klást požadavky tak náročné jako na televizi veřejnoprávní. Veřejnoprávní televize má přímo povinnost věnovat přiměřený čas nejen informacím, ale i výchově občanů, pokusit se ovlivnit jejich způsob uvažování. Tuto úlohu se Česká televize snažila a snaží plnit, ale někdy nevhodným způsobem.

Nemám k dispozici přehledy vysílání ani výsledky výzkumů veřejného mínění a není ani účelem této stati vycházet z těchto poznatků. Chci zde sdělit – po výše uvedeném úvodu a vymezení svých postojů – názor na působení ČT v oblasti vytváření postojů, stereotypů či autostereotypů u minoritních skupin.

Asi v roce 1998 se skupina osob zabývajících se otázkami lidských práv a tolerance (HOST apod.) obrátila na vedení České televize s požadavkem, aby se zvýšila pozornost na pořady zaměřené na minority. Skupině zájemců byly tehdy nabídnuty plné dva dny promítání filmů, které byly v posledním roce uvedeny ve veřejnoprávní televizi. Některé z těchto filmů jsem viděla, některé znám dle obsahu. Nabídnuté a v ČT odvysílané filmy byly zaměřeny na minority a jejich problémy, ale tyto minority byly vyčleněny. Byly to filmy **o nich, místo s nimi**. Filmy a pořady byly zaměřeny na seznámení s minoritami, jejich problémy, včetně problémů, které tyto minority vytvářejí. Sledovali jsme pořady pojednávající jak o bíděm životě těchto minorit, tak o soucitných akcích v jejich prospěch, o zvláštních opatřeních, pomoci a výhodách jim poskytovaných, o jejich kriminalitě, přestupcích i o tom, jak na minority negativně reaguje veřejnost. Jejich představitelé byly obvykle tázáni zase jen na záležitosti týkající se minority, ke které patří. Místo aby si většinová společnost zvykla na to, že příslušníci minorit jsou běžnou součástí majoritní společnosti a vyjadřují se běžně k problémům, které jsou v této společnosti, jednají a vyskytují se na veřejnosti v různých funkcích a pořadech, byly tito jedinci vždy tázáni na problémy vztahující se k jejich minoritě. Nepřímo byli i těmito pořady zaměřenými na postavení minorit zase izolováni a ghettoizováni. Jako by byli kompetentní mluvit jenom a jenom o problematice své skupiny.

Vytkli jsme to tehdejšímu vedení České televize. Diskuse se ale nekonala, došlo k velkému nedorozumění, kdy vedení ČT namítalo, že jsme nezhledli všechny filmy, a současně nechtělo pochopit, že skupině zabývajících se lidskými právy šlo o odlišný přístup k minoritám.

V současnosti považuji za správné, aby příslušníci různých minorit byli pravidelně zařazováni do pořadů, ve kterých se vyskytují zástupci většinové populace, jako **její příslušníci, ne jen jako zástupci jedné vyčleněné skupiny, tedy zástupci své minority**.

Tedy například, aby mluvčí romských skupin byli v pořadech, soutěžích, v pořadu 21 apod. jako běžní diskutující o problémech celé společnosti, nejen aby byli zváni tehdy, kdy se jich týká určitá tematika. Ve snaze „plnit požadavky Evropské unie“ a být vzornými žáky Bruselu se u nás produkují pořady o různých minoritách, ale jsou zařazovány ve vysílací době, kdy je většinová populace nesleduje. Například několikadilný pořad o Romech a jejich zvycích a životě nebyl ani jednou zařazen ve vhodném vysílacím čase, ale jen v dopoledních hodinách apod.

Americké filmy, uváděné především televizí NOVA, považují většinou za tupé. Oceňuji ale na nich opravdu nediskriminační přístup vůči Afro či Hispanoameričanům. V těchto filmech vystupují černoši jednou v roli největších padouchů, podruhé jako soudci, jako milionáři, univerzitní profesori i jako bezdomovci. Obdobně jsou do scén zařazováni i lidé jinak handicapovaní. I na vozičkách a s různými protézami hrají role těch, kteří jsou dobří i špatní, jsou hazardními hráči, bossy gangů zločinců i skoro svatými jedinci. Jsou aktéry dobra i zla, jsou prostě začleněni do celkového stylu života společnosti a **není jim vzhledem k jejich postižení či jiné stigmatizaci přidělena jednoznačná úloha**. A to považuji za podstatné.

Je správné točit a uvádět filmy seznamující se specifickými minoritami, ale současně tyto minority stále začleňovat do celé občanské společnosti.

Pořady o zvláštním postavení, zvláštních požadavcích minorit jsou pořady vzdělávací, které sleduje jen určitá část společnosti. Většinou společnost, a tu tvoří hlavně běžní konzumenti televize, ale tyto pořady neovlivňují. Ta je nesleduje!

Minority se snaží začlenit do celku, proto je mnohem více povzbudí pořad, ve kterém vystupují ne jako zástupci své minority, ale jako **členové majoritní společnosti!** Například poslanec Krása na vozíku, který vystupuje za určitou politickou stranu, a ne za minoritu postižených, je významnějším přínosem pro sebeidentifikaci minority handicapovaných a pro pochopení majority, že tito lidé mohou zastávat různé funkce, než speciální pořad o vozičkářích (Ten je také nutný, ale v jiném kontextu).

Za nedostatek považuji, že televize nevěnuje pozornost událostem, které realizují například Romové, Vietnamci, Čiňané, Ukrajinci a které jsou nejen zajímavé, ale i ukazující je v kladném, pozitivním světle. Ještě nikdy nebyl záběr na Ukrajince pracující na našem území, jak slaví svůj Nový rok dle pravoslavného rituálu, jaké mají svoje kluby, kulturní setkání apod. A tato nevšimavost je nejen vůči nově se zde objevivším minoritám, ale i vůči minoritám, které po staletí patří mezi občany této republiky. Například letos 13. května, opětně při výročí odhalení pomníku v Letech a při polní mši sloužené tam k uctění památky na místě zahynuvších Romů, se ČT nedostavila, přestože na to byla opakovaně upozorněna. Současně v téže době natáčela například setkání k výročí ukončení druhé světové války u Milína, což je od Letů asi 8 km. Záběr na mši slouženou polským knězem přímo na louce u pomníku v Letech, by byl asi vhodnější pro snížení předsudků majority vůči Romům než diskuse o zbourání prasečince či pořady o Maticní ulici. Chápu, že k tomu není možné „donutit“ soukromé televizní společnosti. Ale veřejnoprávní televize by se takto měla zaměřit a nevolit si pouze divácky atraktivní pořady.

Fakt, že se reportéři obracejí na Romy a jiné národnostní minority pouze v případech, kdy se obsah týká těchto minorit, považuji za zkreslující a jeho dopad za vytváření nevhodného image takové skupiny. Je to něco obdobného, co se děje i v případě žen. Jedná-li se o násilí na ženách, o zneužívání sexu v reklamách, o kvótách, o počtu žen v politice, o sociálních dávkách pro děti, jsou systematicky tázány především ženy (včetně mne), jakoby tyto otázky byly zajímavé a podstatné pouze pro ženy. Obdobně jako v případě výše uvedených skupin je tím i tato část populace vyčleňována jako skupina něčím specifická, co se týká pouze jí. V dobrém úmyslu dochází tak opětně k jakési stigmatizaci takové skupiny, jako skupiny, se kterou „jsou problémy“, či „jsou potíže“, či jaká má zvláštní požadavky a nároky.

A poslední připomínka se týká srozumitelného vysvětlování sociální politiky vůči minoritám všeho druhu. Například vysvětlování sociálních dávek, nároku na ně, jejich využívání, relace vzhledem k majoritě. Veřejnost také není seznámena s funkcí např. romských asistentů ani s funkcí poradců pro minority ani se systémem opatření. I tomu je věnována malá pozornost, nebo

jsou tyto pořady zařazovány do širších témat, která veřejnost již považuje za příliš odborné diskuse.

Závěrem bych chtěla uvést, že sleduji vliv médií na vytváření postojů vůči minoritám jak na Západě, tak i v některých postkomunistických státech.

V tomto srovnání hodnotím postupy v České republice za velice dobré. Navíc Česká televize dělá pro snížení intolerance, pro zvýšení porozumění a citlivého vnímání specifik minorit mnohem více než kupříkladu ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy nebo ministerstvo pro místní rozvoj!!!

Literatura:

Barša, P.: Politická teorie multikulturalismu, Centrum pro studium Demokracie a kultury, Brno 1999.

Beetham, D. – Boyle, K.: Úvod do demokracie, Středisko pro výchovu k lidským právům sv. 9, Praha 1996.

Frištenská, H. – Sulitka, A.: Průvodce právy příslušníků národnostních menšin v ČR, Praha 1995.

Gellner, A.: Národy a nacionalismus, Hříbal, Praha 1993.

Kusý, M.: Čo s našimi Maďarmi?, Edícia Domino, Kalligram, Bratislava 1998.

Šiklová, J.: Multikulturalita v českých zemích, co nás čeká a co nás nemine, in: Hrachovcová, M. – Dopita, M. – Zivalík, P. (eds) Multikulturalita, tolerance a odpovědnost, Sborník příspěvků z konference Pedagogické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci, Olomouc 1999.

Šiklová, J.: Připravme se na cizince, in: Šišková, T. (ed) Výchova k toleranci a proti rasismu, Portál 1998.

Tajfel, H.: Sociálna psychológia menšín, MRG- Slovakia, Bratislava 1995.

Tigríd, P.: Svědectví, *Nacionalismus*, ročník XXIV. č. 93, Melantrich, Praha 1992.

Žantovský, P.: (ed) Česká xenofobie, Votobia, Olomouc 1998.

Autorka PhDr. Jiřina Šiklová, CSc. je socioložka, přednáší na Filozofické fakultě Karlovy Univerzity tematiku národností, menšin, azylantů a uprchlíků pro obor sociální práce. Je členkou edičních rad časopisů *East Central Europe Journal* (Collegium Budapest), *European Journal of Social Work* (Bielefeld, Cork), *Journal of Social Work Research and Evaluation* (Ohio University), *East European Constitutional Review* (Chicago University), *Sociologický časopis*. Působí mj. v odborných institucích: Grantová agentura ČSAV, Fullbrightova nadace – sekce pro ČR, Rada vlády ČR pro lidská práva, Komise ministra vnitra pro integraci cizinců, Evropská kulturní nadace, Zakladatelská skupina a komise pro posuzování projektů NROS. Je spoluzakladatelkou a členkou správní rady Centra pro Gender Studies.

Menšiny v televizním vysílání

Z hlediska televizního vysílání

Přistoupíme-li na tvrzení, že média vnímají své auditorium jako zákazníky a koncept občanství je zajímavá, pokud ho mohou zhodnotit, pak se zdá, že úvaha o místu menšin v televizním vysílání implikuje otázku, jak může televizní vysílatel zhodnotit pořady, které jsou jim určeny či reflektují jejich, tedy menšinové problémy. Je třeba ji zodpovědět, ať už se má na mysli menšina sociální, národnostní nebo kulturní.

Veřejnoprávní vysílatel, či lépe řečeno provozovatel vysílání veřejné služby, se však, jak se zdá, musí zachovat poněkud aprioristicky: Stoicky přijmout fakt, že vzhledem k tomu, že může fungovat jedině v demokratické společnosti, musí sloužit každému, kdo tuto společnost tvoří, a posilovat hodnoty, jež ji zakládají. Dokázat se ale také soustavně vyrovnávat se stinnými stránkami demokracie – totiž s tím, že většina automaticky nedochází k nejkvalitnějším rozhodnutím a také automaticky nepožaduje kvalitu, obvykle není hybatelem inovací, ani si ochotně neukládá žádná omezení. I s tím, že demokracie je hašteřivá. A přesto pěstovat vědomí, že demokracie potřebuje společenskou rozmanitost, její akceptování a přinejmenším tolerování. Jde tu o vytváření základních hodnot demokracie, které bohužel není kvantitativně měřitelné – v případě televizního vysílání sledovaností.

Koncept kvalitního obsahu vysílání ve veřejném zájmu je však rovněž jedním ze základních a velmi starých principů, nicméně odsouvaných měřitelností auditoria do zdánlivě méně významné pozice. Zřejmé je, že také proto, že exaktní uchopitelnost kvality obsahu vysílání není široce známá.

Z iniciativy japonské NHK vznikla v roce 1990 skupina mediálních odborníků, která se problému kvality vysílání soustředěně věnovala, aplikovala výsledky teoretických příprav na obsah televizního vysílání v Kanadě, ve Velké Británii,

v Japonsku, ve Švédsku (zde posléze i na komparaci mezi televizním a rozhlasovým vysíláním) a ve Spojených státech.

Východiskem studia byl úkol charakterizovat jednotlivé televizní kanály právě z hlediska kvality. Kvalita je pojímána jako vztah mezi souborem pořadů, nebo lépe řečeno zastoupených programových typů, a jistým souborem hodnot (určovaných vztahem mezi sdělením a realitou, vztahem mezi sdělením a jeho odesílatelem, popřípadě vysílatelem, vztahem mezi sdělením a jeho příjemcem, vztahem mezi sdělením a profesionální kompetentností). Za zásadní kvalitu vysílání je považována rozmanitost, diverzita, kterou jednotlivé kanály nabízejí a jež může být nahlížena jako jedinečný případ stanovitelných variací. Opakem je pak koncentrace a uniformita. Jedním z výstupů studií je vzorec relativní entropie, jehož aplikací je právě rozmanitost programu daného kanálu postížitelná velmi exaktně. Samozřejmě následná komparace mezi jednotlivými vysílacími kanály může obohacovat pohled na mediální scénu o axiologické hledisko.

Existence hodnot pro utváření demokratické společnosti se zdá nabývat konečně na důležitosti i v mladých a znovunabytých demokraciích. Dá se tedy snad doufat, že hodnota, kvalita programu začne výrazněji vyvažovat hledisko pragmatické úspěšnosti – v oblasti televizní prvořadě vyjadřované sledovaností programu. Kvalita veřejné služby, prokazatelná exaktně, nejenom deklarovaná na základě empirie, může nepochybně legitimizovat vysílání veřejné služby přidávat na váze.

Poněvadž účelem mého příspěvku není vstoupit na odbornou badatelskou půdu, právě podniknutý exkurz měl být pouze poukazem na to, že smysl veřejné služby televizním vysíláním může nacházet oporu v metodách ve světě rozvíjených, v našich domácích podmínkách zdá se mi buď málo známých, nebo opomíjených (v tomto případě je nasnadě otázka proč).

Pokud se nyní vrátíme k problematice přítomnosti menšin v televizním vysílání, můžeme konstatovat, že jednoznačně zvyšuje diverzitu programu. Pomáhá však také legitimovat existenci plnoformátového vysílání z hlediska hodnotového, o němž byla řeč.

Technický rozvoj, digitalizace, bude nepochybně skýtat i pro menšiny další velké možnosti uplatňovat se v televizním vysílání. O specializovaném vysílání kulturního menšinového programu si už dokáže učinit představu téměř každý, stejně jako víceméně o programu pro národnostní menšiny. I pokus vytvořit specializované vysílání pro neziskový sektor je jednou z možností, která již má své obhájce i realizátory (kupříkladu ve Velké Británii The Media Trust). *New York Times* 7. srpna 2000 přinesl zprávu o nové specializované službě – komputerovaném zpravodajství. Nová internetová služba FeedRoom, nabízená Jonathanem Kleinem (v letech 1995–1998 výkonný viceprezident zpravodajství CBS), má ambici nahradit televizní zpravodajství. Provozovatelé sítě zatím vyčkávají, jak se budou vyvíjet divácké zvyklosti. Nicméně právě tento příklad může dosti názorně ukázat, nakolik důležité je zachování plnoformátového – vysoce programově rozmanitého – vysílání. Představa diváků, kteří se rozhodnou sledovat pouze pozitivní zprávy, či naopak, je varováním nejen před absurdně fragmentovanou a atomizovanou společností, ale především před společností ocitající se mimo realitu dnešního světa.

Jsem přesvědčena, že právě toto může být jedním z velmi vážných argumentů, proč plnoformátové veřejnoprávní televize mají navýsost právo na existenci a proč společnost na nich má mít zájem: Berou na sebe totiž povinnost nevytvářet zájmová ghetta, ale stavět cesty a nalézat průniky mezi různými zájmovými oblastmi, dávat najevo potřebu toho, aby se tolerovaly. Nerezignují tak na povinnost být integrujícím hybatelem společnosti, vytvářet obraz jakési pružné stability společnosti a nabízet ji jako možný způsob soužití společnosti. Což samozřejmě znamená také nést břemeno odpovědnosti.

Pro případ, že se toto tvrzení jeví jako úsměvně nmoderní a vývojem techniky a technologie stejně odsouzené ke zmaru, dovoluji si ocitovat z argumentace Karla Poppera. Ve svém dodnes znepokojivém a znepokojujícím zkoumání podmínek existence demokracie a svého druhu její obraně – v knize *Otevřená společnost a její nepřítel* – píše: „...tato práce nenabízí důkazy tam, kde může poskytnout pouze osobní názor. Nesnaží se přidat další k řadě svazků plných moudrosti, přidat něco k dnes módní metafyzice dějin a osudu...“

Při studiu vývoje historicismu jsem zjistil, že nebezpečný návyk historického prorokování, který je rozšířen mezi našimi intelektuálními vůdci, má různé funkce... A ti méně významní proroci, kteří ohlašují určité události, jako je pád do totalitarismu (či snad do „manažersví“), mohou těmto událostem napomáhat... Další motiv asi objevíme ve chvíli, kdy si uvědomíme, že historicistická metafyzika člověka zbavuje břemene odpovědnosti. Víme-li, že se něco stane, ať uděláme cokoli, možná v nás vznikne pocit, že proti tomu nemusíme bojovat.“

Veřejnoprávní vysílatel, jak se jeví, musí kromě jiného dokázat čelit paradoxu měřitelného úspěchu na mediálním trhu a obtížně měřitelného užítku, který přináší občanské společnosti: pěstováním respektu k rozmanitosti názorů a vkusu, jejich uspokojováním i poskytováním prostoru tomu, o čem většinový divák často neměl ani povědomí. Slouží však také invenční kultivaci sdílení hodnot, jimiž je společnost integrována. Jednou z nich je zvědavé poskytování a dopřívání prostoru menšinám.

Z hlediska menšin

Pocit kohokoliv, že není outsiderem, neocitá se na okraji společnosti, je dobrým základem každé smírné koexistence v rámci společenství. Vliv, který má televize na vnímání určitých jevů jako důležitých a hodných pozornosti, klade proto na televizní vysílatele obrovskou odpovědnost. Důležitá je tedy nabídka toho, co divákům staví před oči, nejen toho, co od ní ve většině dokážou očekávat.

Básník Pierre Emmanuel v jednom ze svých esejů vzpomíná na to, jak v době „raného dětství“ televizního vysílání zabloudil v odlehlé oblasti Cévennes k pasteveckému obydlí, kde před televizní obrazovkou seděla skupinka lidí a fascinovaně sledovala operní představení. Bylo zřejmé, že se ti lidé s něčím podobným v životě setkávají poprvé. Po mnoha letech v přibližně stejných místech, jak líčí, sledovala obdobná skupinka lidí ragby. Dodejme ale, že je dobré, když pouhým přepnutím může zájemce v takovou chvíli vstoupit třeba opět do opery. A pro pocit svobody že je vůbec podstatné, aby takhle možnost volby existovala. Protože lepší mezilidská komunikace a soužití fungují tam, kde nikomu není upřena dostupnost nevšedního zážitku (v odlehlé oblasti jim jistě může být jak operní představení, tak ragbyový zápas).

Zmíněnou odpovědnost za to, co televizním vysíláním vstupuje do lidských příbytků, můžeme nahlížet ještě poněkud složitěji. Fenomén boomu neziskových organizací, které přes veškeré těžkosti, jež provázely jejich vznik a dál provázejí jejich existenci v posledním desetiletí života české společnosti, nezůstal stranou pozornosti veřejnoprávní televize. A všechna čest – zvidavost České televize je v téhle oblasti navýsost produktivní stále. Na druhé straně téměř všechny ty organizace zase velmi rychle pochopily, že získat prostor v televizním vysílání pro ně znamená životodárnou možnost. Pokud svůj život naplňují službou veřejnosti – byť službou určitému jejímu segmentu, na který se nedostává v tom velkém „celostátním provozu“ – naplňují jí také cosi velmi blízkého poslání televize – jenom tu nejde o službu televizním vysíláním, ale rozmanitou službu jinou a také úže zaměřenou. Nabídne-li jim televize vysílací prostor k oslovení veřejnosti, koná v jejím zájmu. To, že si musí být jista, že naopak tyto organizace nekonají v zájmu jakéhokoliv zisku finančního rázu, a to pro kohokoliv, pochopila veřejnoprávní televize také a našla si mechanismy, kterými si zajišťuje, že neblamuje své diváky a informuje je zodpovědně. Proto vznikl svého času poradní orgán ředitele programu – Charitativní panel – a posléze přešel do služeb ředitele generálního jako panel Občanský. Jeden problém ale ještě zůstává k řešení a osvětlit je ho třeba zdánlivě z většího odstupu. I prostředí neziskových organizací je vztahově soutěživé. Nepochybně čím kultivovanější je demokracie, v níž působí, tím kompetitivnost je také kultivovanější, ale existuje vždycky. Přitom je opět v zájmu společnosti, jejího občanského charakteru, aby se ani oblast neziskových organizací nestala monopolní. Zjednodušeně řečeno, aby vedle těch velkých a úspěšných neziskových organizací mohly také dýchat ty menší a specializovanější, řekněme ještě menšinovější, aby koneckonců se mohly rodit i nové všude tam, kde lidská invence objeví možnost řešení nějakého problému, kterého se ještě nikdo neujal. Zdá se mi, že právě v zájmu toho BBC, tedy veřejnoprávní vysílatel, který působí především v prostředí

s obrovskou tradicí občanských a neziskových aktivit, velmi prozíravě vložila do svých Směrnic pro tvůrce programů ustanovení: „... je důležité, že programy neposkytují žádné konkrétní dobročinné organizaci žádnou výhodu před ostatními, a nenarušují tak pečlivou vyváženost dobročinných výzev... Programy by se měly vyhnout soustředování pozornosti veřejnosti na prominentní charitativní instituce, které by tak pravděpodobně získaly daleko širší podporu na úkor méně populárních organizací.“

Na závěr bych ještě ráda vyslovila názor, že tam, kde je třeba skutečně pomáhat, jde o segmenty společnosti, které nejnárodněji mohou být vytěsňeny na okraj hlavního proudu života společnosti: takovou skupinu představují děti, handicapovaní a staří lidé. Myslím, že by bylo dosti snadno doložitelné, že zatím nejmenšímu zájmu i veřejnoprávních médií a jejich přízní se těší staří lidé. I tímto problémem je třeba se zabývat – a také už existuje možnost inspirace v těch zemích, kde jsou i díky svému šťastnějšímu historickému vývoji poněkud dál – mám na mysli především Velkou Británii (a už jmenovanou BBC) a pak severské země. Protože by ale šlo už o úvahy a poznatky značně specializované, nebudu zacházet do větších podrobností. Jenom mě napadá, že vlastně hlubší reflexe takových jevů by jistě docela dobře a ku prospěchu společnosti mohla nacházet prostor na specializovaném televizním kanálu, zatímco plnoformátové vysílání naopak musí takové jevy umět začleňovat do rozmanitosti, kterou nabízí a kterou se může zhodnocovat. Pravda, je to jistá rezignace na možnosti, které nabízí technický rozvoj, nebo je to spíše alternativa k možnostem, které nabízí.

Jenomže chce člověk nabízet alternativu fatálnosti technického pokroku a ekonomické zhodnotitelnosti? Oblast televizního vysílání a vztahu společnosti k němu pro to vlastně představuje dosti úspěšnou laboratoř.

¹ Jan Jiráček na semináři Role médií v komunikaci mezi státem a občanem z britského a českého pohledu, pořádaného Britskou radou v Praze 8. června 2000.

² Srv. European Journal of Communication 1997, Vol. 12(3), str. 291–318.

³ Ibid. str. 297.

⁴ Srovnání výsledků komparace mezi jednotlivými kanály a zeměmi, ibid. str. 298 n.

⁵ Karl Popper, Otevřená společnost a její nepřítel, Oikuméné, Praha 1994, str. 15 n.

⁶ Směrnice pro tvůrce programů, Komerční otázky v programech, kap. 35, Charita a dobročinné výzvy.

Autorka PhDr. Hana Štěpánková je pracovníci UNICEF, dříve televizní dramaturgyní.

Úloha České televize v přímé službě menšinám osudem

Jednou z priorit České televize, tedy televize veřejné služby, by měla být pomoc při vytváření občanské společnosti. Z toho pak přímo vyplývá, že ČT musí pomáhat menšinám, a to tak, aby se menšiny – přes své specifické potřeby – cítily rovnoprávně ve společnosti všech ostatních lidí.

Ovšem, co přesně obsahuje pojem „menšina“? Kolik těch menšin je? A kdo jsou ti ostatní? Neskládá se ta většina jenom z různě velkých menšin? Samozřejmě, že existují výrazné menšiny, etnické, menšiny se zdravotním a sociálním postižením. Ale menšinou – chápeme-li ten pojem jazykově, od slova malý – jsou i lidé výjimečně nadaní, lidé s neběžnými nároky v oblasti estetické i etické.

Já sama nemám žádné postižení, nepatřím ještě mezi seniory, žiji celý život v české, dnes již čtyřgenerační rodině, přesto cítím, že patřím k jisté menšině. K těm, kteří se opravdu trápí stavem naší společnosti a kteří jsou přesvědčeni, že člověk člověku má pomáhat, ale i apelovat na svědomí těch, kteří to nedělají. Zní to jako prohlášení z dob obrozeneckých, ale věřím, že i v postmoderní době musí existovat povinnost jedněch, kteří požívají výhod vzdělání, nadání a slušného postavení ve společnosti, vůči druhým, kteří tyto možnosti neměli. Jen tak se dá zajistit bytí slušné společnosti, společnosti postavené na humanistických ideálech, které totalitní systémy necítí.

Existence totalitních režimů je vždy podmíněna mravním selháním lidí, kteří svým veřejným vystupováním, často za pomoci sdělovacích prostředků, mohou ovlivnit veřejné mínění.

Stačí vzpomenout na nacistické norimberské zákony, umožňující likvidaci všech „jiných“, ale i na praxi komunismu, která postižené a opuštěné lidi všech věkových kategorií odsoudila k živoření ve státních ústavech, daleko za

hranicemi normálního života. Každá společnost, která se neumí chovat k menšinám, nakonec ubližuje sama sobě, protože jí schází podstatný lidský rozměr podmíněný schopností být solidární. Každá osobní pomoc má totiž dvě fáze – v té první by měl pomoci silnější slabšímu, v té druhé by se měl v tom silnějším probudit pocit, že získal cosi, co mu chybělo k plnosti a radosti jeho života. Navíc každému z nás se může, z různých důvodů, život naprosto změnit a kdokoli z nás se může propadnout do některé skupiny zdravotních nebo sociálních menšin. A pak pocítí potřebu nejen materiální pomoci, ale bude hledat především lidské pochopení.

Téma pomoci menšinám je téma nejen o lidské solidaritě, ale i mravní úrovni občanské společnosti. A protože naše občanská společnost je ještě velmi nezralá, umí pomáhat především tam, kde může využít přímé zkušenosti jednotlivců s nějakým postižením. Například mentálně postižené děti podporují ti, kteří mají ze svého okolí zkušenost s takovým postižením. Naopak zase stavbu hospiců odmítají lidé, kolem nichž bolestné umírání neprošlo. Většinová společnost se prostě musí k solidaritě vychovávat. Dnes – po deseti letech pokusů o demokracii – je veřejné mínění velmi náchylné uvěřit jednoduchým receptům na lepší zítřky, zítřky kapitalistického vydělávání a socialistických výhod. Do lepších zítřků se ale nikdy nemohou vejít lidé „jiní“ – menšiny rasově odlišných, sociálně slabých, lidé postižení a opravdu už staří.

A proto jsem přesvědčena, že Česká televize má nezastupitelnou povinnost nejen mluvit o problémech menšin, ale především vědomě a programově vytvářet pořady, které budou seriózně nabízet pozitivní řešení lidsky problémových situací. Taková, která jsou hodna obdivu a následování. Ze své zkušenosti s prací v různých nadacích a občanských sdruženích (jsem členkou správní rady Výboru dobré vůle – Nadace Olgy Havlové, kolegia

Tolerance, spolupracuji s Nadací rozvoje občanské společnosti, s Nadací VIA, Střediskem náhradní rodinné péče a Svazem pěstounů) bezpečně vím, že z této oblasti občanského života lze podávat velmi pozitivní zprávy o vysokých morálních kvalitách jedné části naší společnosti.

Samozřejmě, že Česká televize mnohé udělala a dělá – charitativní koncerty, magazín *Klíč*, *Klub neslyšících*, *Velký vůz*, *Co je to doma?*, *Intolerance...* Všechny takové cykly vyprávějí nejen o různých menšinách, ale dohromady vlastně tvoří v občanech-divácích České televize jakousi velmi nesourodou, ale přeci jen zajímavou povědomost o solidaritě s různými menšinami, a tedy i o tom, že se tady opravdu, pomalu, těžce a s obtížemi formuje občanská společnost. A samotná existence občanské společnosti, byť ještě velmi nedokonalá, je zárukou, že doby státního totalismu jsou minulostí.

Myslím si, že tady je široké pole možností pro službu veřejnosti – vědomě a plánovitě vést diváka k poznání, že občanská angažovanost je jedinou cestou k vytváření solidní budoucnosti.

Zajímavým pokusem je dlouhodobý projekt České televize a Nadace rozvoje občanské společnosti Pomozte dětem. Na něm přesně můžeme vysledovat bezradnou koncepci, absenci pevné dramaturgie, nevhodné vysílací časy dokumentů vysvětlujících důvod sbírky a z toho vyplývající i její poměrně nízkou finanční úspěšnost.

Představuji si vytvoření týmu, který by se měl plánovitě věnovat tématu občanské společnosti. V různých žánrových podobách, samozřejmě ve spolupráci se specialisty, sociology, psychology, pedagogy, praktiky ze života menšin. V čele týmu si představuji občanského „ombudsmana“, člověka, který z praxe ví, kde a jak hledat témata (myslím konkrétně na Danu Němcovou, Milenu Černou, Jiřinu Šiklovou, Cyrila Höschla...).

Jsou desítky témat, která se nabízejí k výchově lidí v občany – v oblasti ekologie, vztahu k běžencům, cizincům, emigrantům, k věřící menšině...

V rámci témat o menšinách by měl například vzniknout cyklus o různých typech vzdělávání. Je v zájmu většinové společnosti, aby děti všech menšin – romské, děti s různým postižením, ale i menšina dětí nadprůměrně nadaných –

měly možnost plnohodnotného vzdělávání. Jen široká nabídka alternativních typů škol může nabídnout všem dětem vzdělání podle jejich možností. Česká televize má sílu vyvolat občanskou diskusi, která by pohnula veřejným míněním, které je v tomto směru zcela pasivní a s naším bezkonceptním školstvím spokojené.

Za deset let se podstatně nezměnila ani státní starostlivost o postižené lidi, opuštěné děti a seniory. Stát stále preferuje ústavní péči před péčí individuální, raději dotuje drahá ústavní zařízení než přímou pomoc rodinám s postiženým členem nebo starým člověkem.

Tady také je nutná veřejná debata, protože lidé praxi minulého režimu stále považují za normální.

Dalším tématem je předpokládaný vstup Česka do Evropské unie.

To je obrovské občanské téma, které by Česká televize měla velmi zodpovědně zpracovávat, protože většina našich občanů dodnes netuší, o co půjde, jaké změny to občanům přinese.

Česká televize by měla také místo politických debat preferovat debaty občanské. To se zatím daří v cyklu *Na hraně*, kde mladí lidé svou diskusi přinášejí divákům k úvaze řadu občanských témat. Ale další debaty se na půdě ČT vedou především s vrcholovými politiky, a protože ve vysoké politice téměř nemáme ženy, v zásadních diskusních pořadech se prakticky nevyskytují. Když jsem se pokusila o jednu čistě ženskou debatu, měla u diváků – zejména u intelektuálek z malých měst – jasný úspěch. Chtěla jsem v tomto pořadu přivést na obrazovku zajímavé ženy z regionů a předvést, jak dovedou debatovat na velká obecná témata. K žádnému dalšímu pokračování už nedošlo, ačkoli jiné diskusní pořady měly vždy nárok na další pokusy. Je to snad proto, že vedení ČT považuje intelektuálně náročnější ženy za opomenutelnou menšinu?

Samozřejmě, že zpracovávání občanských témat, která příliš nedovolují senzacechtivé pojetí, je otázkou času a vlastního občanského zrání všech televizních tvůrců – zpravodajstvím počínaje a uměleckou tvorbou konče.

Česká televize jako televize veřejné služby bude plnit svou povinnost vůči veřejnosti od chvíle, kdy se vybabrá z úžasu nad výjimečností politiků, přestane jim věnovat nesmyslnou pozornost, začne je brát jako nutnou skutečnost a místo věčných debat o politických skandálech a sporech začne uvádět na obrazovku lidská, občanská témata a problémy běžného života. Takovou televizi by pak měla veřejnost vydržovat poctivě placenými poplatky. Ale i k poctivosti se tato společnost musí teprve vychovat.

Česká televize by neměla, dle mého názoru, naivně soutěžit s komerčními televizemi v jejich stylu vysílání. Schizofrenie tvůrců, kteří přecházejí z jedné televize do druhé, škodí důvěryhodnosti ČT, protože se pak může stát, že dojde k nerespektování zpracování některých publicistických a zpravodajských pořadů a k idiotismu zábavných pořadů. Polistopadové vedení České televize

si často pletlo nudu se seriózností, dnes se někdy zaměňuje neumětelství s novátorstvím a zábava se občas proměňuje ve vulgární blbost. Obrovské finanční částky vydané na projekty, které už v námětu nemají v ČT oprávnění na realizaci, pak chybí na projekty, které vysloveně splňují požadavky témat pro tento typ televize.

Dalším problémem jsou vysílací časy. Je-li zavedena praxe premiéry a jedné či dvou repríz, alespoň jedno z těch vysílání by mělo mít právo na dobrý vysílací čas.

Patřím k menšině, která nepotřebuje zaplnit volný čas pohledem na obrazovku, ale vím, jakou sílu skutečnosti na většinu lidí televize má. Proč ji nevyužít ke zlepšování klimatu ve společnosti?

Autorka je scenáristka a režisérka. Pro Českou televizi vytvořila mj. *Respektování, debatní klub z Divadla v Řeznické* (1991–1993), cyklus *Co je to „doma“?* a řadu dokumentárních pořadů o žadatelích o azyl, o Romech, o aktivitách nadací a občanských sdružení zabývajících se handicapovanými menšinami.

▶ ▶ Televize pod veřejnou kontrolou

Televize pod veřejnou kontrolou z pohledu předsedy první Rady České televize (1992 – 1997)

Z historie

První Rada České televize vznikla na základě zákona České národní rady č. 483/1991 Sb. Z několika desítek navržených osob zvolilo plénum České národní rady v únoru 1992 devět představitelů různých oblastí našeho veřejného života. Radu České televize tak tvořili:

PhDr. Petr Fleischmann, politolog,
 RNDr. Jiří Grygar, astrofyzik,
 JUDr. Karel Kühnl, právník a ekonom,
 PhDr. Jiří Růžička, klinický psycholog a vysokoškolský učitel,
 Vladimír Svoboda, malíř,
 Jan Trefulka, spisovatel,
 František Trnka, hudební skladatel,
 Mgr. Jiří Zajíc, redaktor Českého rozhlasu,
 PhDr. Jaromír Zemina, historik umění a vysokoškolský učitel.

Za svého prvního předsedu zvolila Rada České televize Karla Kühnla a za místopředsedu Jiřího Grygara, kteří si však již v září 1992 tyto funkce vyměnili. Druhým místopředsedou se stal Jiří Zajíc. První tajemnicí Rady České televize se stala od 1. dubna 1992 Jiřina Marcinová (†1999). Rada si zřídila svůj sekretariát v Praze na Kavčích horách v budově České televize.

Hned první úkol Rady České televize – zvolení generálního ředitele České televize – se neobešel bez konfliktu s Českou národní radou. Zákon totiž Radě uložil zvolit generálního ředitele do jednoho měsíce po jejím ustavení. To však bylo prakticky nemožné, neboť příslušná lhůta běžela od první února 1992, avšak Rada České televize byla ve skutečnosti zvolena teprve

15. února 1992, takže by měla na veškeré záležitosti spojené s volbou generálního ředitele právě dva týdny. Rada České televize se proto v zájmu kvalitního výběru klíčové osobnosti rozhodla tuto lhůtu překročit a vypsala výběrové řízení, do něhož se přihlásilo třicet osm uchazečů s požadovanými písemnými materiály. Vlastní řízení proběhlo ve dvou kolech, když do druhého kola postoupilo na základě posouzení písemných materiálů osm uchazečů, s nimiž pak Rada jednala osobně. Výběrové řízení skončilo 23. března 1992 jmenováním pana Iva Mathé. Rád bych při této příležitosti rozptýlil mýtus, že Ivo Mathé zvítězil ve finále nad Vladimírem Železným rozdílem jediného hlasu. Ve skutečnosti zvítězil poměrem 6:3.

V průběhu výběrového řízení se téměř nevyskytly významnější pokusy ovlivnit výsledek vnějšími tlaky či doporučeními. Česká televize, ustavená tímž zákonem k 1. lednu 1992, hrála totiž třetí housle, neboť pozornost politiků i novinářů se tehdy soustřeďovala na federální Československou televizi, o kterou měla pečovat příslušná Rada Československé televize, případně na Slovenskou televizi, jež měla v té době vybudováno zcela autonomní postavení. Teprve po oznámení výsledku volby se v některých sdělovacích prostředcích objevila kritika, že jsme celou záležitost uspěli, ač ve skutečnosti byla Rada České televize pokárána mediální komisí České národní rady za překročení zákonné lhůty a dostali jsme varování, že pokud by se něco podobného opakovalo, budeme odvoláni!

Mezitím se na Radu České televize hrnuly další úkoly. Během dalšího období byl schválen rozpočet i statut České televize, jakož i ředitelé studií České televize v Brně (PhDr. Zdeněk Drahoš) a Ostravě (Ing. Miloslav Petronec). Hned nato jsme se ocitli uprostřed příprav na parlamentní volby, kdy České televizi připadl ze zákona úkol uskutečnit vyváženou předvolební kampaň, což

s ohledem na mimořádnou důležitost tehdejších voleb vedlo ke značně nervózním tahanicím mezi jednotlivými politickými stranami. Systém videoklipů byl sice ve shodě s literou zákona, ale pro voliče neskýtal prakticky žádné potřebné informace, nutné ke kvalifikovanému rozhodování, jak na to Rada České televize opakovaně, leč bezúspěšně, upozorňovala mediální komisi České národní rady.

Pro vnitřní rekonstrukci České televize byla zajisté nejvýznamnější opatření lustračního zákona, jež se formálně týkala pouze dvaceti tří vedoucích pracovníků České televize, nad jejichž rámec však bylo úhrnem lustrováno čtyři sta padesát sedm zaměstnanců. Dvacet jedna pozitivně lustrovaných zaměstnanců pak do konce roku z České televize odešlo.

Z hlediska vnějších vztahů byly nejzávažnější diskuse o zavedení duálního systému televizního vysílání, což Rada České televize od počátku podporovala s tím, že pro veřejnoprávní televizi by měly být natrvalo k dispozici dva plnohodnotné celoplošné televizní okruhy. Mnozí politici s tím však příliš nesouhlasili a domnívali se, že stačí jeden veřejnoprávní okruh, který by ovšem raději viděli jako státní televizi starého stříhu (tzv. vládní vlnka).

Situaci nastupující České televize zkomplikoval výsledek federálních voleb, jež předznamenal brzký rozpad Československa na dva samostatné státy. To kladlo zvláště ke konci roku zvýšené nároky na Českou televizi, jejíž význam tím vůči dosavadní Československé televizi sice vzrůstal, ale současně docházelo mezi oběma ke značnému napětí, což se projevovalo nejvíce v redakcích zpravodajství. Rada České televize se snažila vcelku úspěšně navázat pracovní kontakty se sesterskou Radou Českého rozhlasu, což prospělo prosazování idey veřejnoprávního elektronického vysílání a také upevnování demokracie v nově vznikajícím samostatném českém státě.

Radě se však příliš nedařilo ovlivnit veřejné mínění a zainteresovat novináře na problémech, které se tehdy před Českou televizí vynořovaly. Z pochopitelných důvodů jsme nechtěli využívat jako prostředku ke zveřejnění svých názorů samotnou Českou televizi a pokusy proniknout do jiných sdělovacích prostředků selhávaly. Novináři se společně s politiky posmívali existenci četných rad, jejichž kompetence a smysl si až skandálně pletli,

případně prosazovali co nejrychlejší privatizaci všech vysílacích okruhů v „americkém“ stylu.

Tak se stalo, že Česká národní rada v prosinci 1992 přes odpor Rady České televize schválila pro Českou televizi velmi nevýhodný zákon č. 36/1992 Sb., jež daroval budoucím komerčním vysílatelům zcela vybudovaný základní celoplošný vysílací okruh (původní federální F1), zatímco Česká televize dostala jediný plnohodnotný okruh (původně ČTV) a naprosto rudimentární druhý okruh (někdejší OK3), což po dlouhou dobu diváci oprávněně kritizovali, než se po dlouhém úsilí a s nemalými náklady podařilo pokrytí republiky signálem tohoto okruhu zlepšit. „Velkomyslná nabídka“ České národní rady, aby si Česká televize sama vybrala, který program bude šířit na kterém okruhu, byla vpravdě mimořádným pokrytectvím. Situaci ještě zkomplikovalo přechodné období, kdy Česká televize musela navíc zajistit vysílání i na okruhu F1 do doby, než bude udělena licence a vyprší příslušná lhůta pro předání okruhu komerční televizní stanici.

Tak vstoupila Rada České televize do roku 1993, do období, kdy Česká televize měla nezáviděníhodný vysílací monopol na třech okruzích, pro něž bylo potřeba zajistit dostatečně různorodý program a kdy zákon uložil pro přechodné období zřídit v České televizi dvě nezávislé zpravodajské redakce, přičemž jedna měla být podřízena nově zavedenému intendantovi. Rada České televize vybrala intendanta ze sedmi uchazečů za osmnáct dnů – stal se jím ing. Jan Štern. Za tuto rychlost jsme byli ihned vypeskováni mediální komisí Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky, jež se v dalších měsících pokoušela pod nejrůznějšími záminkami Radu České televize odvolat. Uhájit existenci Rady České televize se zdařilo zejména tím, že Rada vystupovala jednotně a rozhodně.

V průběhu roku 1993 museli bohužel na své funkce rezignovat dva členové Rady České televize. Nejprve to byl Karel Kühnl, jež se stal v létě 1993 velvyslancem České republiky ve Velké Británii, a koncem téhož roku Petr Fleischmann, který přijal zaměstnání v komerční televizní stanici. Na uprázdněná místa byli Poslaneckou sněmovnou zvoleni dramatik a novinář Karel Steigerwald a televizní publicista ing. Leopold Hajíček. Od té doby až do konce funkčního období se již složení Rady nezměnilo. Funkci druhého

místopředsedy však dočasně zastával Karel Steigerwald, který přišel se znamenitým návrhem ulomit hrot opakovaným kritikám údajné nehospodárnosti České televize zadáním komplexní analýzy činnosti ČT zahraniční konzultační firmě. Z příslušného výběrového řízení, jehož se zúčastnily čtyři subjekty, vybrala Rada ČT renomovanou firmu Coopers and Lybrand a zadala jí vypracovat analytickou zprávu týkající se všech studií České televize ve druhé polovině roku 1994.

Výsledek zprávy byl probrán na společném zasedání zástupců firmy, vedení České televize a Rady České televize v únoru 1995. Zpráva konstatovala, že Česká televize je vysílatel s dobrou účinností a velmi nízkými náklady, ale současně varovala, že pokud se nezmění financování, dostane se Česká televize již během roku 1995 do výrazného schodku a v nejbližších letech do finanční katastrofy. Důvodem byl jednak razantní nástup celoplošné komerční stanice TV NOVA, která na sebe strhla většinu příjmů z reklamy, a jednak mnohaleté zmrazení koncesionářských poplatků navzdory trvalé inflaci.

O reklamu ve veřejnoprávní televizi ostatně již probíhal na půdě mediální komise Poslanecké sněmovny lýtý boj vyvolaný jednak účinným lobbováním komerčních televizí a jednak celkem nezakrytou snahou používat hrozby snížení či odebrání reklamy jako prostředku nátlaku na nezávislost České televize. Nicméně díky profesionální zprávě firmy Coopers and Lybrand získala Rada České televize vcelku silný argument. Poslanecké námítky totiž evidentně vycházely z „agentur JPP“ či z naprosto zkreslených podkladů pilně dodávaných komerčními televizními stanicemi.

Navzdory tomu vyhrála Rada České televize v roce 1995 jinou důležitou bitvu s Poslaneckou sněmovnou, když po účinné mediální kampani byl druhý vysílací okruh České televize přidělen natrvalo veřejnoprávnímu vysílání. To znamenalo, že od roku 1996 bylo konečně možné vytvářet program veřejnoprávní televize vskutku komplementárně, což bylo od počátku cílem snah Rady a ovšem i vedení České televize.

Na základě zmíněné zprávy firmy Coopers and Lybrand schválila však vzápětí Rada České televize, poprvé v krátké historii České televize, deficitní rozpočet na rok 1996, což vzbudilo rychlou a rozhořčenou reakci Poslanecké

sněmovny. Opět se objevily snahy diskreditovat Radu České televize, ale proti odbornému rozboru, podepřenému detailními scénáři rozpočtové katastrofy, stály jenom emocionální výlevy populisticky naladěných poslanců, kteří nakonec v novém složení po volbách (až v roce 1997) koncesionářský poplatek zvýšili, byť nikoli na hodnotu doporučenou Radou České televize. To se však stalo až po skončení jejího funkčního období.

Vztah Rady České televize a generálního ředitele České televize

S odstupem času se domnívám, že Rada České televize měla při výběru prvního generálního ředitele České televize šťastnou ruku, navzdory nepříznivým okolnostem, za nichž výběrové řízení probíhalo. Ivo Mathé je jednak ostřílený televizní profesionál a jednak zastánce veřejnoprávního pojetí televize jako služby občanům, jenž dokázal vzdorovat četným pokusům ovlivnit toto významné elektronické médium politiky i různými lobbisty. Podařilo se mu zmodernizovat Českou televizi po programové i technické stránce, v čemž měl přirozeně energickou podporu Rady České televize.

Novináři se někdy vyjadřovali o první Radě České televize jako o „Mathého radě“, ale to bylo vskutku daleko od pravdy. Měli jsme na zasedáních Rady často velmi ostré vzájemné střety, jež však probíhaly korektně a nikdy nesklouzly do osobních invektiv nebo „úderů pod pás“. Myslím, že mohu jednoznačně konstatovat, že v průběhu pěti let jsme se přitom od sebe navzájem hodně naučili, což ve svém důsledku vedlo ke stabilizaci situace v kolosu, jímž bezpochyby Česká televize je. Rada České televize též pravidelně jednala s dalšími pracovníky vedení České televize i obou moravských televizních studií, navštěvovala jednotlivá pracoviště, a měla tak velmi slušný přehled o tom, jak Česká televize funguje.

Zvláště se musím zmínit o mezinárodním postavení České televize v evropském i světovém kontextu. Považuji za nezpochybnitelnou osobní zásluhu Iva Mathé, že renomé České televize v mezinárodních organizacích, především v EBU (European Broadcasting Union), v průběhu zmíněného pětiletí podstatně vzrostlo. Svědčí o tom především okolnost, že on sám se jako první reprezentant veřejnoprávního média z postkomunistických zemí stal

jedním ze tří místopředsedů EBU a spolupředsedou světového sdružení PBI (Public Broadcasting International), jehož 4. konference se roku 1995 konala v Praze.

V průběhu let jsme často diskutovali o pravomocích, jež vůči generálnímu řediteli vyplývají Radě České televize ze zákona. Generální ředitel má právo účastnit se všech zasedání Rady, což jsme však řešili gentlemanskou dohodou tak, že část zasedání probíhala bez jeho přítomnosti, neboť jsme často cítili potřebu vypracovat stanoviska k různým konkrétním problémům samostatně v rámci Rady, případně si ozřejmit některé otevřené otázky. Samozřejmostí však byla přítomnost generálního ředitele při všech jednáních, jejichž důsledky se týkaly jeho osobně, případně provozu České televize.

Dalším problémem bylo, jak řešit konflikty mezi Radou České televize a vedením České televize, či přímo jejím generálním ředitelem, jež se nepodařilo uzavřít oboustrannou dohodou. Zákon sice umožňuje Radě České televize odvolat generálního ředitele bez udání důvodu kdykoliv, ale odpovědná Rada použije přirozeně tohoto prostředku jen v krajním případě. Tehdy jsme hledali nezávislé třetí osoby, tj. zvláště odborné recenzenty klíčových projektů České televize, a to prakticky vždy vedlo k rozumnému kompromisu. Naši výhodou byla i šťastná okolnost, že zcela podle zákona se členy první Rady České televize staly osobnosti představující významné názorové proudy veřejného a společenského života, dobře orientované a informované v dané problematice, jež jednaly odpovědně a nepodléhaly samy vnějším tlakům, takže i ve spleťtých problémech požívaly u vedení České televize přiměřenou autoritu.

Někteří politikové mají za to, že Rada České televize by se měla stát něčím na způsob správní rady akciové společnosti, velmi detailně se zabývat zvláště kontrolou financování, a dokonce i personálními otázkami, jež podle stávajícího uspořádání jsou výhradně v kompetenci generálního ředitele. Osobně se však domnívám, že takto pojatá funkce Rady by se křížila s pravomocemi generálního ředitele a nutně by kladla odlišné profesní nároky na členy Rady, kteří by navíc museli nést nejenom právní, leč i finanční odpovědnost za důsledky svých rozhodnutí. To by navíc bylo i na škodu kontroly veřejnoprávnosti, kterou považuji za primární úkol Rady České televize.

Konstituování Rady České televize a úvahy o úpravách dosavadního stavu

V současné době volí dle zákona všech devět členů Rady České televize plénum Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky a – jak praxe posledních let ukazuje – obsazení Rady České televize nezávislými osobnostmi je stěží možné, neboť celý proces se silně zpolitizoval. Kandidáti do Rady České televize mají příliš těsné vazby na hlavní politické strany, jimž do značné míry „vděčí“ za zvolení. Účinnou pákou, jíž může Poslanecká sněmovna s Českou televizí i Radou České televize nenápadně manipulovat, je zejména ovládnutí financování České televize, tj. oddalování přiměřeného zvyšování koncesionářského poplatku navzdory inflaci nebo hrozba dalšího omezení vysílání reklamy, popřípadě i jejího vyloučení vůbec (viz reakce některých politiků na nedávný pokus Sazky znemožnit vysílání kritického pořadu o její činnosti). Tento způsob nevypadá nijak agresivně a může se přirozeně setkat i s podporou široké veřejnosti. Poslanecká sněmovna tak může účinně trestat jak neposlušnou Českou televizi, tak odbojnou Radu České televize.

Druhou pákou využila Poslanecká sněmovna naprosto skandálním způsobem v březnu 2000, když v průběhu jediného dne přijala dvakrát po sobě usnesení, že Česká televize neplní své povinnosti ze zákona, jako obezličku, která formálně vyhovuje zákonu, pokud jde o způsob, jak odvolat Radu České televize. Stalo se tak naprosto zřetelně v rozporu s úmyslem zákonodávce, jenž v daném případě stanoví lhůtu půl roku pro případné opakované vyslovení nespokojenosti Sněmovny, a za tichého přihlížení ostatních sdělovacích prostředků i naprosté lhostejnosti veřejného mínění, ač šlo o jasný nátlak a manipulaci s tehdejší Radou České televize.

V tomto smyslu by se měl zákon nepochybně změnit a možné cesty se přímo nabízejí, neboť v mezidobí vznikl fungující Senát Parlamentu České republiky. Bylo by tedy nejvýše prospěšné, kdyby se právo nominace rozdělilo mezi tři ústavní orgány (tj. Poslaneckou sněmovnu, Senát a prezidenta republiky) tak, že by každý z nich jmenoval po třech členech Rady České televize. Neblahá zkušenost s volbou ombudsmana ukazuje, že ony trojice by měly příslušné orgány volit přímo, nikoliv je jen doporučovat Poslanecké sněmovně, která se

pak instinktivně zachová tak, že zamítne všechny kandidáty, jež sama nenavrhl.

Dále bych se velmi přimlouval za posílení přirozené kontinuity práce Rady České televize tím, že by se volby jednotlivých trojic posunuly v čase tak, aby tyto trojice přicházely do Rady každý rok. To by umožnilo plynulou obměnu členů Rady České televize, kteří by byli voleni na tříletá období s právem opakovaného zvolení na dvě funkční období bezprostředně po sobě, takže konkrétní člen Rady České televize by mohl zůstat ve funkci nejdéle šest let. Zkušenost totiž zřetelně ukázala, že nebylo zrovna nejšťastnější, když po našem pětiletém funkčním období zůstal v druhé Radě České televize jen jediný člen Rady první. Tak se téměř ztratila zkušenost, kterou první Rada České televize v průběhu výkonu své funkce získala, a to dle mého názoru přispělo k předčasnému pádu Rady následující.

Jak kontrolovat veřejnoprávní televizi

Česká televize hospodaří s poměrně velkými prostředky a svým působením velmi významně ovlivňuje veřejné mínění i obecnou kulturní úroveň národa, takže volání po kontrole je naprosto přirozené a kontrola nutná. Myslím, že devítičlenná Rada České televize je velmi přiměřený počet. Zahraniční zkušenosti s početnějšími kontrolními orgány nejsou nijak povzbuzující; takové orgány se stávají nefunkčními a neoperativními.

Námítkou proti relativně malé Radě České televize jistě může být, že není dost odborně fundována v tak různorodých otázkách, jako je televizní program, personální obsazení České televize a hospodárnost financování. Naše vlastní zkušenost však ukazuje, že tento složitý problém lze úspěšně vyřešit systémem odborných expertiz. Za léta našeho působení jsme získali dostatečný okruh kvalifikovaných odborníků, kteří dokázali reagovat na naše požadavky a poskytnout kvalitní podklady pro rozhodování o často velmi různorodých problémech, od skladby vysílání pro děti, přes vysoce odborné technické záležitosti digitální televize, až k citlivým otázkám financování. Jsou-li v Radě České televize dobře vybrané osobnosti, pak mohou zvládnout tímto způsobem velké spektrum úkolů; pokud je výběr nevhodný, pak budou vždy silně snahy zmanipulovat Českou televizi zvenčí anebo řízení této instituce důmyslně zbyrokratizovat.

Technický rozvoj, jenž v nejbližším desetiletí zřejmě výrazně pozmění elektronické mediální prostředí v České republice, vyžaduje spíše menší a dostatečně autoritativní orgán, jenž je schopen pružně reagovat na měnící se okruhy otázek a jenž spojuje rysy konzervativní (viz navrhovaná úprava posílené kontinuity Rady České televize) s nezbytnou inovací (každoroční obměna až třetiny členů Rady). Tato úprava by měla také omezit neblahé důsledky nepřiměřeného vměšování politiků do činnosti jedné z nejvýznamnějších veřejnoprávních institucí demokratické republiky.

Autor RNDr. Jiří Grygar, CSc. je astrofyzik; pracuje ve Fyzikálním ústavu AV ČR v Praze. V letech 1992 až 1997 zastával funkci předsedy Rady České televize.

Kontrola médií veřejné služby jako interpretační problém

- ▶ „Jedna věc je přesto zřejmá: maximální dosažitelná míra *dekomodifikace* a *znovuusazení* komunikačních prostředků do sociálního života občanské společnosti je životně důležitou podmínkou pro dosažení svobody oproštěné od státní i tržní cenzury.“

John Keane (1991, str. 153)

Média veřejné služby jsou sociálními a kulturními statky, v nichž se naplňuje komunikační solidarita společnosti a její potřeba disponovat komunikačními prostředky, které by byly k veřejnému užití a zábavě všech občanů, a ne k soukromému prospěchu politiků či zisku podnikatelů. Proto je také v zájmu společnosti, aby činnost těchto médií podporovala a kontrolovala. Technologický vývoj, deregulace a masivní vstup soukromých komerčních médií do vysílání vedou k tomu, že se představy o podobě, postavení, roli a kontrole médií veřejné služby proměňují. Konkrétní podoba kontroly těchto médií v dané zemi je výsledkem působení řady vlivů společenské, historické, politické, ekonomické a kulturní povahy. Tyto vlivy jsou nadány různou měrou vůle po kontrole médií veřejné služby, a pokud mají praktické důvody získat ve výkonu kontroly rozhodující slovo, snaží se tohoto postavení dosáhnout řadou legitimizujících kroků.

Pojmem *média veřejné služby* či *vysílání veřejné služby* (z anglického *public service broadcasting*, což v přesnějším – nikoliv obratnějším – překladu znamená spíše *vysílání sloužící veřejnosti*) se zpravidla označují veřejně komunikační (vysílající) soustavy (rozhlas a televize), jejichž existence není

podmíněna komerčními motivy, nejsou určeny k tvorbě zisku, jsou financovány (převážně) z veřejných prostředků a existují v právním prostředí, jež nějakým způsobem definuje postavení těchto médií, jejich odpovědnost vůči občanům, jimž službu poskytují, a způsob, jak a podle jakých kritérií je činnost těchto médií kontrolována. Smyslem existence médií veřejné služby je naplnit komunikační potřeby společnosti především v oblasti informování, reprezentace (kulturní, umělecké apod.) a zábavy, a poskytovat tak službu veškeré populaci (viz O'Sullivan et al., 1994, str. 251 n) vnímané jako společenství svou povahou občanské, nikoliv spotřebitelské. Podstatou existence těchto médií je představa, že rozhlasovým a televizním stanicím lépe sluší statut veřejného a veřejně dostupného statku než soukromě produkovaného a prodávaného zboží a že je v zájmu veřejnosti, aby měla fungující média veřejnou službu jako jeden z rozměrů své existence. Historicky se tento přístup opírá o názor, že vzácné a omezené spektrum kmitočtů, které má společnost k dispozici, je žádoucí udržet pod veřejnou kontrolou.¹ Díky těsné vazbě na veřejnost a veřejný život společnosti jsou média veřejné služby zpravidla chápána jako kulturní (a kulturotvorné) instituce a prestižní zdroje informací a zábavy.

¹ Robert W. McChesney tento argument vysvětlující existenci médií veřejné služby ve své knize *Bohatá média, chudá demokracie* charakterizuje slovy: „Podstatou tohoto přístupu je představa, že je lepší, aby rozhlas a televize byly státní monopol, a ne soukromý monopol.“ (McChesney 1999, str. 226).

O podobě služby, kterou poskytují, rozhodují – na základě výše uvedených nejzákladnějších rysů – až konkrétní podmínky dané společnosti. Stejně tak rozhodují konkrétní podmínky dané společnosti o způsobu financování médií veřejné služby a o výkonu kontroly nad jejich činností. Tyto „podmínky dané společností“ představují vzájemně provázaný konglomerát heterogenních vlivů, jež v celku konstituují dobové sociální normy pro chování médií.

Zatímco historické okolnosti vývoje společnosti a příchodu vysílajících médií bývají – stejně jako ekonomické, sociální a politické podmínky jejich nástupu – často předmětem zájmu badatelů, publicistů i politiků (za všechny srov. například výklad o dějinách vysílání v knize Jamese Curran a Jean Seatonové *Moc bez odpovědnosti*, Curran-Seaton, 1997, str. 109 n), poněkud stranou pozornosti často zůstávají právě sociální normy chování médií – například dominantní názor na roli médií ve společnosti. Přitom právě interpretace představ o žádoucí roli médií je jedním ze základních kamenů, na nichž stojí nejen konstrukce mediální politiky dané doby a dané společnosti, ale o níž se opírají i očekávání veřejnosti. Vývoj vysílacích soustav jednotlivých států je nepochybně zásadním způsobem ovlivněn dominující představou o veřejné sféře jako sdíleném prostoru práce, politiky, masových médií apod. (O’Sullivan et al., 1994, str. 250) a o veřejném zájmu jako jednom z parametrů této sféry. Z této představy se pak odvozují převládající nároky (normativní rámce), které společnost na média (a zvláště na vysílání sloužící veřejnosti) klade, k nimž se hlásí a o něž opírá legitimitu vykonávané kontroly činnosti těchto médií.

Interpretace role médií ve společnosti jako určující faktor kontroly médií veřejné služby

Představy o postavení, poslání, roli médií, popřípadě představy o jejich žádoucím či nežádoucím jednání či chování² tvoří normativní východisko pro stanovení standardů, jež lze považovat za platné při posuzování toho či onoho mediálního výstupu. V diskusích o postavení, poslání či roli médií se zpravidla střetávají dva základní přístupy – funkcionalistický a kritický. Oba vycházejí

z obecné představy, že (masová) média se významným způsobem podílejí na stabilitě daného uspořádání společnosti (McQuail, 1992, str. 237 n), a spojují činnost médií se společenským řádem.

Funkcionalistický přístup přisuzuje médiím „funkci“ společenské síly, jež zajišťuje další setrvávání společenského řádu, udržuje existující rozdělení moci, zajišťuje co nejširší shodu na platnosti sdílených hodnot, integruje jednotlivé aktivity do sociálního kontextu a zakotvuje jednotlivce i skupiny do společnosti.

Kritický přístup chápe média jako výraz hegemonie, tedy jako instituce, které využívají představitelů elity, jež disponuje mocí, a které této elitě pomáhají udržovat nadvládu nenásilnými prostředky. Díky moci nad médii dokáže tato „elita mocných“ prosazovat jako dominantní své postoje a představy a vytlačovat na okraj pozornosti představy a postoje protikladné. Média se tak stávají hrozbou pro ty, kteří se nepodílejí na distribuci moci, stejně jako pro alternativní postoje, subkultury, menšinové směry v uměleckém výrazu apod.

Funkcionalistický a kritický přístup k roli médií se v jednotlivých společnostech v různém poměru promítá do toho, jak je řešena její mediální politika, mediální legislativa a kontrolní mechanismy, i do toho, jak si postavení médií neformálně vymezují sami uživatelé, popřípadě společenské instituce. Média – včetně médií veřejné služby – jsou přitom často chápána funkcionalisticky jako mocný prostředek zajišťující při správním fungování společenskou stabilitu a současně kriticky jako možná hrozba existující či očekávané stability.

Formální (zpravidla uzákoněné) i neformální projevy sociálních norem vztahené k jednání médií vytvářejí sociální instituci svého druhu, jež ve svém celku působí na média, ovlivňuje společenské klima, v němž působí, a nabízí účastníkům mediální komunikace kritéria pro posuzování kvality mediálních produktů.

S vnitřní provázaností neformálních vlivů na jednání médií pracuje Claude-Jean Bertrand (Bertrand, 1997), jenž navrhl možnost pojímat veškeré

² Méně obvyklý výraz „chování, resp. jednání médií“ vychází z McQuailova výkladu normativních přístupů k médiím, které autor označil souhrnným pojmem „media performance“. (McQuail, 1992).

neformální vlivy působící na média jako vnitřně provázaný „systém odpovědnosti médií“ (*media accountability system*). Tento systém pro Bertranda představuje „...jakýkoliv nevládní prostředek užívaný k zajištění toho, aby média byla „společensky odpovědná“...“ (Bertrand, 1997, str. 9), tedy jednotlivce (např. mediální ombudsmeny v jednotlivých redakcích), skupiny osob (kupříkladu komise monitorující obsah médií), pravidelná tělesa (místní tiskové rady), normativní dokumenty (kupříkladu kodexy správného profesionálního chování, tzv. etické kodexy), odborná a profesní fóra (například odborné časopisy), popřípadě mediální kritiku v médiích určených široké veřejnosti a konečně dlouhodobé procesy (kupříkladu profesní přípravu jednotlivých skupin, třeba novinářů, nebo zvyšování mediální gramotnosti v celé populaci).

Systém odpovědnosti médií (jakkoliv užitečný je to nástroj pro popis a výklad mediální situace v dané společnosti) sám též nepůsobí v izolaci. Nejvíce je ovlivňován formalizovanými (ve smyslu Bertrandova přístupu „vládními“ – pochopitelně v nejširším slova smyslu, tedy nejen exekutivními, ale především zákonodárnými, popřípadě soudními) prostředky. Systém odpovědnosti médií se pak jeví jako vnitřně neklidná soustava vlivů, do níž spadá vše od legislativy přes kontrolní mechanismy, odborné studium médií, jejich komerční výzkum a mediální kritiku a výchovu, až po aktivisty a nejrůznější podoby morálních panik (Jiráček, 1997, str. 45). Složky systému odpovědnosti médií je tak možné roztrždit na vnitřní (kontrolu činnosti, kterou média či lidé v nich pracující provádějí sami) a vnější, případně na formalizované a neformální.

Systém odpovědnosti médií

	formalizované	neformální
vnitřní	odborné časopisy, redakční ombudsman, etické kodexy apod.	vžité normy chování apod.
vnější	legislativa, rady médií veřejné služby apod.	mediální výchova, občanská hnutí apod.

Prostřednictvím tohoto systému jsou pozorovateli přístupné převládající dobové normativní představy o médiích. Systém sám je proto významným zdrojem poznání dané společnosti, jejích představ o fungování médií i o roli médií. Zkoumání takto vymezeného systému dovoluje poznávat a interpretovat napětí mezi deklaratorní rovinou mediální politiky a reálnou interakcí mezi médií a politickou sférou, mezi proklamovaným a skutečným postavením médií, dokonce i mezi formálně nárokovaným a skutečně vyžadovaným chováním médií.

Do systému odpovědnosti médií v dané společnosti se navíc promítají nejrůznější představy o smyslu existence médií, o účinnosti a vlivu médií, očekávání i obavy, které do systému vnášejí jednotlivé jeho složky – systém odpovědnosti médií ze všeho nejvíce vypovídá o dobově podmíněném „*myšlení o médiích*“. Z dominantních rysů systému odpovědnosti médií se pak odvozuje i subsystém kontrolních mechanismů a ten je sám o sobě také *interpretovatelný* – stává se zdrojem poznatků o společnosti, v níž se uplatňuje.

Česká společnost 90. let a kontrola médií veřejné služby

Pro českou společnost počátku 90. let byla – alespoň v mediální oblasti – příznačná jednak chabá znalost reálné mediální situace ve světě a alternativ právního uspořádání vztahu médií ke společnosti a její elitě, jednak faktická neexistence jakékoliv mediální gramotnosti, tj. představ o fungování mediální komunikace – což lze chápat jako jeden z důsledků faktu, že občanská společnost měla v českém prostředí teprve zárodečný charakter a její rozvoj nebyl nijak horlivě podporován pretendenty na mocenské postavení v zemi. To vše (spolu s ochabnutím nutné ostražitosti, které si později v novinářském diskurzu vysloužilo omluvné označení „polistopadová euforie“) vedlo k tomu, že zvláště v první polovině 90. let se mediální struktura české společnosti rozvíjela opravdu spontánně, s minimální reflexí a ve víru ploché a neústrojně libertariánské argumentace.

Česká společnost vstupovala do 90. let jako do období nadějí na konstituování otevřené společnosti s převládající představou, že základní a jedinou nosnou podmínkou existence médií je jejich nezávislost. Tento

pojem převzatý z neoliberální normativní teorie médií (Siebert – Peterson – Schramm, 1963³) se – bez bližšího vymezení významu a bez hlubší diskuse – stal synonymem pro působení médií v demokratických poměrech a v podmínkách tržního hospodářství a tímto svým vymezením limitoval jakoukoliv zásadnější diskusi o možnostech – formální či neformální – kontroly médií. Téma kontroly se fakticky významněji projevilo jedině v diskusi o postavení médií veřejné služby (České televize, Českého rozhlasu a České tiskové kanceláře⁴). U soukromých komerčních médií byla debata o možnosti kontroly redefinována jako snaha o zavedení cenzury či státního řízení médií a jako taková fakticky znemožněna.

Argumentace podporující nutnost kontroly činnosti médií veřejné služby se nakonec opřela o skutečnost, že vysílání sloužící veřejnosti je převážně financováno z veřejných prostředků, tedy z poplatků za vlastnictví technologie schopné přijímat příslušný signál (rozhlasového či televizního přijímače), a je tedy nutné nakládání s těmito prostředky kontrolovat.

Veřejná diskuse o postavení, úloze – a dokonce samotném smyslu existence – médií veřejné služby byla přitom zcela na místě. Osmdesátá a zvláště devadesátá léta se v Evropě odehrála ve znamení podstatných posunů v mediálních systémech. Vysílání veřejné služby postupně ztrácelo svoje monopolní, popřípadě dominantní postavení a soukromí vysílatelé se na trhu příjemců uplatňovali stále výrazněji (McQuail – Siune, 1998, str. 23 n). Česká společnost v té době ovšem vycházela z dlouholeté informační izolace a nebyla na diskusi o podobných tématech připravena. Tato skutečnost zásadním způsobem předznamenala další vývoj kontroly médií v české

společnosti a vedla v důsledku, jak se pokusíme vyložit, k nevyváženosti celého systému odpovědnosti médií.

Argumentace opírající legitimitu kontroly o finance přehlížela (jakkoliv to byla argumentace správná a obhajitelná), že klade do středu zájmu prostředek existence médií veřejné služby, nikoliv smysl jejich existence. Nabízelo se přitom několik možných modelů, o nichž šlo diskutovat. Vedle „kanadského modelu“ vycházejícího z nutnosti podporovat multikulturalismus a autonomii zde byl „německý model“ opírající se o podporu demokracie, regionalismu a kulturního rozvoje nebo třeba „nizozemský model“ postavený na principu „pluriformity“ čili diverzifikace.⁵ Absence širší diskuse vedla k tomu, že při přechodu od postavení státních organizací k institucím veřejné služby si tato média musela do značné míry sama definovat smysl své existence (zákon vymezoval pouze velmi obecně „poslání“ těchto médií⁶).

Naproti tomu si ale politická elita (v tomto případě zákonodárna) ponechala ve svých rukou rozhodování o podobě a výkonu kontroly nad činností těchto médií. Podpořena „finančním“ argumentem poukázala na to, že zákonodárna moc reprezentovaná poslanci Poslanecké sněmovny PČR (v prvopočátku Česká národní rada) zastupuje zájmy voličů, s jejichž prostředky média veřejné služby hospodaří, a je proto jen logické, že právě Poslanecká sněmovna odpovídá za to, jak bude kontrolní činnost probíhat, a rozhoduje o tom, je-li vykonávána kvalitně. Na činnost médií veřejné služby dozírají rady příslušných médií, jejichž členové jsou voleni PS PČR, práci těchto rad posuzuje PS PČR. Legislativa stanoví jako kritérium kvality kontrolní činnosti to, zda příslušné médium plní svoje poslání (§ 2 zákona č. 483/1991 Sb.,

³ Čtyři teorie tisku (*Four Theories of the Press*) jsou dnes již klasickým pokusem o klasifikaci role médií, jak si je definují jednotlivé společenské režimy. Jedná se o soubor statí, v nichž se postupně probírají autoritářská, libertariánská a sovětská teorie a teorie sociální odpovědnosti. Publikace vyšla poprvé v roce 1956. Od té doby našla mnoho kritiků, kteří tu zvyšovali počet teorií (například McQuail, 1992, přidává demokraticko-participační teorii), tu poukazovali na zjevné metodologické nedostatky a myšlenkové slabiny díla. Přestože dnes jsou Čtyři teorie veskrze překonané a nahlíží se na ně jako na historický dokument z vypjatého období studené války obhajující (neo)liberální přístup k roli médií ve společnosti (Nerone, 1995), svého času se jednalo o velice inspirativní text, který přispěl ke zvýšení zájmu o normativní představy o roli médií ve společnosti.

⁴ Postavení a kontrola ČTK spadá – vzhledem k odlišnému charakteru této instituce (servisní organizace, která nenabízí své produkty přímo veřejnosti a je financována výhradně z vlastní činnosti) – do jiného diskurzního rámce a není v tomto textu brána v úvahu.

⁵ Jednotlivé modely přehledně probírá McQuail (1992, str. 49 n.). Podstatný není příklon k některému z modelů, ale poznatek, že mediální soustava české společnosti se rozvíjela bez znalosti alternativ.

⁶ Viz § 2 zákonů č. 484/1991 Sb., o Českém rozhlasu a č. 483/1991 Sb., o České televizi.

o České televizi). Vzhledem k tomu, že reflexe tohoto posláni se nikdy nestala součástí veřejné diskuse (a že pro toto téma ani není prostor), nemají rady ani příslušná média veřejné služby o co opřít výklad vlastního jednání. Kontrola médií veřejné služby se tak nepřímo dostává do agendy samotné PS PČR (což se projevuje například v poměrně silném postavení Stálé komise pro sdělovací prostředky PS PČR, kvazikontrolního orgánu s nepřehlédnutelným poloformálním vlivem na mediální soustavu české společnosti). Vzhledem k tomu, že PS PČR jako zákonodárný orgán rozhoduje i o podobě mediální legislativy, pokusy oslabit potenciální vliv PS PČR na činnost médií veřejné služby standardními prostředky běžnými ve světě (například jiným mechanismem vzniku rad) zatím neuspěly.

Interpretovat stávající stav kontroly činnosti médií veřejné služby lze jedine v kontextu celé mediální soustavy, tedy při rozboru celého systému odpovědnosti českých médií (Jiráček, 1997, str. 43 n). Zatímco formalizované vnější složky systému (legislativa, správa kmitočtů, udělování licencí, rady médií veřejné služby apod.) se od počátku 90. let velmi soustavně rozvíjejí,

formalizované vnitřní a neformální vnitřní i vnější složky vznikají lopotně a těžce. Pravidla jednání jsou roztržštěná a neustálená (i když Česká televize jako médium veřejné služby patří mezi výjimky a etický kodex nejen přijala, ale také zveřejnila), sebereflexe jednotlivých skupin profesionálů pracujících v médiích (například prostřednictvím profesně odborných periodik) je minimální, mediální kritika skomírá a mediální výchova jako nástroj směřování k vyšší mediální gramotnosti české společnosti je teprve ve fázi návrhů a aktivity skupin a jednotlivců mají spíše jednorázový a nahodilý charakter (viz například *Petice pražských umělců*, k níž se nejčastěji odkazuje jako k petici „*Umělci proti násilí*“, 1994).

Stav systému odpovědnosti českých médií lze interpretovat jako prosazení formalizovaných struktur na úkor jakýchkoliv neformálních aktivit. Kontrola médií veřejné služby se tak nepřímo dostává do oficalizovaného postavení a samotným médiím hrozí, že se budou vzdalovat občanské společnosti jako nejvlastnějšímu prostoru své existence. V obecnější rovině jde o rozvoj byrokraticky podchytilných struktur na úkor rozvoje občanské společnosti vůbec.

Použitá literatura:

Bertrand, C.-J.: Media accountability systems: an overview. In: Organizing Media Accountability. Maastricht: European Journalism Centre, 1997.

Collins, R. – Murrone, C.: New Media, New Policies. Cambridge: Polity Press, 1996.

Curran, J. – Seaton, J.: Power Without Responsibility. London: Routledge (5. vyd.), 1997.

Jiráček, J.: Czech Republic: Media accountability system – an unknown concept. In: Organizing Media Accountability. Maastricht: European Journalism Centre, 1997.

Keane, J.: Public Service Media? In: Media and Democracy. Cambridge: Polity Press, 1991.

McChesney, W. R.: Rich Media, Poor Democracy: Communication Politics in Dubious Times. Urbana and Chicago: University of Illinois Press, 1999.

McQuail, D.: Media Performance. London: Sage, 1992.

McQuail, D. – Siune, K. (eds.): Media Policy. London Sage, 1998.

Nerone, J.C. (ed.): Last Rights. Urbana and Chicago: Urbana Illinois Press, 1995.

O'Sullivan, T. et al.: Key Concepts in Communication and Cultural Studies. London: Routledge, 1994.

Siebert, F.S. – Peterson, T. – Schramm, W.: Four Theories of the Press. Urbana, Il.: University of Illinois Press, 1963.

Vliv násilí v médiích na děti a mládež. Praha: Bílý kruh bezpečí, 1994, str. 17.

Zákon č. 483/1991 Sb., o České televizi.

Autor PhDr. Jan Jiráček je pedagogem katedry masové komunikace UK FSV a Centra pro mediální studia (CEMES).

Televize veřejné služby, nebo televize parlamentní?

Koncem října tohoto roku vyvrcholily útoky českých politiků, radních i komentátorů nejlivnějších listů na poslední zbytky nezávislosti veřejnoprávní televize (či, chcete-li, televize veřejné služby). Je zpochybňována nejen její současnost, zajisté kritiky hodná podoba, ale už i samotný smysl její existence („*Úvahy o tom, zda na počátku třetího tisíciletí mají veřejnoprávní média smysl, je potřeba brát vážně. Považuji za logické, že osoby, které mají liberální vidění světa, pochybují o nutnosti ukládat občanům povinnost, ať si platí veřejnoprávní médium.*“ Ivan Langer, *Respekt*, 44/2000; „...*žádná veřejnoprávní tisková média neexistují a nikdo je nepostrádá. Není žádný důvod předpokládat, že někdo bude postrádat veřejnoprávní média elektronická, pokud také zmizí. Občané si ušetří poplatky a spoustu rozčilování.*“ Jiří J. Steiger, *MF DNES*, 25. října 2000).

Absurdním kamenem úrazu je, jako obvykle u nás, nedělní politický diskusní pořad (v tuto chvíli je to *Naostro*), jakož i úroveň zpravodajství a publicistiky vůbec. Popřípadě schopnost veřejnoprávní obrazovky pokrýt důležité politické události v zemi (zasedání Mezinárodního měnového fondu a Světové banky), za něž ovšem jednotliví straničtí šéfové a jejich mluvčí zhusta považují především sjezdy svých partají.

I.

Zpravodajství komerční TV NOVA (podporované politicky nekorektním pořadem *Volejte řediteli*, proti jehož bezprecedentní existenci kdysi členové Rady České republiky pro rozhlasové a televizní vysílání ostře protestovali, nyní však, zdá se, stranicky disciplinovaně rezignovali) už dávno není

nevinnou „infozábavou“, popř. „čistým“, „pocitivým“ bulvárem. Z mých dlouhodobých analýz stále zřetelněji vyplývá, že je to zpravodajství po výtce politické, stranici určitým tendencím a silám ve společnosti i ve světě proti silám a tendencím jiným. Tato tendenčnost se přitom projevuje dlouhodobě, nejde o žádné náhodné „excesy“: požádá-li mě kterákoli z mediálních rad o expertizu, jsem s to toto tvrzení doložit desítkami příkladů a podrobných analýz. Nyní jen ve zkratce: v obrazovém výběru zpráv, jejich kontextu i způsobu komentáře je trvalá protihradní tendence (příklad z poslední doby – účelově sestavený seznam Havlových „dovolených“ a „zotavených“, z něhož si neinformovaný divák měl odnést dojem prezidentova, mírně řečeno, ledabylého vykonávání úřadu).¹ Stejně tak trvalou politickou tendenci je špatně skrývaná nechuť k evropské integraci, zejména pokud se týče evropské politiky kvotací, ochrany vlastních kulturních statků atd.

Při referování o kterémkoli právně či mravně precedentním problému, který se týká sporu právní či mravní normy (regule, pravidla, úzu atd.) a svobodného podnikání bez jakéhokoli omezení, bude TV NOVA vždycky a bez výjimky stát na straně neomezeného podnikání, na straně trhu „*bez přívlastků*“, který podle pana ředitele dokonce jako jediný nestranně určuje i hodnotu uměleckých děl: známý je jeho výrok, že „*Lunetici jsou Mozartem dneška*“ a „*Mozart, to jsou Lunetici 18. století*“. Občanská společnost, nevládní iniciativy, dotace do kulturního dědictví, vymahatelnost práva a právní stát vůbec – to jsou, namátkou, pro zpravodajství a publicistiku TV NOVA pojmy asi stejně zbytné, jako jsou zbytné, ba nepřátelské pro předsedu naší nejsilnější „pravicové“ strany. Totožná se strategií ODS je i tendenční obrana praktik Investiční a poštovní banky a útoky proti J. Tošovskému. Daleko víc než veřejnoprávní zpravodajství brnká NOVA na národní notu, zejména při referování o akcích NATO (Kosovo), o cizích „chaotech“, od nichž si republiku

¹ *Televizní noviny*, 25. 10. 2000.

rozvracet nedáme atd.² Prubířským kamenem „stranickosti“ Novy byly pro mne například *Televizní noviny* z 26. října 2000, kdy komentář – jak se na Železného vypjatý liberalismus sluší a patří – líčil nejprve s lítostí fakt, že parlament zamítl snížení daní, ale obvinil z tohoto zjevného neúspěchu pravicové politiky „vzájemné spory“ a „nedohodu“ pravicových stran, zatímco návrh na snížení daní zamítla jednoznačně a prokazatelně pouze jedna z nich, Klausova ODS, což zpravodajství Novy, politicky korektní ke svému mocnému protektorovi, účelově zamlčelo. Přidejme ještě jako dlouhodobý faktor takřka totální ignoranci ekologických a náboženských aspektů světa, a vyjde nám, že pohled Novy na svět se příliš neliší od pohledu předsedy Poslanecké sněmovny, který usiluje – za nenápadné, ale o to vytrvalejší podpory „své“ televize a jejího ředitele – o budoucí prezidentské křeslo. Toto názorové „souznění duší“ se datuje zhruba od vzájemné dohody „právníků obou stran“ kvůli odpuštění a stažení žalob pro skutečně nehorázné pomluvy, jichž se před necelými třemi lety dopustila Nova vůči Václavu Klausovi v souvislosti s jeho neexistující vilou ve Švýcarsku. A šéf Novy, jenž momentálně nutně potřebuje politickou podporu pro své mezinárodní spory s americkými investory, do nichž obratně vmanévroval stát (tedy nás všechny, kteří jeho eventuelní dluhy a pokuty budeme platit), se se svými jednoznačnými politickými sympatiemi k významnému politickému protektorovi už ani příliš netají. Jako budoucího prezidenta si ho docela dobře dovede představit a kupř. v *Právu* (21. října 2000) prezentuje vůči předsedovi sněmovny loajalitu až nevkusně servilní: on, který si kdysi tajně najal detektivy na jeho sledování, náhle vyzdvihuje nekonečnou „velkorysost“ bývalého protivníka.³

II.

Není divu, v tomto kontextu, že také nedělní diskusní pořad, jablko sváru na veřejnoprávní obrazovce, na nejsledovanější komerční televizi probíhá – zhruba od rozchodu s Vávrovou ČNTS a nástupu moderátorsky bezzubé Jitky

Obzinové – zcela v režii a k plné spokojenosti politiků. Ti se tu, pořád dokola, pěkně pravidelně střídají jako apoštolové na Staroměstském orloji a v přibližně stejném počtu. Ze statistiky jasně vyplývá, že za poslední rok v devíti z deseti případů v „*Sedmičce*“ usedali stále stejní politici smluvně opozičních stran, a to v poměru, který zhruba odpovídá stranickému složení televizních „radních“; nepolitik byl z relace zcela vyloučen: proč také, když „*nikoho nereprezentuje*“? Naproti tomu veřejnoprávní televize v minulých dvou letech nesměle sahala i po osobnostech mimo aktuální politickou moc (politologové, analytici, publicisté, sociologové atp.). Bylo a je nutno tyto lidi, „*kteří nikoho nereprezentují*“, „*jen sami sebe*“, jak zní neonormalizační stranický slogan, za každou cenu z obrazovky vymýtit.

Připomeňme si ovšem, že právě lidé tohoto druhu, tedy lidé mimo výkonnou politiku, veřejně známé osobnosti, renomovaní odborníci, politologové, filozofové, spisovatelé, vysokoškolští pedagogové, kněží atd. – sedí už řadu let ve všech rozhodujících západoevropských mediálních radách a tvoří stabilní jádro všech obdobných debatních pořadů na západ od našich hranic. První věc velice těsně souvisí s druhou: jsou-li rady, jež mohou kdykoli odvolat ředitele, složeny výhradně na stranickém principu, je jen logické, že každý šéf, který si bude chtít alespoň trochu pojistit své křeslo, bude tento striktně stranický princip úzkostlivě promítat i do výběru diskutujících – a vůbec všech lidí ovlivňujících prostřednictvím obrazovky veřejnost. Televize se tak stává jakýmsi druhým „elitnějším“ parlamentem: protože je to „parlament“ mnohem přehlednější a zábavnější, budí tak v široké veřejnosti podprahovou představu o zbytečnosti parlamentu (a tedy parlamentní demokracie) skutečného. Demokracii tak nenápadně nahrazuje *telekracie*, před níž tak naléhavě varoval guru liberalismu Karl Popper v eseji *O moci televize*. Šéfy, kteří stranický princip u nás tak či onak nerespektovali, poznáte na první pohled: jsou to ti vyhození (popř. znovu stranicko-mediálními radami nezvolení). Anebo v současné době ti tak či onak ohrožení a napadání („*Je to slabý ředitel*“,“ tvrdí svorně radní Dědečková z ODS i ministr Dostál z ČSSD o stávajícím šéfovi Kavčích hor;⁴ podobně zní kritika o nezávislejší postoj se

² TV NOVA ve srovnání s Českou televizí a ostatními médii pojala zpravodajství z demonstrací proti Mezinárodnímu měnovému fondu a Světové bance vysloveně jako zpravodajství „válečné“, s patřičně krvelačně vyličeným obrazem nepřítele: „vyvažující“ zprávy Občanských právních hlídek, jež by měly být osou každého jen trochu seriózního zpravodajství, absentovaly.

³ Podrobněji o tom viz P. Šafr, *Lidové noviny*, 23. 10. 2000.

⁴ Srovnej *Respekt*, č. 44/2000.

pokoušejícího média: „*Nejsem si jist, že se tohle České televizi podařilo. Odpovědnost za to má i osoba moderátora a způsob, jakým pořad vede,*“ říká Ivan Langr z ODS o pořadu *Naostro*, k způsobu referování o kongresu ODS pak dodává: „*Jsem přesvědčen, že ČT jako veřejnoprávní médium selhala.*“⁵). Striktní partajní klíč, který vlivní politici u nás nyní chtějí uplatnit jaksi beze zbytku i ve veřejnoprávní televizi, je ve vyspělém světě uplatňován pouze a jedině v předvolebním období (kdy ovšem malé strany mají stejný prostor jako strany velké). V našich médiích jakoby předvolební období trvalo stále. Výsledkem je permanentní volební agitace dvou, tří stran a jejich stále unavnější rétorika, jež už deset let nahrazuje *analýzu*.

Ano, naše televize si za deset let nedokázaly, na rozdíl např. od Svobodné Evropy, vypěstovat jediného obávaného, všemi respektovaného, na politickém byznysu nezávislého analytika, fundovaného moderátora či komentátora, arbitra vkusu, na jehož slova by se čekalo, jehož by se – což je, prosím, v právním státě s nezávislými médii normální situace – politikové báli, nikoli naopak! Tomuto ideálu se u nás, v rodné zemi Švejkově, paradoxně blíží, byť v humorně zábavné, ironické rovině, pouze Jan Kraus na komerční Primě ve svém široko daleko jediném nezávislém politickém diskusním pořadu *Další, prosím!* Na veřejnoprávní obrazovce tuto roli alespoň zčásti naplňuje snad jediná toho času vyprofilovaná osobnost obrazovky, Daniela Drtinová, „protivným“ způsobem kladení otázek, znalostí tématu, úpornou asertivní, a přitom nepavlačovou a nebulvární snahou vylomit z hosta odpověď na položenou otázku. Tím vším snad jako jediná představuje slušný standard, který je na západ od našich hranic samozřejmou normou, nikoli výjimkou.

Na druhé straně – jak mohou vyrůst neohrožení a fundovaní publicisté a moderátoři v postkomunistickém prostředí rysující se dvojí stranovládou, v prostředí, v němž vlivná stranická radní při prvním nesmělém moderátorově pokusu vzít režii rozhovoru do vlastních rukou jej okřikne: „*Moderátor by neměl chtít nad politikem vítězit a neměl by být drzý... Co když politik uprostřed pořadu kvůli tomu odejde?*“⁶ To, čeho se radní děsí jako konce světa, je v prostředí přirozeného antagonismu politik versus novinář

⁵ Dtto.

⁶ Dtto.

⁷ Dtto.

vytouženou metou médií a chápe se to jako fiasko politika, nikoli publicisty. V prostředí, kde vlivný mediální expert vládnoucí strany považuje za samozřejmé, a nikoli absurdní, že klíč k sestavě diskutujících v České televizi budou držet partajní sekretariáty: „*Je správné, když si politické strany nechají právo korekce a když mohou říci: televize, nezlob se, tohle není parketa pro tohoto politika.*“⁷

III.

Ať tak či onak, veřejnoprávní obrazovka si většinu svých současných potíží včetně stále sílících tlaků na její zrušení zavinila sama. Neměla si s politiky tolik začínat. Namísto toho, aby si po vzoru vyspělých zemí udržela od politiků zdravý a oboustranně prospěšný odstup, nadělala z nich přes noc masmediální hvězdy. Navykla je návykově na obrazovku a vůbec ji nenapadlo pěstovat vlastní, nezávislou a soustavnou reflexi politiky. Svěřila reflexi politiky v míře jinde nevidané a neslýchané politikům samotným. Bylo jen otázkou času, kdy to vše skončí v nerozpletitelném kolotoči vzájemné korupce, zákulisních intrik, podrazů a tlaků, které ustrašení ředitelé zveřejňují zpravidla až po svém pádu. Mezi radou České republiky pro rozhlasové a televizní vysílání a stranickými sekretariáty vládne čilý dopravní ruch: bývalý tajemník této rady je dnes vrchním Klausovým poradcem, nynější Klausův poradce (pardon, člen odborného útvaru předsedy Poslanecké sněmovny) putuje za ODS do téže rady. Veřejnost u nás považuje tento skandál za normu. Vyslanec strany bude mít s partikulárními zájmy ODS prý stejně málo společného, jako Eva Rolečková se stranickými zájmy KDU-ČSL.

Napsal jsem už mnohokrát, a vždycky marně, že každotýdenní rituál hodnocení politických událostí politiky samotnými je přesně totéž, jako kdyby herci psali každý týden sami na sebe recenze. Politici v průběhu devadesátých let v diváckém povědomí na čas nahradili hvězdy Dietlových seriálů. Veřejnoprávní televize tady jen sklízí, co zasela: začala si s politiky, s politiky také skončí. Není-li nápad, aby od ledna 2001 běžel na obrazovce

diskusní pořad, v němž budou určovat hosty a témata samotné partaje, není-li tento nápad aprílem, jak tajně doufám, skončí tímto okamžikem Česká televize jako nezávislá instituce s vlastní dramaturgií. Budeme mít raritu: namísto televize veřejné služby televizi parlamentní. Krok k tomu už byl učiněn: parlamentní politik z mocné mediální komise, který má k mediální politice asi tak blízko jako já k chovu yorkshirských prasnic, si osobuje právo určovat nezávislé veřejnoprávní televizi, jak má vypadat její nový pořad, a mustrovat ji vzápětí za to, že tak nevypadá: „*Naostro by měl být spíše lehce populárně-bulvární pořad (sic!), který ukazuje významné osobnosti v jiném světle, než jsou lidé zvyklí je znát. Nejsem si jist, že se tohle ČT podařilo.*“⁸

Dopustit se podobného faux pas vrcholný politik kdekoli, kde jsou občané citliví na nezávislost „svých“ médií, na které podobně jako na jiné veřejnoprávní kulturní instituce přispívají, druhý den by vrcholným politikem pravděpodobně být přestal.

IV.

Přitom Česká televize měla ideální šanci letos v létě, po zrušení pořadu *V pravé poledne*, přijít s úplně novým formátem. Třeba s pořadem, který by politiky volal teprve tehdy, když by si je přivolalo samo téma (např. současného i minulého ministra životního prostředí na debatu o Temelíně). Nebo zavést to, co je kupříkladu v německy mluvících zemích nejen běžné a atraktivní, ale také neskonale užitečné – pravidelnou debatu zahraničních novinářů a politologů o naší vnitřní situaci. Vidět se pravidelně cizíma očima není nikdy na škodu! Modelů lze u našich západních sousedů nasbírat bezpočet (namátkou třeba *Frontal* – ZDF, nebo *Sabine Christiansen* – ARD, politické fórum postavené na výrazné osobnosti moderátorky, v němž mezi hosty opět převažují publicisté, politologové apod.; obdobně třeba *Berlin Mitte* – ZDF). Namísto toho zahájil moderátor Šima cyklus nešťastně tím, že

pozval k debatě premiéra, který jej takřikajíc „převálcoval“. To si potom moderátor do jisté míry kompenzoval na méně suverénních a mocných politicích, míra jeho údajné drzosti je však v porovnání se západním standardem zcela zanedbatelná. Pak byl nucen recipročně zvat politika z druhé části spektra atd. Cesta do pekel, tj. cesta České televize do plného područí politiků, byla touto politickou „korektností“ pečlivě vydlážděna.

V.

Závěrem musím položit mediálním radním a mediálním komisařům, vlivným politikům a publicistům, kteří v tuto chvíli lobbují za zrušení veřejnoprávní televize, případně jejího druhého kanálu, několik otázek. Považujete veřejnoprávní televizi za zbytečnou? V pořádku. Kdo potom ale bude vyrábět a vysílat dokumenty (historické, umělecké, portrétní atd.)? Kdo bude nabízet divákům umělecké filmy, přenosy z divadel a koncertních pódii, kde budou vznikat ekologické, náboženské a vzdělávací pořady, kde pořady pro menšiny? Kde divák najde seriózní, nebulvární zpravodajství pojaté nikoli jako „infozábava“, ale jako věcná informace a její analýza? Myslíte si, že to začne z ničeho nic vyrábět a vysílat TV NOVA? Kdo ji k tomu donutí? Trh? Vynutil si trh Národní knihovnu, Národní muzeum, Národní park, Národní divadlo, Karla Vachka, Jana Špátu, dnes největšího vyslance naší kulturnosti Jana Švankmajera? Odpovíte-li záporně, pak vás ale napříště prosím, abyste říkali rovnou: chceme na několika málo českých vysílacích frekvencích, na něž bude, narozdíl od tištěných médií, přinejmenším v nejbližším desetiletí odkázána převážná většina populace, zlikvidovat český dokument, budoucí Špáty a Švankmajery, vymýt z televize vážnou hudbu, poezii, umělecké filmy, osvětu, ekologii! Vyložme karty a hovořme napříště pouze v těchto věcných, nikoli ideologických kategoriích.

Autor PhDr. Vladimír Just, CSc. je divadelní a mediální kritik, historik a vysokoškolský pedagog na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy a Filmové a televizní fakultě.

⁸ Dtto.

Veřejnoprávní televize: několik poznámek občasného diváka

Podobně jako každý rozumí fotbalu a fiskální politice, nekonečné řady tvoří znalci problematiky veřejnoprávní televize a nerad bych je dále rozmnožoval, byť o jednu jedinou (moji) hlavu. Omezují se proto na pár osobních, silně subjektivních poznámek.

Pokud jde o televizi obecně, po celou dobu svého profesionálního života v médiích přemýšlím o problému, proč je televize obsahem a úrovní vždycky nejmíň o třídu horší než rozhlas. Bylo tomu tak v šedesátých letech, bylo tomu za normalizace a nejinak je tomu v současnosti. Zatímco veřejnoprávní rozhlas plní svoje úkoly a nejsou kolem něho žádné zaznamatelné spory, kolem veřejnoprávní televize bouře neutuchá.

Před třemi lety jsem dělal pro *Neviditelného psa* rozhovor s tehdejší šéfem zpravodajství České televize panem Petrem Studenovským a ten mi tehdy řekl – volně cituji – že televize je svou podstatou hloupé médium a jiná být nemůže. Tehdy jsem s ním nesouhlasil, ale čím déle o této záměrně natvrdo formulované tezi přemýšlím, tím více jí dávám za pravdu.

Problém je zřejmě v tom, že rozhlas pracuje se slovem (pokud jde o publicistiku), kdežto televize převážně s obrazem, přičemž obraz svou sugestivností se může stát a stává až magickým prostředkem manipulace. Obraz dovede lhát daleko přesvědčivěji než slovo a jeho lživost se nepadněji odhaluje, protože divák má pocit: to musí být pravda, když to vidím. V tom je zřejmě jádro pudla. Televize je prostředek masové sugesce, politici to vědí, a proto na ni tlačí a snaží se ji ovládnout.

Zřejmě se s tím nedá nic dělat. Ve veřejnoprávním rozhlase jsou velmi oblíbená podvečerní radiofóra. Takový formát by nemohl zřejmě v televizi vzniknout. Televizní beseda je vždycky nudnější až za hranici odpudivosti než beseda rozhlasová. A lze v televizi pojmut závažné téma jinak než besedou?

Televize se o to pokouší publicistickými pořady, se snahou o investigativní přístup. Zde manipulativnost bije do očí, až je to někdy groteskní. Nedávno diskutovaný pořad o hospodaření společnosti Sazka byl manipulativní do krajnosti, abych uvedl aspoň jeden konkrétní příklad. Nemyslím si, že je to specialita České televize – manipulační jsou obdobné pořady i v komerčních televizích. Je to zřejmě příklad „české cesty v publicistice“ a asi tomu nelze čelit.

Pokud jde o Českou televizi, asi to souvisí s jakousi schizofrenií: veřejnoprávní televize se snaží o „veřejnou službu“, a zároveň o diváckou atraktivnost. Do jaké míry jdou tato zadání dohromady? To si právě nedovedu ujasnit. Lidé vyhledávají trivialitu a milují agresi (na někom jiném vykonanou), o tom není pochyb. Proto se publicisté snaží o „tvrdý přístup“ v rozhovoru, a jak to dopadá, viz nešťastný páně Šimův pořad. Osobně se domnívám, že se problémy tohoto druhu vyřeší: oposmluvní partneři si prosadí kuratelů nad politickou publicistikou a lidi se na ni přestanou dívat. Což politikům nebude vadit – oni natolik žijí ve specifickém světě, který nemá s reálem nic společného, že si toho asi nevšimnou.

Lidé se často ptají na vývoj internetu se vztahem k televizi. Myslím si, že vše směřuje k technické integraci těchto médií. Záleží na přenosových kapacitách. Jakmile přesáhnou hranici 2 MB/sec, internet se stane – technicky vzato – interaktivní televizí. Ztratí současný charakter „intelektuálního plebejství“, už teď ho ztrácí, protože do něho vstupují velké peníze. Dnes může mít webovou stránku každý, jenže nebude mít žádné čtenáře, nebo skoro žádné. Ještě před třemi, snad čtyřmi lety záleželo na kvalitě obsahu, nyní záleží hlavně na kvalitním marketingu – a to v době, kdy internet negeneruje peníze, které by stály za povšimnutí. Jakmile ale přenosy poletí rychlostí 2MB/sec a lidé budou mít na monitorech plnohodnotné reklamní spoty v obvyklých délkách, stane se internet předmětem velkého

businessu. Přesto se nedomnívám, že vytěsni televizi. Podstatou internetu je a vždycky bude interaktivita, jenže převážná většina lidí má povahu pasivní. Těžko odhadnout, jak velké procento bude využívat internetu, tedy té části nabídky služeb poskytované nějakou budoucí internetevidu. Budu překvapen, pokud víc než deset procent.

Pravda – pokud se politikům podaří to, co mají zřejmě v úmyslu, totiž veřejnoprávní televizi znásilnit a zotročit, bude to dobré pro internet, pro jeho nezávislé složky. Ale to už jsme ve vzdálené budoucnosti, tak asi za pět let.

Autor je vydavatelem internetového deníku *Neviditelný pes*.

Pravomoci Rady aneb litera zákona zabíjí, duch oživuje

„*Orgánem, jímž se uplatňuje právo veřejnosti na kontrolu tvorby a šíření programů České televize, je Rada České televize*“, praví Zákon č. 483/1991 Sb., o České televizi. Hloubku a šíři tohoto zadání však zákon nevymezuje. Sice v paragrafu 8 světuje Radě jmenování a odvolání ředitele a ředitelů televizních studií, schvalování rozpočtu a závěrečného účtu, schválení statutu, zřizování a rušení televizních studií, rozhodování o stížnostech na generálního ředitele, předkládání výroční zprávy o činnosti a hospodaření Poslanecké sněmovně.

Je výčet povinností v paragrafu 8 taxativní? Zřejmě nikoli, „*právo veřejnosti na kontrolu tvorby a šíření programů České televize*“ vyjmenované povinnosti přesahuje. To ostatně potvrdila i Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky, když odvolala z funkcí členy předchozí Rady. Rada sice povinnosti vyjmenované v paragrafu 8 nepochybně plnila, zákonodárce jí však vytkl selhání v oblasti programové (Rada se nepostavila proti znovuuvedení seriálu *Třicet případů majora Zemana*) a v oblasti hospodářské kontroly (údaje ve výroční zprávě o hospodaření ČT nebyly dostatečné). Zákonodárny sbor tak dal najevo, že „*právo veřejnosti na kontrolu tvorby a šíření programů České televize*“ chápe jako zadání širší, než jsou povinnosti demonstrativně vyjmenované paragrafem 8. Co všechno Rada musí či by měla konat, aby toto právo naplnila, však dle litery zákona neurčuje nikdo. Duch zákona toto zadání přenechává Radě samé. Od Rady se tedy očekává též kreativita a iniciativní ohledávání vlastních možností. O tom, jakými strategiemi a konkrétními kroky Rada obecné zadání zákona bude plnit, rozhoduje do značné míry ona sama.

Zákonem uložená kontrolní funkce vylučuje, že by Rada tvorbu programů a jejich šíření mohla určovat, řídit či spravovat. Omezení na kontrolní funkci však ponechává Radě velkou šíři záběru: formou připomínek, návrhů,

stanovisek, expertiz se může vyjadřovat i k otázkám programové tvorby, organizační struktury, personální politiky, obecné etiky, profesní deontologie, neboť všechny tyto oblasti s tvorbou a šířením programů ČT souvisí.

Má-li Rada za povinnost schvalovat rozpočet a závěrečný účet České televize, nepochybně má povinnost kontroly hospodaření: je na Radě, aby sama našla účinné nástroje hospodářské kontroly.

Zákon předpokládá, že partnerem Rady je jednak generální ředitel (má ze zákona právo účastnit se všech jejích jednání), jednak veřejnost (Rada uplatňuje právo *veřejnosti*, nikoli právo své). Jakým způsobem však Rada komunikuje s veřejností, zákon neurčuje – sotva lze předpokládat, že úmyslem zákonodárce bylo omezit komunikaci s veřejností na předkládání výroční zprávy o činnosti a hospodaření ČT Poslanecké sněmovně. Úkolem Rady tedy také je hledat a najít způsoby efektivní komunikace s veřejností.

Jedna z cest, které se Radě nabízí, je otevření zasedání Rady veřejnosti. Samozřejmě Rada jako každý orgán, který má o něčem rozhodnout, potřebuje přiměřený čas k třibení stanovisek, k přemýšlení nahlas, k rozvažování. Tato fáze rozhodovacího procesu je určena pouze těm, kdo se na něm přímo podílejí, tedy členům Rady. Navrhují tuto fázi označit jako jednání. Jednání Rady nechť nadále zůstanou neveřejná. Má-li však Rada rozhodovat o záležitostech, které jsou vyjmenovány v paragrafu 8 zmíněného zákona, nechť vyhlásí veřejné zasedání. Diskuse k předem ohlášeným bodům programu pak bude veřejnosti přístupná, rovněž tak hlasování o těchto bodech.

Otevřená zasedání Rady by mohla být odpovědí na poptávku, která ze strany zainteresované veřejnosti skutečně existuje. Směrem k větší otevřenosti svých

zasedání se Rada již vydala, když v Jednacím řádu zakotvila hlasování svých členů po jménech a zanesení výsledku hlasování do zápisu, který je veřejnosti přístupný.

Druhou cestou, kterou Rada může Českou televizi vůči veřejnosti více otevírat, je mediální a osvětové působení jejích jednotlivých členů. O problematiku ČT je v novinářské i širší veřejnosti živý zájem a vycházet tomuto zájmu vstříc může České televizi jenom prospět.

Z ducha zákona neplyne, že by Rada měla být pouze rozhodovacím orgánem, který má svou váhu jen tehdy, když dospěje k většinovému stanovisku.

Jednotliví členové Rady mají mandát od Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR (nikoli od jednotlivých poslaneckých klubů, jak se veřejnosti v médiích často sugeruje), jsou poslušni svého svědomí a do problematiky České televize získávají osobitý vhled. Domnívám se, že využívat každé příležitosti pro informování veřejnosti o dění v ČT a o zdraví i nemocech tohoto veřejnoprávního média je povinností každého člena Rady. Subjektivita pohledu není na překážku, vždyť jako nezávislé subjekty byli členové Rady zvoleni a samostatnost od nich veřejnost právem očekává.

Autor je evangelický farář, publicista a překladatel. V současné době působí jako člen Rady České televize.

Ne vláda lůzy ani elity, ale vláda lidu

Představme si, že se znovu píše počátek roku 1993. Noviny jsou plné více či méně dramatických zpráv o tom, jak „v puchu dolaru a střelného prachu“ rozhoduje dvanáct úředníků o přidělení v historii České republiky první soukromé licence na celoplošné televizní vysílání. Veřejnost je naplněna očekáváním. Rok poté se stává předmětem veřejné diskuse vše, co je s první soukromou televizí spojeno: nové znělky, novináři na stromě, úsměv paní Jurinové, americké „večery pod lampou“, motýlek ředitele, stejně jako dramatický přednes pátracích novinářů.

Teprve za sedm let se konečně rozhostí ticho. Občané pochopili princip soukromého vlastnictví televize, založený nikoli na veřejné službě, ale na službě příslušným akcionářům. Začíná se vyvíjet zcela jiné drama a jiná diskuse. Tentokrát je to veřejnoprávní televize, která se potencionálně stává symbolem čehosi „nenormálního“: nenormální financování, nenormální řízení a nenormální obsah. Také v České republice začíná to, co se již dávno odehrává v Evropě a obvykle je charakterizováno slovem „zápas“. Zápas o veřejnou službu v médiích.

Kouzelné slovo veřejná služba

Právní vědomí, představy lidí o právu a názory na právo, tedy znalost práva a názor na to, co je spravedlivé a co nespravedlivé, se podle autorů *Teorie práva* Jiřího Boguszaka a Jiřího Čapka šíří obvykle a zejména tiskem, rozhlasem a televizí. V kontextu práva a mravnosti pak autoři říkají: „*Pro realizaci práva má soulad právních norem s mravním a právním vědomím většiny význam, zejména proto, že propůjčuje právním normám sankci, která se pokládá za charakteristickou právě především pro mravní normy*

a která spočívá v tlaku veřejného mínění. Teze, kterou jsme vyslovili, že totiž následky porušení povinnosti stanovené právními normami (tj. státní donucení) jsou přísnější než následky porušení norem mravních, otázku poněkud zjednodušuje. V různých souvislostech může se tlak veřejného mínění, tj. různé formy schvalování nebo zavrhování nějakého jednání veřejností, ukazovat jako mocnější než hrozba těmi či oněmi právními opatřeními státního donucení. Veřejné mínění přispívá k realizaci práva, schvaluje-li chování, jež jsou v souladu s právem, a znamená-li veřejné opovržení těmi, kdo právo porušují. Projevy morálního odsouzení okolím mohou být pocíťovány jako sankce tíživější než různé újmy, v nichž spočívají sankce právní... Jestliže veřejné mínění naopak hodnotí jako dobré a spravedlivé činy, které jsou v rozporu s platným právem, může značně ohrožovat požadavek zachování práva. Podpora veřejného mínění (schvalujícího např. jako čestný hrdinský čin protiprávní jednání, jež se protiví existující státní moci) může vyvážit újmu, kterou znamená aplikace právních sankcí. Chování jedince může být v tomto či onom směru více ovlivňováno veřejným míněním prostředím, resp. bezprostředního okolí.“

Autoři *Teorie práva* jako vedlejší produkt své skvělé práce výstižně popsali jednu, a hlavní, z úloh veřejnoprávní televize. Tou je svým nesporným vlivem vytvářet společně sdílenou informaci a společné vědomí tak, aby občané, kteří mají rozhodovat o sobě a vládnout zemi, mohli skutečně o sobě (o svém životě) rozhodovat a opravdu kvalifikovaně zemi vládnout.

V tomto smyslu je veřejná služba (služba veřejnosti) kouzelné slovo. Může ji totiž vykonávat každý, včetně soukromého subjektu.

Ostatně podle názoru Mezinárodní federace novinářů je zavádějící používat

formu vlastnictví jako vodítko k hodnocení, zda je sdělovací prostředek veřejnoprávní, nebo není. Mezinárodní federace novinářů navrhla pro určení veřejnoprávnosti tato kritéria:

1. Řízení instituce nesmí podléhat žádné přímé politické kontrole.
2. Statut organizace musí obsahovat závazek k plnění povinností veřejné služby a hodnot plurality, výstupy takové organizace pak musejí prokazovat tento závazek.

Veřejně šířený blábol

Uvedená kritéria snad stačí právě k hodnocení, nikoli však k samotnému naplnění služby veřejnosti. Dovolím si připojit další nezbytné podmínky:

1. Všichni, kdo se podílejí na veřejné službě (novinář, editor, vydavatel, provozovatel), musejí přispívat ke společně sdílené informaci a společnému vědomí o ní a musejí sami sebe kontrolovat, aby jimi poskytovaná služba stále splňovala podmínky služby veřejnosti.
2. Musejí projevit vůli tuto službu vykonávat.

Aby mohly být splněny obě podmínky, musejí ti, kdo je naplňují, vykazovat analytické a logické myšlení, mít obrovské informační a znalostní zázemí, znát dokonale technické podmínky svého média, být názorově konzistentní a sociálně gramotní a v neposlední řadě musejí pracovat v únosných podmínkách a obdržet za svoji práci adekvátní odměnu. Jsou to totiž zejména sami novináři, kdo může nejvíce ovlivnit a kontrolovat dodržení zásad služby veřejnosti.

Z pohledu těchto dvou podmínek lze dále říci, že v České republice došlo ke kyvadlovému vývoji, nebo chcete-li k houpání na houpačce. Do poloviny devadesátých let vykonávala veřejnou službu, podle mého názoru, Česká televize velice dobře – s jedinou, a to zásadní výjimkou: přestože byla na politické moci skutečně nezávislá, chyběla jí samotné zřejmě společná informace a vědomí, a proto rezignovala na kritiku politické moci. Přesto lze říci, že v kontextu tehdejších událostí – a vzpomeňme na převratné zrušení dotovaných cen, malou a velkou privatizaci, dělení státu atd. – se Česká

televize chovala vysoce profesionálně i veřejnoprávně, když prezentovala tehdejší většinový názor.

V dalším období však nastal zvrát, když Česká televize začala činit něco, k čemu určena není, a co dokonce jde proti veřejné službě, tedy svádět všemi prostředky konkurenční boj se soukromými provozovateli. Tehdy Česká televize rezignovala na všechna kritéria veřejné služby, kromě nezávislosti na politické moci. Vzniklo cosi naprosto nepřijatelného, nejasného, nesrozumitelného, a dokonce škodlivého, cosi, co příliš často „*schvalovalo jako čestný hrdinský čin protiprávní jednání, jež se protiví existující státní moci*“, avšak nevědělo, proč tak činí, nebo tak činilo ze zlovolnosti. Namísto veřejnosti společně sdílené informace a společného vědomí byl často šířen veřejný blábol.

Důkazem pravdivosti, že veřejnou službu může vykonávat každý bez ohledu na formu vlastnictví, je potom fakt, že v tomto období naopak soukromá celoplošná televize NOVA přestávala šířit veřejně sdílený blábol a často přebírala veřejnoprávní úlohu.

Také toto období už skončilo.

Je Česká televize veřejnou službou?

V kontextu s výše uvedeným napadá logická otázka: proč vůbec existuje veřejná televize? Nemohla by veřejnou službu vykonávat další soukromá televize?

Zatím nemohla. Alespoň nikoli v Evropě. Veřejná služba je také pěstování jazyka jako nástroje potřebného k životu člověka v dané zemi. Veřejná služba je také prezentace menšinových názorů, které v médiu hlavního proudu nikdy nezazní a pomocí nichž se vytváří názorová konkurence. Veřejná služba znamená nezavrhovat elitářsky názor většinový v době, kdy soukromník z důvodů politických nebo ekonomických (přitažlivost neobvyklých názorů menšin) dává přednost výhradně postojům nesdíleným většinou. Veřejná

služba je v neposlední řadě pomoc, jak „zabíjet“ volný čas občanů, a při tom je třeba něco naučit (kupříkladu nádherný a velice úspěšný americký seriál o právnících – každý díl předvede případ a rozsudek, vysvětluje fungování právního systému, rozdíl mezi právem a spravedlností atd.). Veřejná služba nesmí, na rozdíl od soukromníka, šířit řeč nenávisti (mezi třídami, sociálními skupinami, rasami, pohlavími). Veřejná služba nesmí stranit žádnému politickému, ekonomickému či občanskému uskupení, zatímco soukromá televize se může „vézt“ na popularitě, či nepopularitě politické strany a uzavírat dohody s ekonomickou mocí, či prosazovat svoji „politiku“ prostřednictvím lobbujících občanů, to vše za účelem vyšších zisků a větší moci. Veřejná služba musí mít zaručenou redakční nezávislost a soustavný trénink zaměstnanců, zatímco soukromník snižuje náklady. A konečně veřejnoprávní televize musí být silný producent, tím udržovat kulturní a sociální vazby, kontinuitu a být konkurentem, aniž by soutěžila.

Veřejná služba musí dodržet dohodu s veřejností, která například obsahuje zásadu korigovat každou nepravdivou informaci, chránit soukromí občanů s výjimkou veřejného zájmu, avšak vždy nezávisle pátrat po pravdě a zveřejňovat ji, tím pěstovat důvěryhodnost tisku jako účastníka demokracie, bez něhož (stejně jako bez politických stran) by systém byl prázdným slovem.

Mohli bychom také říci, že komerční televize dává logicky přednost ochlokracii (vládě lůzy), zatímco veřejná televize musí upřednostnit demokracii (vládu lidu).

Kontrolní otázka: je v současnosti Česká televize veřejnou službou? Z pohledu výše uvedeného ne vždy a nikoli na sto procent.

Proti „zrušení“ politiků

Zatímco ve Spojených státech amerických vykazují prvky veřejné služby i některá soukromá tištěná média, v Evropě to tak docela možné není. Národní státy s odlišným jazykem, kulturou a historickým vývojem jsou příliš malými trhy. Brání tomu i ekonomické uspořádání či evropské zvyklosti ze slabosti místních trhů vyplývající – protekce, monopoly, infiltrace moci

ekonomické do moci politické a opačně. Nejkríklavějším příkladem jsou americké telekomunikační společnosti poskytující místní připojení zdarma proti evropským monopolistům. Malý český trh navíc trpí nedostatkem konkurence, peněz a profesionality.

Logickou snahou všech akcionářů jak v Evropě, tak v USA je pak – a mimo jiné proto – koncentrovat, fúzovat, křížit vlastnictví nabývat na síle, a tím vytvářet nová centra moci, kterou nikdo nevolil, avšak má reálný vliv na výkon politiky a rozhodování politiků i profesionální účinkování novinářů. Občané-politici i občané-novináři pak přestávají vykonávat svoji úlohu v demokracii, tedy hájit zájmy všech občanů a poskytovat pravdivé informace všem občanům bez rozdílu. Demokracie a schopnost nebo možnost občana rozhodnout o sobě a kvalifikovaně si sám vládnout je ohrožena. Vznikají informované elity na jedné straně a neinformovaný nebo záměrně částečně informovaný dav na straně druhé, tedy situace, kdy diskuse jako podmínka demokracie již není možná.

Toto si uvědomují někteří evropští politici, když vyzývají jednotlivé státy ke zmíněnému zápasu za veřejnoprávnost a k podpoře veřejné služby médií. Nejsilnější výzvou byla patrně rezoluce ministerské konference v Praze v prosinci 1994, která byla z velké části věnovaná právě veřejnoprávnosti. Pokud by si každý, koho se týká, přečetl rezoluci č. 1 Evropské ministerské konference, kterou podepsala také Česká republika, domnívám se, že diskuse o veřejnoprávnosti by se značně posunula. V ní státy uznávají, že veřejnou službu může poskytovat soukromá společnost stejně jako veřejné organizace, nebo se zavazují definovat roli a odpovědnost organizací veřejného vysílání a zajistit jejich redakční nezávislost vůči politickým a ekonomickým zásahům. Zúčastněné státy se shodují, že veřejné vysílání musí splňovat mj. toto poslání:

- poskytovat prostřednictvím svého programu referenční body pro celou veřejnost, a představovat tak faktor společenské soudržnosti a integrace jednotlivců, skupin a společenství. Navíc musí odmítnout všechny formy kulturní, sexuální, náboženské či rasové diskriminace a všechny formy sociální segregace,
- vytvářet fórum pro veřejnou diskusi, v níž se vyjadřují široká spektra názorů a pohledů,

- vysílat nestranné a nezávislé zpravodajství, informace a komentáře,
- činnosti a využití vynaložených prostředků musí být zaručeny odpovídajícími nástroji.

„Organizace veřejného vysílání musí být přímo odpovědné veřejnosti. K tomuto účelu musí organizace veřejného vysílání pravidelně publikovat informace o své činnosti a vyvíjet takové postupy, které umožní divákům a posluchačům komentovat způsob plnění jejich úkolu.“

Kontrolní otázka: Je Česká televize přímo odpovědná veřejnosti? Podle mého soudu není. Je nikoli přímo, nýbrž nepřímo odpovědná zástupcům politických stran.

Také nedávné stanovisko (březen 2000) Hospodářského a sociálního výboru Evropské unie ve svém *Postoji k pluralitě a koncentraci v médiích* a s odvoláním na *Zelenou knihu* volá po podpoře rozvoje veřejnoprávních televizí a rozhlasů stejně jako doporučuje dodávat odvahy soukromým vlastníkům televizních stanic a rozhlasů k rozšíření svých služeb o služby veřejnosti (konkurenční názory, menšinové, kulturní a vzdělávací vysílání).

Letos na jaře jsem k témuž vyzvala české politiky poté, co jsem konstatovala, že jsou to oni, kdo nese vinu na stavu českých médií. V demokratickém světě jsou to totiž politici, kdo prosazuje svobodu slova, právo na informace i ochranu osobnosti, stejně jako veřejnou službu médií odpovědnou výhradně veřejnosti, neboť vědí, že tak činí pro zachování politiky jako takové. Mezi českými politiky jsem bohužel nenalezla žádného amerického otce zakladatele – tvůrce *Prvního dodatku*, ani evropského podporovatele veřejné služby médií.

Nyní přistoupím ke kroku opačnému. Fakt, že jsem mezi českými politiky nenalezla nikoho, kdo by skutečně seriózně diskutoval, snažil se pochopit situaci českých médií, či dokonce podporoval veřejnou službu tisku, namísto tvrzení, že „je to zboží jako kterékoli jiné“, neznamena, že takový politik neexistuje. Pokud se mně tímto příspěvkem podařilo přesvědčit novináře o odpovědnosti za hodnoty veřejné služby, kterou bezpochyby je veřejnoprávní televize stejně jako politika, vyzývám kolegy, aby každému politikovi, který podpoří koncepci tisku jako služby veřejnosti, dali hlas. Pokud takového naleznou.

Autorka je žurnalistka, v současné době působí jako předsedkyně Syndikátu novinářů České republiky.

Televize jako svědectví o lidech a době

Může Česká televize významněji přispívat k rozvoji demokracie v ČR?

Jan Čulík 6

Jak poskytovat informace ze světa vědy a zejména medicíny

Helena Haškovcová 16

Televize jako paměť budoucnosti

Martin Skyba 20

Veřejná televize a vzdělávání

Jan Sokol 23

Televize: svědectví o lidech a době – ale jakými prostředky?

Jiří Stránský 26

Svědectví o lidech a době a služba veřejnosti

Milan Šmíd 30

Televize jako svědectví o lidech a době

Helena Třeštíková 34

Televize jako svědectví o lidech a době?

Jaroslav Veis 37

Televize jako umění

Film v (České) televizi

Jan Jíra 40

Úloha České televize jako producenta původní dramatické a animované tvorby a koproducenta distribučních filmů

Václav Marhoul 42

Televize jako dáma

Zdeněk Svěrák 48

Umění v televizi

Jan Špáta 49

Televize veřejné služby: několik pochybností, zkušeností, diváckých zážitků a pár teček nakonec

Martin Vadas 50

Televize jako okno do světa

Televize jako okno do světa – s jakou vyhlídkou?

Dana Hábová

Film v televizi a jeho působení

Jan Jaroš

Televize menšinám

Televize menšinám

Táňa Fischerová

Jinakost – kyslík veřejnoprávní televize

Jiří Hromada

Televize menšinám

Jiřina Šiklová

Menšiny v televizním vysílání

Hana Štěpánková

Úloha České televize v přímé službě menšinám osudem

Ljuba Václavová

Televize pod veřejnou kontrolou

Televize pod veřejnou kontrolou z pohledu předsedy první Rady České televize (1992–1997)

62

Jiří Grygar

90

64

Kontrola médií veřejné služby jako interpretační problém

Jan Jiráček

95

Televize veřejné služby, nebo televize parlamentní?

Vladimír Just

100

70

Veřejnoprávní televize: několik poznámek občasného diváka

Ondřej Neff

104

71

Pravomoci Rady aneb litera zákona zabíjí, duch oživuje

Miloš Rejchrt

106

76

Ne vláda lůzy ani elity, ale vláda lidu

Irena Válová

108

82

85

Elektronická verze tohoto sborníku je k dispozici na internetové adrese:
<http://www.czech-tv.cz>

Česká televize: věc veřejná

Sborník textů

k diskusi o roli televize veřejné služby
v české společnosti na počátku 21. století

Vydala Česká televize
Public Relations & Promotion
Grafické zpracování DTP studio ČT
Tisk HELMA

ISBN 80-85005-31-X